

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE XVII. YÜZYILIN SONLARINDA
TRABZON'DA ESNAFLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine AK

MAYIS - 2019

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE XVII. YÜZYILIN SONLARINDA
TRABZON'DA ESNAFLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine AK

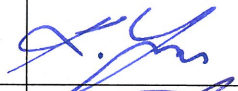

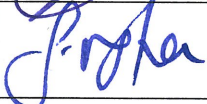
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Sebahittin USTA

MAYIS - 2019

TRABZON

ONAY

Emine AK tarafından hazırlanan “Şer’iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Sonlarında Trabzon’da Esnaflar” adlı bu çalışma 18/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim dalında **yüksek lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Kenan İNAN	Başkan	☒	☐	
Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA	Üye	☒	☐	
Dr. Öğr. Üyesi Sebahittin USTA	Üye	☒	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEŒ
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ-Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Emine AK
21/05/2019

ÖNSÖZ

Bu tez, XVII. yüzyılın son çeyreğine ait Trabzon Şeri'yye Sicilleri ışığında Trabzon esnafları konusunu ele almaktadır. Esnaf terimi, sermayesi ile birlikte beden gücünü de kullanan, küçük çaplı ticaret ve el zanaatları ile geçinen kişileri ifade etmektedir. Şehir veya kasabalarda hizmete ve üretime dayalı olarak çalışan kişilerin meydana getirdikleri birlikleri temsil eden esnaflar, bir malın hammadde halinden başlayarak son haline gelinceye kadar her aşamasında aktif rol oynamaktadır. Tarihsel süreç içerisinde kurulup gelişen esnaf birlikleri ve zanaatkârlar, iyi ahlak, dayanışma, yardımlaşma ve eğitime dayalı sisteme sahip olma gibi özellikleri sayesinde insanların rahatça iş sahibi olmalarını ve güven içerisinde geçinmelerini sağlamıştır.

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı esnaf teşkilatını açıklayarak, Osmanlı döneminde Trabzon şehrinde yaşayan esnaf birliklerinin hangi alanlarda çalıştıklarını ve sosyal hayatta ne gibi etkileri olduğunu tespit etmektedir.

Çalışma sürecinin her aşamasında desteğini esirgemeyen ve kıymetli vaktini ayırarak çalışmalarına yardım eden değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Sebahittin USTA'ya ve tez konusunun belirlenmesinde fikirlerini bizlerle paylaşan Prof. Dr. Kenan İNAN'a teşekkür ediyorum. Ayrıca çalışmalarım sırasında kütüphanesinden yararlandığım Dr. Öğr. Üyesi Miraç TOSUN'a ve tüm bölüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmamın her aşamasında desteğini esirgemeyen, her an yanımda olarak tecrübelerini benimle paylaşan değerli arkadaşım Gülsüm MAMAŞ'a teşekkür ediyorum. Yine çalışma aşamalarında birlikte yol aldığım Mine KELEŞ'e yardımlarından ötürü teşekkür ederim. Tez ile ilgili çalışmalara başladığım ilk günden bu yana, maddi-manevi desteklerini esirgemeyen, motive olmamda bana yardımcı olan ve dualarını hiçbir zaman esirgemeyen; Nebiye AK, Adnan AK, Şeyda ERBAŞ, Kayra Fatih AK, Emir TOPAL başta olmak üzere tüm ailem ve arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Mayıs, 2019

Emine AK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER	VI
ÖZET.....	IX
ABSTRACT	X
TABLolar LİSTESİ.....	XI
GRAFİKLER LİSTESİ	XII
KISALTMALAR LİSTESİ	XIII
GİRİŞ	1-6

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE OSMANLI ESNAF TEŞKİLATI	7-30
1.1. Osmanlı Esnaf Teşkilatının Dayandığı Temeller	7
1.1.1. Fütüvvet Anlayışının Yapısı ve Tarihsel Gelişimi.....	7
1.1.2. Fütüvvetnâme.....	9
1.1.3. Fütüvvet Kurumundan Ahilik Teşkilatına Geçiş Süreci	11
1.1.4. Ahilik Kavramı	12
1.2. Ahiliğin Anadolu'da Gelişimi.....	13
1.4. Ahi Teşkilatının Genel Yapısı.....	16
1.4.1. Ahi Teşkilatının Yapısı ve İşleyişi.....	16
1.4.2. Ahilikte Meslek Eğitimi.....	18
1.5. Osmanlı Lonca Teşkilatı	19
1.5.1. Lonca Sistemine Geçiş Süreci.....	19
1.5.2. Lonca Kavramı.....	20
1.5.3. Osmanlı Esnaf Loncalarının Genel Yapısı.....	20
1.5.4. Osmanlı Loncalarının Örgütlenişi.....	21
1.5.5. Çıraklıktan Ustalığa Esnaf Loncaları	22
1.5.6. Osmanlı Loncalarında Yönetim	24
1.5.7. Esnaf Nizamnâmeleri.....	25
1.6. Esnafılıkta Kontrol Mekânizması.....	26
1.6.1. İhtisab Müessesesi	26

1.6.2. Esnaflarda Suç ve Ceza.....	27
1.7. Esnafılıkta Gedik Sistemi / İnhisar Usûlü	28

İKİNCİ BÖLÜM

2. TRABZON'DA ESNAFLIK VE TİCARİ MEKÂNLAR.....	31-51
2.1. XVIII. Yüzyıla Kadar Trabzon Tarihi.....	31
2.2. Trabzon Şehri Mahalleleri.....	35
2.3. Trabzon'da Esnafın Faaliyet Gösterdiği Alanlar ve İş Hayatı	40
2.3.1. XVII. Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Ahilik.....	40
2.3.2. Çarşılar (Arasta) ve Pazarlar	41
2.3.3. Suk-ı Sultani	43
2.3.4. Hanlar.....	44
2.3.5. Bedestenler.....	46
2.3.6. Trabzon'da Meslek Kolları	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. XVII. YÜZYILIN SONLARINDA TRABZONDA ESNAFLIK	52-115
3.1. Mülk Satışlarında Trabzon Esnafları	71
3.1.1. Esnafların Dâhil Olduğu Mülk Satışları.....	79
3.1.2. Esnaflara Dair Mülk Satışlarında Kadınlar	80
3.1.3. Esnafların Rol Aldığı Diğer Mülk Satışları	81
3.1.4. Mülk Satışlarında Gayrimüslimler.....	82
3.1.5. Mülk Sınırlarında Yer Alan Esnaflar	82
3.2. Verasete Dair Kayıtlarda Esnaflar	88
3.3. Vasi Tayini Kayıtlarında Esnaflar.....	90
3.4. Sulh Akitlerinde Esnaflar.....	92
3.5. Hibe Kayıtlarında Esnaflar.....	92
3.6. Vasiyete Dair Kayıtlarda Esnaflar	94
3.7. Hisse Kabzı Davalarında Esnaflar	94
3.8. Vakıf Arazisi ile İlgili Kayıtlarda Esnaflar	95
3.9. Merkezden Gelen Hükümlerde Yer Alan Esnaflar	96
3.10. Anlaşmazlıklara Dair Davalarda Esnaflar.....	96
3.11. Esnaf İsimlerinin Yer aldığı Diğer Davalar	98
3.12. Sosyal Statülerine Göre Trabzon Esnafları	98
3.13. Ticari Mekânlara Dair Kayıtlar	112

SONUÇ	116
YARARLANILAN KAYNAKLAR	119
EKLER	127
ÖZGEÇMİŞ	136

ÖZET

Bu çalışmada 1861, 1862, 1863, 1864 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicillerinden faydalanılarak, 1694-1700 yıllarını kapsayan 6 yıllık bir süreç içerisinde Trabzon'da yer alan esnaflar değerlendirilmektedir.

Bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "*Tarihsel Süreç İçerisinde Osmanlı Esnaf Teşkilatı*" başlığı altında değerlendirilmiştir. Öncelikle Osmanlı esnaf teşkilatının dayandığı temeller açıklanmış, ahi birlikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Ardından Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ahilerin rolü açıklanmıştır. Ahi teşkilatının genel yapısının değerlendirilmesinin ardından Osmanlı lonca teşkilatı hakkında bilgi verilmiştir. Esnaflıkta gedik sistemi konusu açıklandıktan sonra birinci bölüm sonlandırılmıştır. İkinci bölüm ise, "*Trabzon'da Esnaflık ve Ticari Mekânlar*" başlığı altında değerlendirilmiştir. Bu bölümde, kısaca Trabzon tarihinden bahsedilmiştir ve Trabzon şehri mahalleleri hakkında bilgi verilmiştir. Ardından, Trabzon'da esnafların faaliyet gösterdiği alanlar ve iş hayatından bahsedilmiştir. Trabzon'da esnafların faaliyet gösterdiği çarşılar, pazarlar, hanlar, bedesten ve Sûk-i Sultani hakkında tarihi bilgiler verilerek, sicillerden elde edilen veriler dikkate alınarak bazı tespitler yapılmıştır. Son olarak üçüncü bölümde ise, "*XVII. Yüzyılın Sonlarında Trabzon'da Esnaflık*" konusu değerlendirilmiştir. Bu başlık altında, Trabzon esnaflarınadair davalar kayıt türlerine göre tasniflenerek yorumlanmıştır. Ayrıca bu kayıtlar çeşitli tablo ve grafik halinde değerlendirilmiştir. "*Kayıt türlerine göre Trabzon esnafları*" konusuna açıklık getirildikten sonra Trabzon esnafları, sosyal statüleri açısından değerlendirilmiştir. Ardından, Trabzon'un bedesten, han, çarşı, pazar gibi ticari mekânlarının yer aldığı kayıtlardan bahsedilerek üçüncü bölüm sona ermiştir.

Anahtar Kelimeler: 17. Yüzyıl, Esnaf, Osmanlı, Trabzon

ABSTRACT

In this study, it has been profited by Trabzon Muslim Jugde records enumerated as 1861, 1862, 1863, 1864. Tradesfolk in 6 years between the years of 1694 and 1700 in Trabzon has been reviewed.

This study has three main section. The first section has been reviewed under the head of “*Ottaman Tradesfolk Organization throughout Historical Process*”. At first, principal of Ottaman Tradesfolk Organizations has been stated, information about Turkish-Islamic guild has been given. Then, the role of Turkish-islamic guild in foundation of Ottaman Empire has been explained. After had been reviewing general structure of Turkish-islamic guild, it has been informed about Ottaman Craft Guild. The first section ended, after monopoly of trade right in Ottoman Empire had been reviewed. The second section has been reviewed under the head of “*The Work of Trading and Trading Location in Trabzon*”. In this section, brief information about Trabzon history has been mentioned and it has been informed about neighbourhood of Trabzon City. Then, the business line of Trabzon Tradesmen and their business life has been mentioned. It has been made an observation by giving historical information about business line of tradesfolk in Trabzon such as market, bazaars, public house, covered turkish bazaar and Sûk-i Sultani (The Imperial Market) and considering the data from records of Muslim Judges. Finally, in the third section, the topic of “*Trading in the end of XVII. Century in Trabzon*” has been reviewed. Under this title, the lawsuit of Trabzon tradesfolk has been interpreted by sorting out their record types. Moreover these records has been reviewed in form of table and diagram. After had been clarifying the topic of “*Trabzon Tradesfolk according to their record types*”, tradesfolk has been examined in terms of their social status. Then, reviewing the records of trading location such as covered Turkish bazaar, public house, market, bazaars, the third section ended.

Keywords: 17. Century, Tradesman, Ottoman, Trabzon

TABLolar LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Sicillerde Bulunan Esnaf İsimlerine Dair Hükümlerde Trabzon Mahalleleri.....	38
2	Kayıt Türlerine Göre Esnafların Yer Aldığı Davalar	54
3	Sicillerde Bulunan Esnafa Dair Hükümlere Göre Trabzon'da Bulunan Yerler.....	57
4	Siciller Işığında Mülk Satışlarına Göre Trabzon Esnafı	73
5	Siciller Işığında Mülk Satışlarındaki Mülk Sınırlarında Yer Alan Esnaflar	83
6	Siciller Işığında Sosyal Statülerine Göre Trabzon Esnafı.....	100

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1	1861-1864 Numaralı Trabzon Şer'iyeye Sicillerindeki Yer Alan Esnaflara Dair Kayıtlar	55
2	1861-1684 Numaralı Trabzon Şer'iyeye Sicillerindeki Esnaflara Dair Mülk Satışlarında Satış Ücretleri Dağılımı	78
3	1694-1700 Tarihleri Arasında Trabzon Esnaflarının Unvanlarının Sayısal Dağılımı	108
4	1694-1700 Tarihleri Arasında Trabzon Esnaflarının Unvanlarının Yüzdelik Oranları.....	108

KISALTMALAR LİSTESİ

(Çev.)	: Çeviren
(Ed.)	: Editör
(Haz.)	: Hazırlayan
(TŞS)	: Trabzon Şer‘iyye Sicili
a.g.e.	: Adı geçen eser
bk.	: Bakınız
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
H.	: Hicrî
KTÜ	: Karadeniz Teknik Üniversitesi
M.	: Miladî
vd.	: ve diğerleri
vb.	: ve bu gibi
bint.	: binti

GİRİŞ

Türkler, tarih sahnesine çıkışlarından günümüze gelene dek, ekonomi, sosyal, edebiyat, bilim, kültür gibi pek çok alanda önemli eserler ve izler bırakmıştır. Yer ve zaman farketmeksizin bir toplum için geçerli olan en önemli şey, o toplumun sosyal, iktisadî, kültürel durumunun yükselmesi, aynı zamanda bu ekonomik yükselişin güzel ahlak ile birleşerek bütünleşmesidir. Toplumunu gerektiği minvalde ele alıp yetiştiremeyen milletlerin hayatîyetlerini sürdürmeleri pek mümkün olmayacaktır. Bu yüzden tüm insanlığın iyi teşkilatlanması ve hayatını sürdürmek adına eğitim faaliyetlerine önem vermesi gerekmektedir. Dayandığı temellerden günümüze gelinceye kadar eğitime ve güzel ahlaka dayalı olan esnaf teşkilatları da iktisadî, kültürel, sosyal, siyasî yönleri bulunan bir kurum olmuştur. Bu kurum geçmişten günümüze dek geçirdiği değişim ve gelişimler sayesinde günümüzdeki meslekî eğitim sisteminin oluşmasında büyük rol oynamıştır.

Osmanlı döneminde yaşayan esnaflardan yola çıkarak değerlendirilen Trabzon esnaflarının incelendiği bu çalışmada, dönemin ekonomik faaliyetleri ve sosyal ilişkileri konusunda tespitler amaçlanmıştır. Şeri'yye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Sonlarında Trabzon'da Esnaflar adlı bu çalışma, 12 Şevval 1105/7 Mayıs 1694- 27 Rebiülevvel 1102/11 Eylül 1700 yılları arasındaki 6 yılı kapsamaktadır. Bu çalışma hazırlanırken; 1861, 1862, 1863, 1864 numaralı Trabzon Şer'yye Sicilleri olmak üzere toplam 4 sicilden faydalanılmıştır. Çalışmanın ilk aşamasında bu sicillerde konu ile alakalı kayıtlar tespit edilerek transkribe edilmiştir. Konu ile ilgili ayrıntılı literatür çalışması yapıp teorik bilgiler edinildikten sonra, transkribe edilen bu kayıtlar özetlenerek değerlendirilmiştir. Üç bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde, "*Tarihsel Süreç İçerisinde Osmanlı Esnaf Teşkilatı*" başlığı altında Osmanlı esnaf teşkilatının dayandığı temeller açıklanmıştır. Fütüvvet ve Ahilik kurumuna dayanan bu temeller açıklandıktan sonra, Anadolu'da ahiliğin gelişimi konusu incelenmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ahilerin etkisinden söz edilerek, ahi teşkilatının yapısı, işleyişi, mesleki eğitimi konularına açıklık getirilmiştir. Ardından Osmanlı lonca teşkilatına geçiş süreci ile birlikte bu teşkilatın genel yapısı, örgütlenişi, yönetimi hakkında bilgiler verilmiştir. Son olarak Osmanlı esnafında kontrol mekânizması konusu hakkında bilgi verildikten sonra gedik usulü açıklanmış ve birinci bölüm sonlandırılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümüne gelindiğinde, tezin konusunun asıl muhatabı olan Trabzon şehri, "*Esnaflık ve Ticari Mekânlar*" yönleri ile açıklanmıştır. XVIII. yüzyıla gelinceye kadar Trabzon tarihinden bahsedildikten sonra, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatın bir arada teşkil ettiği XVI., XVII., XVII. yüzyıllarda Trabzon mahalleleri hakkında bilgi verilmiştir. Trabzon mahallelerinin değerlendirildiği bu kısım, bahsi geçen sicillerde esnafların yer aldığı kayıtlarda bulunan

mahalleler tablo halinde eklenmiştir. Ardından Trabzon'da esnafların faaliyet gösterdiği çarşılar, pazarlar, hanlar, bedesten ve Sûk-i Sultani hakkında tarihi bilgiler verilerek, bu başlıklara sicillerden elde edilen tespitler eklenmiştir. Son olarak XVI., XVII., XVII. yüzyıllarda Trabzon'da yer alan meslek kolları açıklanarak ikinci bölüm sonlandırılmıştır.

Çalışmanın son kısmını teşkil eden üçüncü bölümde ise, değerlendirilen siciller ışığında XVII. yüzyılın sonlarında Trabzon'da esnaflık kurumu hakkında bilgi verilmiştir. Daha önce tespit edilerek özetlenen ve tasniflenen kayıtlar tablo ve grafik halinde verilerek, kayıt türlerine göre değerlendirilmiştir. Ardından, Trabzon esnaflarına dair tespit edilen kayıtlardan yola çıkarak, bu esnafların Trabzon'un hangi bölgelerinde yer aldıkları konusuna açıklık getirilmiştir. Esnaflara dair kayıtlar tasniflenip değerlendirildikten sonra, bu kayıt türleri hakkında teorik bilgiler verilmiş ve Trabzon esnaflarına dair kayıtların birçoğu bu bölümde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın konusu üzerine yapılmış olan çalışmalardan bahsedeceğimiz bu kısımda, bu çalışmalar tezler, kitaplar ve makale-maddeler şeklinde açıklanacaktır.

Çalışmanın konusu olan Osmanlı esnaf teşkilatı ve Trabzon esnafları hakkından yapılan çalışmalardan bahsedilecek olunursa, bu konularda doğrudan ve dolaylı olarak çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlar; arşiv belgeleri üzerinden yapılan tezler, kitaplar, makaleler, maddeler olarak sırasıyla verilecektir. Osmanlı Esnaf Teşkilatı ile ilgili Siciller üzerinden yapılmış pek çok çalışma bulunmaktadır. Konu hakkında yapılmış olan tezlerin bazılarını vermek gerekirse, ilk olarak 1990 yılında İhsan CORA'ya ait *Ahilik Örgütünün Osmanlı Toplumundaki Yeri ve Ahilik Örgütü İlkelerinin Günümüz Esnaf ve Zanaatkârlarına Uygulanabilirliği*¹ adlı yüksek lisans tezi karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra 1995 yılında Ahmet SOLAK'ın *Esnaf Birliklerinin Tarihsel Gelişimi*² adlı yüksek lisans tezi yer almaktadır. Ardından sırasıyla; 1996 yılına ait Mehtap ÇELİK'in *Tokat Şehrinde Esnaf Teşkilatına Dair Bir Araştırma (1772-1779)*³ adlı yüksek lisans tezi, yine 1996 yılına ait Ümit EKİN'in *Osmanlı Dönemi Ulaşım Teknolojisi ve Örgütlenmesi Üzerine Bir Araştırma: 'Mekkari Esnafının Tarihi'*⁴ adlı yüksek lisans tezi, 1998 yılına ait Mehmet MAZAK'ın *İstanbul'da Kayıkçı Esnafı ve 1802 Tarihli Kayıkçı Esnafı Sayım Defteri*⁵ adlı yüksek lisans tezi, 2002 yılına ait Bülent ÇELİK'in *Osmanlı Sefer Organizasyonlarında Kentli Esnafın Getirdiği*

¹ İhsan Cora, **Ahilik Örgütünün Osmanlı Toplumundaki Yeri ve Ahilik Örgütü İlkelerinin Günümüz Esnaf ve Zanaatkârlarına Uygulanabilirliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990.

² Ahmet Solak, **Esnaf Birliklerinin Tarihsel Gelişimi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995.

³ Mehtap Çelik, **Tokat Şehrinde Esnaf Teşkilatına Dair Bir Araştırma (1772-1779)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1996.

⁴ Ümit Ekin, **Osmanlı Dönemi Ulaşım Teknolojisi ve Örgütlenmesi Üzerine Bir Araştırma: 'Mekkari Esnafının Tarihi'**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1996.

⁵ Mehmet Mazak, **İstanbul'da Kayıkçı Esnafı ve 1802 Tarihli Kayıkçı Esnafı Sayım Defteri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi-Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1998.

*Çözümler: Orducu Esnafı*⁶ adlı doktora tezi, 2005 yılına ait Selcan KORKMAZ'ın *Tarihsel Süreç İçerisinde Osmanlı Esnaf Loncaları*⁷ adlı yüksek lisans tezi, 2006 yılına ait Esmâ Özlem TİRYAKİ'nin *Tanzimat Döneminde Antep Esnaf Teşkilâtı*⁸ adlı yüksek lisans tezi, 2008 yılına ait Miyase KOYUNCU'nun *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa örnekleri)*⁹ adlı doktora tezi, 2010 yılına ait Recep YILDIRIM'ın *İstanbul Saraçhanesi ve Saraç Esnafı*¹⁰ adlı yüksek lisans tezi, 2011 yılına ait Engin ÇAĞMAN'ın *18. Yüzyılda İstanbul'da Esnaflık-Gıda Sektörü*¹¹ adlı doktora tezi, ve son olarak 2017 yılına ait Sedat GÜMÜŞTAŞ'ın *Vakıf Muhasebe Defterlerine Göre 1630-1850 Yılları Arasında Bursa'da Haffaf Esnafı Vakfı ve Faaliyetleri*¹² adlı yüksek lisans tezi bunlardan bazılarıdır. Doğrudan Trabzon esnaflarına dair yapılan bir çalışma bulunmamakla beraber, çalışılan bazı tezlerde esnaflara dair bilgiler verilmiştir. Bu tezler şunlardır; Ali ÇOLAK'a ait *1868 No'lu Trabzon Şer'iyye Siciline Göre Kentin Sosyal ve Ekonomik Hayat*¹³ adlı tezdır. Çolak bu tezde Trabzon'da ekonomik hayatı değerlendirirken, Trabzon esnaflarından ve ticari mekânlar olan han, çarşı ve pazarlardan bahsetmiştir. Cevdet KIRPIK'a ait, *1830 Numaralı Trabzon Şer'iyye Siciline Göre Kentin Sosyal ve Ekonomik Hayat*¹⁴ adlı tezde ise Kırpık, Trabzon'da ekonomik hayat başlığı altında ticaretten bahsetmiştir. Trabzon mülk satışlarına dair yapılan tezlere bakıldığında, Miraç Tosun, *Şer'iyye Sicillerine Göre Trabzon'da Mülk Satışları (1148-1735/1153-1741)*¹⁵ adlı tezinde ticari müesseseler başlığı altında Trabzon şerhine ait han, çarşı ve pazarlardan söz etmiştir. Turan AÇIK'a ait *Şer'iyye Sicillerine Göre Trabzon'da Mülk Satışları (1148-1735/1153-1741)*¹⁶ ve Yücel Dursun'a ait *Şer'iyye*

⁶ Bülent Çelik **Osmanlı Sefer Organizasyonlarında Kentli Esnafın Getirdiği Çözümler: Orducu Esnafı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002.

⁷ Selcan Korkmaz, **Tarihsel Süreç İçerisinde Osmanlı Esnaf Loncaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2005.

⁸ Esmâ Özlem Tiryaki, **Tanzimat Döneminde Antep Esnaf Teşkilâtı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2006.

⁹ Miyase Koyuncu, **18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

¹⁰ Recep Yıldırım, **İstanbul Saraçhanesi ve Saraç Esnafı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

¹¹ Engin Çağman, **18. Yüzyılda İstanbul'da Esnaflık-Gıda Sektörü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.

¹² Sedat Gümüştaş, **Vakıf Muhasebe Defterlerine Göre 1630-1850 Yılları Arasında Bursa'da Haffaf Esnafı Vakfı ve Faaliyetleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2017.

¹³ Ali Çolak, **1868 No'lu Trabzon Şer'iyye Siciline Göre Kentin Sosyal ve Ekonomik Hayat**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 1997.

¹⁴ Cevdet Kırpık, **1830 No'lu Trabzon Şer'iyye Siciline Göre Kentin Sosyal ve Ekonomik Hayat**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 1998.

¹⁵ Miraç Tosun, **Şer'iyye Sicillerine Göre Trabzon'da Mülk Satışları (1148-1735/1153-1741)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2005.

¹⁶ Turan AÇIK, **Şer'iyye Sicillerine Göre Trabzon'da Mülk Satışları (1148-1735/1153-1741)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2007.

*Sicillerine Göre Trabzon'da Mülk Satışları (1171-1182/1758-1769)*¹⁷ adlı tezlere bakıldığında iste mülk satışlarında yer alan esnaflara dair kısa bir bilgi verildiği görülmüştür.

Osmanlı Esnaf Teşkilatı ile ilgili Siciller üzerinden yapılmış tezlerin yanında bu konuda kaleme alınmış pek çok kitap da bulunmaktadır. Bu kitapların başlıcaları; Sabahattin GÜLLÜLÜ'ye ait *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri*¹⁸, Neşet ÇAĞATAY'a ait *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*¹⁹, Ziya KAZICI'ya ait *Osmanlılarda İhtisab Müessesesi: Osmanlılarda Ekonomik Dini ve Sosyal Hayat*²⁰, Yusuf EKİNCİ'ye ait *Ahilik ve Meslek Eğitimi*²¹, Cemal ANADOL'a ait *Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*²², Mehmet ŞEKER'e ait *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik*²³, Neşet ÇAĞATAY'a ait *Ahlâkla Sanatın Bütünleştiği Türk Kurumu Ahilik Nedir?*²⁴, Tahsin ÖZCAN'a ait *Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı*²⁵, Yusuf EKİNCİ'ye ait *Ahilik*²⁶, Bayram NAZIR'a ait *Dersaadet'te Ticaret*²⁷, Abdülbâki GÖLPINARLI'ya ait *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*²⁸ adlı eserlerdir.

Osmanlı dönemi Trabzon şehrindeki esnaflara dair bilgi veren kitaplardan söz edilecek olunursa; Haşim Karpuz'un *Trabzon*²⁹, Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*³⁰ Hanefi Bostan'ın *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*³¹, Necmettin Aygün'ün *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*³², Âşık Mehmed'in *Menâzirü'l-Avâlim*³³, Hanefi Bostan'ın *Evliya*

¹⁷ Yücel Dursun, *Şer'iyeye Sicillerine Göre Trabzon'da Mülk Satışları (1171-1182/1758-1769)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2009.

¹⁸ Sabahattin Güllülü, *Ah'i Birlikleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1977.

¹⁹ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1981.

²⁰ Ziya Kazıcı, *Osmanlılarda İhtisab Müessesesi: Osmanlılarda Ekonomik Dini ve Sosyal Hayat*, Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul, 1987.

²¹ Yusuf Ekinci, *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990.

²² Cemal Anadol, *Türk – İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1991.

²³ Mehmet Şeker, *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

²⁴ Neşet Çağatay, *Ahlâkla Sanatın Bütünleştiği Türk Kurumu Ahilik Nedir?*, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2000.

²⁵ Tahsin Özcan, *Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003.

²⁶ Yusuf Ekinci, *Ahilik*, Sistem Ofset Yayınları, Ankara, 2011.

²⁷ Bayram Nazır, *Dersaadet'te Ticaret*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2011.

²⁸ Abdülbâki Gölpınarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, İstanbul Ticaret Odası Akademik Yayınları, İstanbul, 2011.

²⁹ Haşim Karpuz, *Trabzon*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

³⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I-II, Üçdal Neşriyat Yayınları, İstanbul, 1993.

³¹ Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2002.

³² Necmettin Aygün, *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, Serander Yayınları, İstanbul, 2005.

³³ Âşık Mehmed, *Menâzirü'l-Avâlim*, II, Mahmut Ak (Haz.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

*Çelebi'nin Şehirleri*³⁴, Kenan İnan'ın *Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat*³⁵, Necmettin Aygün'ün Karadeniz'den *Osmanlı Ekonomisinde Bakış*³⁶ adlı eserleri başlıca kitaplar arasında yer almaktadır.

Son olarak bahsi geçen konu hakkında yazılan makale ve maddelere birkaç örnek vermek gerekirse; Gabriel Bear'a ait *Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi*³⁷, Neşet Çağatay'a ait *Fütüvvetnameler Nedir Niçin Düzenlenmişlerdir?*³⁸, Ömer Lütfi Barkan'a ait *Osmanlı İmparatorluğu'nda Esnaf Cemiyetleri*³⁹, Ahmet Kal'a'ya ait *Gediklerin Doğuşu ve Gedikli Esnaf*⁴⁰, Mübahat S. Kütükoğlu'na ait *Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi*⁴¹, Franz Taeschner'a ait *İslâm Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilâtı)*⁴² gibi makaleler Osmanlı esnafı ile ilgili kaleme alınan makalelerden bazılarıdır. Trabzon esnafları hakkında bilgi veren makalelere ise; Kenan İnan'ın *17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Ahiler ve Faaliyetleri*⁴³, *Kadı Sicillerine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon Esnafları ve Faaliyetleri*⁴⁴, *Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni*⁴⁵, *Kadı Sicillerine Göre Trabzon Şehrinin Fiziki Yapısı (1643-1656)*⁴⁶ adlı makalelerini ve Necmettin Aygün'ün *XVIII.*

³⁴ Hanefi Bostan, **Evliya Çelebi'nin Şehirleri**, Zekeriya Kurşun ve Coşkun Yılmaz (Ed.), Mahya Yayınları, İstanbul, 2013.

³⁵ Kenan İnan, **Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2013.

³⁶ Necmettin Aygün, **Karadeniz'den Osmanlı Ekonomisinde Bakış**, 1, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Ankara, 2016.

³⁷ Gabriel Bear, "Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, 8-12 (14-23), Ankara, 1974, s.99-119.

³⁸ Neşet Çağatay, "Fütüvvetnameler Nedir Niçin Düzenlenmişlerdir?", **VIII. Türk Tarih Kongresi Ankara-11-15 Ekim 1976 Kongreye Sunulan Bildiriler**, 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976, s.565-568.

³⁹ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Esnaf Cemiyetleri", **Ord. Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 41 (1-4), İstanbul, 1985, s.39-46.

⁴⁰ Ahmet Kal'a, "Gediklerin Doğuşu ve Gedikli Esnaf", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, (67), İstanbul, 1990, s.181-187.

⁴¹ Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi", **Ahilik ve Esnaf**, Yaylacık Matbaası Yayınları, İstanbul, 1986, s.55-85.

⁴² Franz Taeschner, "İslâm Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilâtı)", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 15 (1-4), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s.3-32.

⁴³ Kenan İnan, "17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Ahiler ve Faaliyetleri", **Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2013.

⁴⁴ Kenan İnan, "Kadı Sicillerine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon Esnafları ve Faaliyetleri", **Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2013.

⁴⁵ Kenan İnan, "Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni", **Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2013.

⁴⁶ Kenan İnan, "Kadı Sicillerine Göre Trabzon Şehrinin Fiziki Yapısı (1643-1656)", **Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2013.

*Yüzyılda Trabzon'un Ticari Yapıları*⁴⁷, Hanefi Bostan'ın *Evliya Çelebi Çağında Trabzon*⁴⁸ adlı makalesi örnek olarak verilebilir.

⁴⁷ Necmettin Aygün, “XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Ticari Yapıları”, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri**, 1, Trabzon Valiliği İlk Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2001.

⁴⁸ Hanefi Bostan, “Evliya Çelebi Çağında Trabzon”, **Evliya Çelebi'nin Şehirleri**, Zekeriya Kurşun ve Coşkun Yılmaz (Ed.), Mahya Yayınları, İstanbul, 2013.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE OSMANLI ESNAF TEŞKİLATI

1.1. Osmanlı Esnaf Teşkilatının Dayandığı Temeller

İnsanlık tarihi kadar eski olan esnaflık kurumu, üreticilerin ilgilendikleri alanlara göre sınıflandırılmıştır. Kökenleri Türk-İslam devletlerine kadar uzanan Osmanlı esnaflığında, her esnaf kolunun kendine özel geleneği bulunmaktadır ve her mesleğin bir pîri vardır.⁴⁹ Türkler İslam öncesindeki dönemlerden beri sanat, ticaret ve farklı meslek alanlarında önemli gelişmeler göstermişlerdir. Ahilik de sanat, ticaret, mesleğin ve olgun kişilik, ahlak ve doğruluğun iç içe girmiş bir halidir. Ahi olarak anılan biri; sanat, ticaret ya da meslek sahibi olmakla birlikte ahlaklı, olgun, merhametli, dürüst ve güvenilir bir kişidir. Türkler dışında hiçbir ulusta yer almayan bu kurum XII. Yüzyıldan itibaren Anadolu Selçuklu Türklerinin ekonomik hayatında önemli rol oynamıştır ve yüzyıllarca Türk ahlakının da simgesi olmuştur. Anadolu Selçuklu döneminden itibaren sanayi ve iç ticaret alanları fütüvvet ve ahilik ilkelerine dayalı esnaf birlikleri tarafından teşkilatlanmıştır.⁵⁰

1.1.1. Fütüvvet Anlayışının Yapısı ve Tarihsel Gelişimi

Esas itibariyle tasavvufa dayanan, aynı zamanda iktisadi örgütleri de kavraması ve sanat erbabını teşkilatlandırması açısından ekonomik önem taşıyan fütüvvet kelimesi; adamlık, erlik manasına gelen “*mürüvvet*”⁵¹ teriminin birleşimidir.⁵² Arapça bir kelime olan fütüvvet; sözlükte tekil olarak “*fetâ*” ve çoğul olarak “*fityân*” şeklinde geçer. Fetâ; genç, yiğit, mert, delikanlılık anlamlarına gelir. Fütüvvet kelimesi de kavram olarak; soy temizliği, mertlik, yiğitlik, gençlik, delikanlılık manalarına gelmektedir.⁵³ Kur’an’da fetâ diye anılan kişiler için bu sıfat dîni bir mana taşır ve takdir edilen bir anlamı ifade eder. Yine Kur’an’da put kıran ya da gördükleri baskıya

⁴⁹ Bayram Nazır, **Dersaadet’te Ticaret**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2011, s.23.

⁵⁰ Neşet Çağatay, **Ahlâkla Sanatın Bütünleştiği Türk Kurumu Ahilik Nedir?**, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2000, s.6; Ahmet Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1997, s.102.

⁵¹ mürüvvet: Erdemli davranışlar ve insani hasletler için kullanılan ahlâk terimi olduğu ve sözlükte mükemmel insanîyet, efendilik manalarına geldiği belirtilir. Bu hususta ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Çağrı, “Mürüvvet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s.61-63.

⁵² Abdülbâki Gölpınarlı, **İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı**, İstanbul Ticaret Odası Akademik Yayınları, İstanbul, 2011, s.17.

⁵³ Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, s.300-312.

rağmen inançlarını koruyarak bu uğurda ülkelerini terk eden kişilerin fetâ diye anılması, bu niteliğinin önemini açıklar niteliktedir.⁵⁴

İslâm'ın ilk yüzyıllarında, Arabistan'da siyasi olayların olumsuz geliştiği dönemlerde, Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve damadı olan Ali b. Talib, İslam'da en iyi fetâ örneği olarak "*lâ fetâ illa Ali*" yani "*En iyi fetâ Ali'dir.*" cümlesi ile tanımlanmıştır.⁵⁵ Ayrıca fütüvvet, vefa göstermek ve korumak, dilenci veya yardıma muhtaç kişilerden kaçmamak, başkalarının hatalarına katlanmak, gerektiğinde özür dilemek, sözünde durmak gibi pek çok güzel ahlak ve terbiye göstergesi olarak da tanımlanır.⁵⁶

Fütüvvet kavramının tarihi gelişimini iyi anlayabilmek için bu kavramın dört temel aşamasını bir bütün olarak görmek gerekir. Bu aşamaların ilki, cahiliye devrindeki Arap fetâ kavramı ile bağlantılı bir şekilde İslam'ın ilk yüzyıllarında ortaya çıkan ve sosyal bir kavram olan fütüvvetir. İkincisi IX. yüzyılda içtimai, iktisadi ve siyasi bir kurumsallaşmaya dönüşen fütüvvet, üçüncüsü ise yine IX. yüzyılda kurumsallaşma sürecinde olan tasavvuf hareketine paralel olarak sûfilikle iç içe geçen tasavvufi fütüvvetir. Son aşama ise yine sûfi kurum kimliğini koruyarak, esnaf tabakası ile bütünleşen mesleki kurum niteliğindeki ahilik fütüvvetidir.⁵⁷

Fütüvvete benzer ilk oluşumlar, Abbasiler döneminde, hükümdar-halife soyunun başa geçmesi üzerine Türkistan ve Horosan'dan getirilen Türk tutsaklardan kurulan askeri birliklerin, güçlü ve imtiyazlı bir hal almasına karşı IX. yüzyılda halk arasında başlayan bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bunlardan özellikle ayyarlar, Bağdat'ta devletin otoritesinin gevşediği zamanlarda ortaya çıkmış ve zırhsız, silahsız olarak taş ve sopalarla saldırıya geçmişlerdir. Bu tür örgütler sadece Bağdat şehrinde değil, XI. Yüzyıldan itibaren fütüvvet kuruluşunun daha düzenli bir biçim almasına kadar; Orta Asya, İran, Irak ve Suriye şehirlerinde de yayılmışlardır.⁵⁸

Fırsat buldukça yağmalara girişen işsiz, güçsüz ve önemsiz bu kişiler, hem geçim sıkıntısından kurtulmak hem de hayatlarını güven altına almak amacıyla kendilerinin devlet hizmetine, özellikle de güvenlik örgütüne alınmalarını istemiştir. Bu örgütler, Türk-İslam devletleri yönetiminde bulunan şehirlerde, özellikle asker ve güvenlik güçlerinin yetersiz bulunduğu yerlerde bulunmuşlardır. Ayrıca bunlar bir takım askeri ve sportif geleneklerle canlı tutulmuş mahalli ve

⁵⁴ Süleyman Uludağ, "Fütüvvet", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s.260.

⁵⁵ Cemal Anadol, **Türk – İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler**, Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1991, s.3.

⁵⁶ Kuşeyrî, **Tasavvufun İlkeleri (Risale-i Kuşeyrî)**, Tahsin Yazıcı (Çev.) , 2, Kervan Kitapçılık Yayınları, İstanbul, 1978, s.364-365.

⁵⁷ Uludağ, **Fütüvvet**, s.261.

⁵⁸ Anadol, **Türk – İslam Medeniyetinde Ahilik**, s.8-9.

kaçınılmaz bir milis gücü haline gelmişlerdir.⁵⁹ Genel olarak belirli bir mesleğe sahip olmayan bu kişilerden kamu işlerinde yararlanılmaya başlanması üzerine, bu kişilerin ahlâki bir disipline girmeleri mecburiyeti ortaya çıkmıştır. Toplum ahlakını düzenlemeyi kendilerine görev edinen ve bu yönde çalışmalar yapan tasavvuf ve tarikat kuruluşları, gerekli ahlâki disiplinin temini konusunda büyük rol oynamışlardır. Böylece fütüvvet ehli ortaya çıkmıştır ve ayyarların yerini yiğit, sözünde duran, namuslu, kötülüklerden çekinen ve kimseye zarar vermeyen kişiler almıştır.⁶⁰ Herkese iyilik yapmak, Allah'ın kurallarına hoşgörü ile yaklaşmak, kimsenin kötülüğünü istememek, sosyal dayanışma ve hizmet, dostların dertleriyle ilgilenmek, cömertlik, samimiyet, irade sahibi olmak vb. ilkeler, fütüvvet anlayışı çerçevesinde üyeler için öngörülen temel ahlâk ilkeleri olarak kabul edilmiştir.⁶¹

Bir süre sonra halkın takdirini de alan bu örgütler, önceleri anıldıkları adlara bakılmaksızın “*ayyar, şâtır, fütüvvetçi*” vb. şekilde anılmıştır. Aynı ayrı adlarla anılan bu tür kuruluşları fütüvvetçilik kendi bünyesinde birleştirmiştir. Fütüvvetçilik bir meslek ve sanata bağlı olmaksızın, bünyelerindeki kuruluşları ahlâki kurallar ve yiğitlik nitelikleriyle donatıp, çeşitli amaçlarla, belirli zamanlarda bir araya getiren bir örgütün adı olarak ifade edilebilir.⁶² Başlangıçta gençleri disiplin anlayışı çerçevesinde yetiştirme amacıyla ortaya çıkan fütüvvet, zamanla teşkilatlanmış bir yapı haline gelmiştir. Daha sonra ise tarikat görüntüsünü almıştır.⁶³ “*Temiz amellerle beraber ölümsüz ruha kavuşmak için yardım eden ve toplumda ferahlık yaratmayı hedef edinen*” bu kuruluş, din ile bilimi uzlaştırmaya çalışmıştır. İnsanların eğitim-öğretim yoluyla ve karşılıklı yardımla bu hedefe ulaşmaları için çabalamıştır. Basra merkezli olarak M. 983 yılında ortaya çıkan bu kuruluş, bünyesindeki 12-30, 30-40, 40-50 ve 50 yaşın üstündeki grupları eski Yunan öğretim ve eğitim ilkelerini temel alarak yetiştirmiştir.⁶⁴

1.1.2. Fütüvvetnâme

Fütüvvet hakkındaki sözler, rivayetler ve fütüvvet ehlinin erkanı fütüvvetnâme adlı kitaplarla tespit edilmiştir.⁶⁵ VIII. yüzyılda İslâm dünyasında, Irak ve İran'da başlayarak zamanla tasavvufi çevrelere ve meslekî alanlara nüfuz eden, fütüvvet kavramını konu edinen ve zamanla fütüvvet birliklerinin nizamnâmesi hüviyetine bürünen risalelere fütüvvetnâme denilmektedir. Bu tür

⁵⁹ Neşet Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1981, s.10.

⁶⁰ Anadol, **Türk – İslam Medeniyetinde Ahilik**, s.9-10.

⁶¹ Sabri F. Ülgener, **Zihniyet ve Din, İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı**, Der Yayınları, İstanbul, 1981, s.90-91.

⁶² Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, s.11.

⁶³ Ülgener, **Zihniyet ve Din, İslam**, s.90.

⁶⁴ Neşet Çağatay, “Fütüvvetnameler Nedir Niçin Düzenlenmişlerdir?”, **VIII. Türk Tarih Kongresi Ankara-11-15 Ekim 1976 Kongreye Sunulan Bildiriler**, 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976, s.567.

⁶⁵ Gölpınarlı, **İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet**, s.21.

risalelerin kendilerine has isimleri olmalarına rağmen zamanla esas isimleri unutulmuş ve genelde fütüvvetnâme olarak anılmışlardır. Tarih içerisinde başlıca üç fütüvvetnâme türünden söz etmek mümkündür. Bunların ilki “*Sûfî Fütüvvetnâmeler*”dir (IX-XIII. yüzyıllar). Bu risalelerde anlatılan fütüvvetin tasavvuf kavramından neredeyse hiçbir farkının olmadığı görülmektedir. Burada mürüvvet ve fütüvvet kavramı birlikte kullanılarak tasavvuf tarif edilmiş, çeşitli anlamları açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci tür fütüvvetnâmelere ise; “*Fütüvvet Teşkilatına Ait Fütüvvetnâmeler*”dir (XII-XIV. yüzyıllar). Bu anlamdaki ilk fütüvvetnâme Abbasi Halifesi Nâsır’ın fütüvvet kurumunu kendi kontrolü altına almak amacıyla danışmanına hazırlattığı “*Risâletü’l-fütüvve*”dir. Üçüncü tür fütüvvetnâmeler ise “*Ahi Loncaları Fütüvvetnâmeleri*”dir (XIII-XVI. yüzyıllar). Bunlar da XIII. yüzyılda Anadolu’da ahilik teşkilatının gelişmesiyle ortaya çıkmışlardır.⁶⁶

Fütüvvetnâmeler; fütüvvetin kuruluşunu, yöntemini, amacını, ilkelerini belirten ve üyeleri için bir nizamname vazifesi gören risalelerdir. Bu risalelerde genel olarak fütüvvetin şartları, özellikleri ve esaslarından söz edilir.⁶⁷ Fütüvvetnâmelere göre, fütüvvet nefisle mücadele, kendisini halka vakfedip herkese iyilikte bulunma, din ve mezhep farkı gözetmeksizin bütün insanlara sevgi besleme ve ihtiyaçlarını gidermeye çalışma gibi iyi huylar bütünüdür. Bunun yanında fütüvvetin; vefa, doğruluk, tövbe, bir sanat sahibi olmak vb. şartları vardır. Şarap içen, zina yapan, homoseksüel olan, yalan söyleyerek hile yapan vb. kötü vasıflara bürünen kişiler fütüvvetten atılmıştır. Fütüvvet üç kısma ayrılmaktadır. Bunlar kavli, seyfi ve şurbîdir.⁶⁸

Fütüvvetnâmelerin içeriğine bakıldığında; bu tür eserlerin hepsinde tasavvufî nitelikler ağır basmıştır. Çünkü fütüvvet kavramının temeli de tasavvufa dayanmaktadır. Bu eserlerde, fütüvvetin ve ahiliğin yol yordamını ve erkânını, teşkilât özelliklerini, usul ve şartlarını yansıtan kısımlar kültür tarihi bakımından önem arz etmektedir. Ancak fütüvvet kurumunun ve ahiliğin izahını ve tahlilini yaparken, doğrudan doğruya bu teorik nitelikteki eserlere dayandırmak, söz konusu kurumların tarihi süreç içindeki değişim ve gelişmelerini yansıtmaması açısından pek sağlıklı olmayacağı kabul görülmüştür.⁶⁹

⁶⁶ Ahmet Yaşar Ocak, “Fütüvvetnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s.264-265.

⁶⁷ Ülgener, *Zihniyet ve Din, İslam*, s.89.

⁶⁸ Kavlılar, sadece söz vererek cemiyetlerinin gayelerini benimserken, seyfiler ise tam hukuka sahip üyelerdir. Franz Taeschner, “İslâm Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilâtı)”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15 (1-4), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s.19; Anadol, *Türk – İslam Medeniyetinde Ahilik*, s.37-38.

⁶⁹ Ocak, *Fütüvvetname*, s.265.

1.1.3. Fütüvvet Kurumundan Ahilik Teşkilatına Geçiş Süreci

Ahi Teşkilatının menşei konusunda tarihçiler arasında farklı görüşler mevcuttur. M. Fuad Köprülü, Abdülbaki Gölpınarlı ve Franz Taeschner gibi tarihçiler, ahiliği, fütüvvet teşkilatının Anadolu'da aldığı değişik bir biçimi olarak yorumlamışlardır. Diğer yandan Neşet Çağatay ise bu görüşü reddederek; fütüvvet sahibi kişinin ahi adını almadığını, ahi olma koşullarının fütüvvetçilikten farklı olduğunu belirtmiştir. Çağatay; ahi olmak için yalnızca fütüvvetçilik meziyet ve sıfatlarına sahip olmanın yeterli olmadığını düşünerek, adayın aynı zamanda bir meslek veya sanat sahibi olması gerektiğini belirtmiş ve fütüvvetçi olmak için bir meslek veya sanat sahibi olmanın zorunlu olmadığını hatırlatmıştır.⁷⁰

IX. yüzyıl sonlarında Abbasi Halifesi Nâsır Lîdinillah tahta geçtiğinde Abbasilerin egemenlik alanı olan Bağdat bölgesi ile Irak'ın küçük bir parçası ekonomik bakımdan ve güven açısından düzensiz, dengesiz ve karışık bir durumdadır. Abbasi Halifesi Nâsır, bu sebeplerden dolayı fütüvvet müessesesini kendine bağlamak suretiyle, İslam dünyasının birçok yerinde yaygın olan ve takdir edilen bir kurum olan fütüvveti kullanarak, başkanlığını eline almak ve politik durumunu güçlendirmek istemiştir.⁷¹ Halife Nâsır, Bağdat'ta reisü'l-fityân olan Şeyh Abdülcebâr b. Yusuf b. Salih El-Bağdadi'nin elinden elbise giymiş ve merasimle teşkilata dahil olmuştur.⁷²

Halife Nâsır Lidînillah, fütüvvet kurumunu resmileştirdikten sonra diğer Müslüman devlet adamlarına yolladığı elçiler vasıtasıyla, onları da teşkilata dâhil etmek istemiştir. Böylece bu ülkeleri kendi otoritesi altına toplamayı amaçlamıştır. Halife, 1214 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'nde hükümdar olan I. İzzettin Keykavus'a bir heyetle birlikte fütüvvet cihazı (kase, şalvar) göndererek kendisini teşkilata dâhil etmek istemiştir.⁷³ Bunun üzerine I. Gıyaseddin Keyhüsreb, hocası Mecdüddin İshak'ı Bağdat'a elçi olarak göndermiş, Mecdüddin İshak Bağdat dönüşünde Muhyiddin İbnü'l-Arabi, Evhadüddin-i Kirmânî, Nasîrüddin Mahmûd El- Hûyî gibi büyük mürid ve mutasavvıfları Anadolu'ya getirtmiştir. Ardından Anadolu'nun her bölgesinde irşad faaliyetlerine başlayan Evhadüddin-i Kirmânî, Şeyh ve halifeleri için pek çok tekke ve zâviye yapılmıştır. Ardından I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâaddin Keykubad'ın da fütüvvet teşkilatına girmeleriyle Anadolu'da Ahilik'in kuruluşu tamamlanmıştır. Böylece, Nâsır asıl amacı olan siyasi hedeflerine ulaşmasa bile Anadolu'da Ahilik teşkilatının kurulmasında etkili olmuştur.⁷⁴

⁷⁰ Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, s.54.

⁷¹ Ocak, **Fütüvvetnâme**, s.262.

⁷² Anadol, **Türk – İslam Medeniyetinde Ahilik**, s.12.

⁷³ Uludağ, **Fütüvvet**, s.262.

⁷⁴ Ziya Kazıcı, "Ahilik", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s.540.

İzzettin Keykavus'un fütüvvet teşkilatına dâhil olmasıyla beraber, bu teşkilat Anadolu merkezlerinde daha çok kuvvetlenmiş, tasavvufî bir kimlikle beraber köylere kadar yayılmıştır. XIII. yüzyıldan XIV. yüzyıla kadar Anadolu'da bazı büyük devlet ricalinin, kadınların, müderrislerin, farklı tarikatlara mensup olan şeyhlerin ve büyük tacirlerin de fütüvvet teşkilatına dahil oldukları görülmüştür. Bu durum teşkilatın içtimaî kıymetinin yükseldiğine işarettir.⁷⁵ I. Alaaddin Keykubad'ın desteğiyle bir taraftan fütüvvet ilkelerine ve tasavvufî düşünceye bağlı kalarak tekke ve zâviyelerde şeyh mürid işleriyle ilgilenen, diğer taraftan iş yerlerinde kalfa, usta, çırac ilişkilerini ve bununla bağlantılı olarak iktisadi hayatı düzenleyen Ahilik'in Anadolu'da kurulup gelişmesinde Şeyh Nasîrüddin Mahmûd'un büyük rolü olmuştur. Şeyh Nasîrüddin Mahmûd, Anadolu'da Ahilik'in kurucusu olarak bilinen, sonraları Ahi Evran ismiyle anılan kişidir.⁷⁶ Ahilik kurumunun menşei üzerine yer alan bir başka görüş de, 1200'lü yıllarda doğuda meydana gelen Moğol saldırılarından kaçan göçmenlerin Anadolu'ya yerleşmesi meselesine dayanmaktadır. Yine bu görüşe göre deri işçilerinin ve Ahilik'in pîri Ahi Evran'ın Anadolu'ya gelişi de bu dönemdedir.⁷⁷ Bunun yanında ahi birliklerini Bizans loncalarının bir devamı olarak kabul eden ilim adamları da olmuştur. Fuad Köprülü bu iddaları reddetmiştir.⁷⁸ Fuad Köprülü'ye göre Türkler Anadolu'ya geldiklerinde burada bulunan yerli esnaf, loncalar halinde teşkilatlanmıştır. Şüphesiz bu teşkilatın ahi birlikleri üzerinde etkisi olmuştur ancak bu iki teşkilat arasındaki farklılıklar, ahi birliklerinin Bizans loncalarının kopyası olduğu iddialarını geçersiz kılmaktadır.⁷⁹

1.1.4. Ahilik Kavramı

Esnaf ve tüccarlar arasında dayanışma, birlik ve beraberlik esasına dayalı olarak kurulmuş olan ahilik, XIII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar, “*gedik / lonca*” teşkilatı gibi toplumun ekonomik ve ticari hayatındaki oluşumları düzenlemiştir.⁸⁰ Ahi kelimesinin sözlük, terim ve teşkilat olarak çeşitli manaları vardır. Ahi sözcüğünün kökeni konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerin birinde Arapça “kardeş” manasına gelen ahi kelimesinin Arapça kökenli olduğu iddia edilirken, diğer bir görüşte ise ahi kelimesinin Divân-ı Lügat-i Türk'te eli açık, cömert manasındaki “akı” dan geldiği, dolayısıyla Türkçe kökenli olduğu ileri sürülmektedir. Fransız Türkolog J.Deny de kelimenin Türkçe olarak eli açık, cömert manalarına gelen akı sözcüğünün, söyleniş ve anlam bakımından Arapça ahi sözcüğüne çevrildiğini ileri sürmüştür. Teşkilat olarak ahilik, XII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Anadolu'daki şehir kasaba ve köylerdeki esnaf ve sanatkar

⁷⁵ M. Fuad Köprülü, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.91.

⁷⁶ Kazıcı, **Ahilik**, s.540.

⁷⁷ Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, s.56.

⁷⁸ Bu hususta ayrıntılı bilgi için bk. M. Fuad Köprülü, **Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012.

⁷⁹ Yusuf Ekinci, **Ahilik ve Meslek Eğitimi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990, s.17.

⁸⁰ Nazır, **Dersaadet'te Ticaret**, s.24.

örgütlerinin eleman yetiştirmelerini ve işleyişlerini düzenleyen bir kurum olarak tanımlanmaktadır. Terim olarak ahilik ise; XIII. Yüzyılda Anadolu'da kurulmuş olan esnaf ve sanatkarlar birliği manasına gelmektedir.⁸¹ Tasavvufta önem arz eden “*uhuvvet*” kelimesini hatırlatmasından dolayı kolayca kabul edilip yayılan Ahilik İslâmi değerler ile yakından bağlantılıdır.⁸²

1.2. Ahiliğin Anadolu'da Gelişimi

Anadolu'yu Bizans'ın elinden almak isteyen Büyük Selçuklu Devleti, 1048'de Pasinler'e, 1054'te Muradiye'ye, 1059'da Sivas'a girerek Anadolu'nun Türklerin eline geçmesi için çalışmalara başlamıştır. Anadolu'nun kesin olarak Türklerin eline geçmesinin başlangıcı olan 26 Ağustos 1071 gününden itibaren, göçebe Türk toplulukları Anadolu'ya büyük dalgalar halinde gelmeye başlamışlardır. 1220'lerde Moğolların Harezmsâhlar'ı ortadan kaldırmalarının ardından Türkistan ve Maveünnehr'deki Türk tüccar ve sanatkâr halk, dükkânlarını, tezgâhlarını bırakarak Anadolu'ya gelmişlerdir. Moğol istilaları sonucu Anadolu'ya gelenler, önceki gelenlerin tersine şehirli, ticaret ve zanaatında ileri olan kişilerdir. Yine bu kişiler, ticari ortaklıklar kurmuş, çek kullanmış ve kâğıt paraya geçiş niteliğindeki damgalı ipek kumaşları akça adıyla kullanmışlardır.⁸³

Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen bu tüccar ve esnaf Türk birlikleri, hem yerli Bizans halkına hem de Moğollar'a karşı teşkilatlanmak zorunda kalmışlardır. Bizans zanaatkârları ile rekabet edebilmek, yaptıkları malların kalitesini korumak, üretimi ihtiyaca göre ayarlamak, zanaatkârları zanaat ahlâkını yerleştirmek gerekmektedir. Ayrıca bu tüccar ve esnaf Türk birlikleri, Türk halkını ekonomik yönden bağımsız hale getirmek ve yabancı saldırılar karşısında devletle birlikte silahlı kuvvetlerin yanında savaşmak ve sanatta, dilde, edebiyatta, gelenek ve göreneklerde milli heyecanı yaşatmak mecburiyetindedir.⁸⁴ Bu birliklerin, yerli tüccar ve zanaatkârlar karşısında ayakta kalabilmeleri için sağlam ve standart mal yapıp satmaları, birlik ve beraberliği sağlamaları ile mümkün olabilirdi. Bu dayanışma ve birlik, Türk halkının en çok kullandığı ve muhtaç olduğu deriyi üreten zanaat mensupları arasında olmuştur. Atlı asker ve atlı göçebe olan Türklerin en çok kullandığı şeyler; ayakkabı, çizme, kolan, kuskun, yular, kemer gibi saraçlık eşyaları ve deri su kaplarıdır. Fakat tüm bunlar için derilerinin hazırlanması ve işlenmesi gereklidir. Böylece bu zorunluluk karşısında, dini-ahlaki kuralları fütüvvetnâmeler ile mevcut olan, esnaf ve zanaatkâr dayanışma, kontrol örgütü yani ahi birliği kurulmuştur.⁸⁵

⁸¹ Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, s.3-4.

⁸² Kenan İnan, “17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Ahiler ve Faaliyetleri”, **Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2013, s.83.

⁸³ Neşet Çağatay, “Anadolu Türklerinin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler (Bu Alanda Ahiliğin Etkileri)”, **Bulleten**, 52 (203), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.485.

⁸⁴ Anadol, **Türk – İslam Medeniyetinde Ahilik**, s.48.

⁸⁵ Anadol, a.g.e., s.48; Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, s.90.

Bu dönemde halkın maneviyatını yükseltmek ve milli duyguları ayakta tutabilmek için Ahi Evran, Baba İlyas, Hacı Bektaş, Mevlana Celeleddin Rûmî gibi Türk büyükleri büyük çaba harcamışlardır.⁸⁶ Ahilik teşkilatının Anadolu'daki kurucularından ve debbağ esnafının pîri sayılan Ahi Evran'ın asıl adı Şeyh Nasirüddin Mahmûd Ahi Evran b. Abbas'tır.⁸⁷ Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğol baskısı ile Anadolu'ya göç edenler arasında Ahi Evran'ın ailesi de bulunmuştur. 1205 yılında Anadolu'ya geldikten kısa süre sonra Kayseri'ye yerleşen ve burada bir debbağ atölyesi açan Ahi Evran, zamanla bu atölyesini geliştirmiştir, işçi ve ustaların çoğalmasını sağlamıştır. Önce Konya'ya yerleşen Ahi Evran, ardından Denizli ve Kayseri'ye son olarak da Kırşehir'e yerleşmiştir. Debbağlık mesleğini icra ettiğine dair bilgiler, Ahi Evran'ın debbağ esnafının pîri sıfatıyla yüceltilmesini sağlamıştır. Hocası Evhadü'd-din ile birlikte ahi teşkilatının kurulmasında etkili olan Ahi Evran, devletin himayesi ve desteği ile sanatkârların sanatlarını icra etmeleri için bir sanayi sitesi inşa etmiştir ve tüm zanaatkârların lideri olarak bu sanayi sitesinde hizmet vermiştir.⁸⁸

1.3. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Ahiler

Moğol istilasının ardından Anadolu'da meydana gelen siyasi anarşi, düzeni bozarak harap bir hale getirmiştir. Bu durumdan yararlanarak bölgede türeyen işsiz ve serseriler Türk ümerasının kendi aralarındaki mücadelelerden faydalanmışlardır. Şehirlerdeki siyasi düzen öylesine bozulmuştur ki, şehirler için daimi bir vali veya bey temin etmek çok güç hale gelmiştir. Bu durum, ahilikleri dolayısıyla sıkı bir teşkilata sahip olan esnaf birliklerini, kendi çevrelerinin ve şehirlerinin emniyetini, yiğitbaşı ve fityân tarafından korutma yoluna sevk etmiştir. Böylece her şehir sanki ahi bir valinin idaresinde muhtarmış gibi bir site olmuştur.⁸⁹ Merkezi hükümetin gücünü kaybetmiş olduğu bu dönemde, ahi birlikleri bahsi geçen faaliyetleri ile mahallî otorite birimleri olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak ahiler, güçlü bir teşkilata sahip olmalarına rağmen, merkezi hükümetin zayıf olduğu bu dönemde bile güçlerini hükümete karşı kullanmamışlardır. Ahilerin siyasi faaliyetlerdeki tek amacı toplumun huzur içinde yaşamasını sağlamaya yönelik olmuştur.⁹⁰

Selçuklular yıkıldıktan sonra Anadolu dört büyük bölgeye ayrılmış ve bu bölgelerde birçok beylik kurulmuştur. Lakin, bu kuruluşların siyasi istikrarı bulamayışları ve bölgeye hakim olacak otoriter bir hanedanın var olmayışından dolayı şehirler Ahilik'e ve esnaf birliklerine dayanmıştır.⁹¹ Ayrıca Anadolu Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra ortaya çıkan bu beylikler arasında siyasi

⁸⁶ Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, s.93.

⁸⁷ İlhan Şahin, "Ahi Evran", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s.529.

⁸⁸ Yusuf Ekinci, **Ahilik**, Sistem Ofset Yayınları, Ankara, 2011, s.42; Mikail Bayram, **Tasavvufi Düşüncenin Esasları**, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul, 2008, s.32.

⁸⁹ Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi 1243-1453**, 1, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1979, s.119.

⁹⁰ Ekinci, **Ahilik ve Meslek Eğitimi**, s.47.

⁹¹ Akdağ, **Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi**, s.119-120.

hâkimiyeti ele geçirmek için mücadeleler meydana gelmiştir. Bu durumda ahiler, kendi felsefelerine uygun olan tarafsızlık yolunu seçmek yerine, diğer beylikler gibi birbirleriyle mücadele ederek kardeşkanı dökmeyen, Bizans'ı hedef alan Osmanlı Beyliği'ni seçmiş ve onun yanında yer almışlardır.⁹²

Osmanlı Beyliği, Alilik'ten ve ahi reislerinin nüfuzundan yararlanmıştır. Ahilerin bu nüfuzu XV. yüzyılın ilk yarısına kadar devam etmiştir. Osman Bey döneminde Anadolu'da Ahilik ve babaîlik⁹³ olarak iki önemli tarikat bulunmaktadır. Eskişehir civarında tekkesi bulunan Ahi reislerinden Şeyh Edebalı, dönemin en itibarlı ve sözü dinlenen kişilerindendir. Osman Bey, Şeyh Edebalı'nın kızı Malhon Hatun ile evlenmiş, böylece ahilerin nüfuzundan faydalanmıştır. Şeyh Mahmud Gazi, Ahi Şemseddin, oğlu ahi Hasan ve ilerleyen zamanlarda Osmanlı Devleti'nde kadı, kazasker ve vezir olan Çandarlı Kara Halil Paşa'da ahilerden olup, bu kişilerin hepsi Osmanlı Beyliği'nin kurulmasında ve büyümesinde etkili olmuştur.⁹⁴ 1299 yılında Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda, ahi pîri Ahi Evren'in Osman Gazi'ye şal ve kuşak bağladığı söylenmektedir.⁹⁵ Öte yandan Osmanlı sultanlarından I. Murad'ın da ahi reislerinden olduğu söylenmektedir.⁹⁶

Osmanlıların ilk dönemlerinde önemli rol oynayan ahiler, Anadolu'da güvenliği sağlamaya çalışmışlardır. Düzmece Mustafa Vakası'nda Bursa'yı saldırılardan kurtarmış olmaları, bu çabalarına dair güzel bir örnektir.⁹⁷ Osmanlı'nın ilk askeri birliği olan yaya askerlerinin kıyafetleri bile ahilere benzetilmiştir. Ayrıca I. Murat döneminde kurulan yeniçeri teşkilatının kıyafetinde de ahi başlığı kullanılmıştır.⁹⁸ Devlet otoritesinin zayıfladığı bir dönemde Anadolu'da siyasi ve idari düzeni sağlayan ahiler, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun ardından, siyasi ve idari işlevlerini yalnızca esnaf birlikleri içerisinde sürdürmüşlerdir.⁹⁹

⁹² Ekinci, **Ahilik ve Meslek Eğitimi**, s.47.

⁹³ Anadolu Selçukluları döneminde, Orta ve Güneydoğu Anadolu'da Baba İlyas'a bağlı Türkmenler'in isyanı sonucunda ortaya çıkan dinî-tasavvufî harekettir. Babaîlik adıyla anılmasının sebebi ise Amasya yöresinde faaliyet gösteren Baba İlyas Horasânî adındaki Türkmen şeyhinin bu hareketi yönetiyor olmasıdır. Babaîlik hareketi konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Yaşar Ocak, "Babaîlik", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s.373-374.

⁹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s.105-106.

⁹⁵ Anadol, **Türk – İslam Medeniyetinde Ahilik**, s.57.

⁹⁶ Yusuf Halaçoğlu, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.128.

⁹⁷ Anadol, **Türk – İslam Medeniyetinde Ahilik**, s.57.

⁹⁸ Selahattin Bayram, "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları", **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, (21), İstanbul, 2012, s.95-96.

⁹⁹ Ahmet Tabakoğlu, "Ahiliğin Türk Esnaf Ahlâkına Tesirleri", **II. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu –Bildiriler-**, Ankara, 2007, s.420.

1.4. Ahi Teşkilatının Genel Yapısı

1.4.1. Ahi Teşkilatının Yapısı ve İşleyişi

Ahiliğin asıl amacı insanların dünya ve ahirette huzur içinde olmalarını, yani ahilerin dünya için ahiretini ve ahiret için dünyasını terk etmeyen dengeli bir hayat yaşamalarını sağlamaktır. Zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet kısaca toplumun tüm fert ve kurumları arasında huzuru sağlamak ahi birliklerinin başta gelen amaçlarındandır. Toplumdaki çeşitli statüleri kabul ederek, fakir ile zengin arasındaki farkı normal karşılayan Ahilik, güçlünün zayıfı ezmesine şiddetle karşı çıkmıştır.¹⁰⁰ Ahiliğin sosyal ve ekonomik açıdan amaçlarını değerlendirildiğinde; kişiyi eğiterek onu üreten ve faydalı biri hale getirmek, onu toplumda layık olduğu yere ulaştırmak amaçlarının başta geldiğini görülmektedir. Bunun yanında ahlâklı, üretken ve verimli bir çalışma ortamı meydana getirmek, bu ortamda karşılıklı anlayışı ve güvene dayalı iş bölümünü, iş birliğini sağlayarak toplumda sosyo-ekonomik denge kurmak gibi amaçlarının da var olduğu görülmektedir.¹⁰¹

Ahi birlikleri, köklü kültür değişimlerinin yaşandığı bir dönemde, birbirleri ile mücadele halinde olan grupları uzlaştırmak, yerleşik hayat düzenine uygun koruyucu değerler inşa etmek, Bizanslılara karşı, Müslüman-Türk zanaatkâr ve esnafların menfaatlerini koruyarak toplumda huzuru sağlamak amaçlarıyla kurulmuştur.¹⁰² Selçuklu döneminin Anadolu'sunda yeni hayat tarzına karşı değişik tavırlar meydana gelmiştir. Bu tavırları üç ana grupta toplamak mümkündür. Birinci grubu meydana getiren Türk sultanları ve yüksek tabaka İslâmî hayat tarzının yerleşerek kökleşmesi için çabalamıştır. İkinci grubu meydana getiren kişiler; birinci grubun aksine, İslami inanç ve hayat tarzından ziyade, eski göçebe Türk geleneklerine ve Şamanî inançlara bağlı kalmışlardır. Bu kişiler bütün Ortaçağ boyunca ayaklanmalara sebep olarak, devlete karşı çatışmacı bir tavır almışlardır. Üçüncü gruptakiler ise, devlete karşı tavır almak yerine içtimaî huzurun sağlanması için ona yardımcı olmuşlardır. Bu kişiler, İslâm inancıyla Türk geleneklerini sentezlemişler, İslâm'a aykırı olmayan geleneklerine sıkı sıkıya bağlanmışlardır. Ahilik felsefesi istikametinde taraftarlarını teşkilatlandırmak isteyen bu grup, Ahi birliklerinin kurulup gelişmesinde önemli rol oynamıştır.¹⁰³

Ahi birlikleri, ilk aşamada debbağ, saraç ve kunduracılardan meydana gelen bir teşkilat olarak ortaya çıkmıştır ancak zamanla gelişerek bütün esnafları ve üye olmak isteyenleri bünyesinde toplayan bir birlik haline gelmiştir. Anadolu'nun hemen hemen her şehrinde,

¹⁰⁰ Ekinci, **Ahilik ve Meslek Eğitimi**, s.22-23.

¹⁰¹ Refik H. Soykut, **Orta Yol Ahilik**, Eğitim Yayınları, Ankara, 1971, s.87.

¹⁰² Ekinci, **Ahilik ve Meslek Eğitimi**, s.66.

¹⁰³ Sebahattin Güllülü, **Ah'i Birlikleri**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1977, s.63; Ekinci, **Ahilik ve Meslek Eğitimi**, s.20-21.

kasabasında hatta büyük köylerinde bu birliklerin yaygınlaştığı bilinmektedir. Bu yerleşim birimlerinde her bir sanat kolu için farklı birlikler kurulmuştur. Ayrı birlik meydana gelecek kadar esnaf ve sanatkârın bulunmadığı yerleşme merkezlerinde ise mesleklerin aynı birlikte toplandığı görülmektedir. Daha küçük yerleşim alanlarında ise tüm meslek üyeleri aynı birlikte bir araya gelmişlerdir. Kurulan bu birlikler arasındaki münasebetleri büyük meclis sağlamıştır.¹⁰⁴

Bütün ahi birlikleri Kırşehir’de yer alan Ahi Evran zaviyesine bağlıdır ve buranın şeyhi olan kişiye Ahi Baba denilmektedir. Esnaf başkanı, zaviyedeki tüm üyeleri bir baba şevkati ile saran ve koruyan meslekî, siyasî, ahlaki ve dinî bir liderdir. Bu liderlik zihniyeti, her kademedeki çalışanlar arasında baba-oğul arasındakine benzer bir münasebeti sağlamıştır. Ayrıca bu şeyhlerin, esnafın mesleki problemlerini halletmek, esnaf orta sandığını idare etmek, birliğe ait binalara bakım yaptırarak kiraya vermek veya amacına göre kullanılmasını sağlamak, usta, kalfa çırak ve yamak törenleri düzenlemek, esnafı toplantıya çağırarak ve temsili olduğu esnaf kolunu temsilen büyük meclis toplantılarına katılmak gibi pek çok görevi bulunduğu bilinmektedir.¹⁰⁵ Bu zaviyelerde şeyh, ahi, fetâ üçlüsünden oluşan yönetim kadrosu bulunmaktadır. Bu kadrodaki şeyh; zaviyenin başkanı konumunda olan kişidir. Onun vekili olan ahi ise fetâları yetiştirmekle görevlidir. Seçim yoluyla başa gelen Ahi Baba denilen başkanların buyruklarına ve uyarılarına uymak zorunludur. Bu başkanlar, sultanın veya emirin bulunmadığı durumlarda yönetim işlerini üstlendiklerinden dolayı emir ve uyarıları önem arz etmiştir. Her ahi birliğinin bir zaviyesi bulunmaktadır ve ilgili esnaf ise üyesi olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında zaviyelerde, imamlar, müderrisler, hatipler, vaizler, hattatlar, silah tamircileri, rakkaslar, şarkıcılar gibi türlü işleri gören kişilerin olduğu da görülmektedir.¹⁰⁶

Her zaviyeye bağlı zanaatkârlar akşamüzeri işlerini bitirdikten sonra kazançlarından bir bölümünü başkana getirir, bu para ile yemek, meyve alınır veya zaviyenin diğer ihtiyaçları karşılanır. Bütün gün fiziksel güç tüketerek çalışan bu kişilerin ertesi gün işini aynı istekle sürdürebilmeleri için maddi ve manevi desteğe, neşe ve eğlenceye ihtiyaçlarının olduğu gerçeği unutulmamıştır. Akşam yemeğinden sonra bu zaviyelerde dinî, ahlâkî ve eğitsel kitaplar okunması ahilerin salt sofî olmadıklarını, din ve dünya işlerini birlikte yürüttüklerini göstermektedir.¹⁰⁷ Çok yönlü ihtiyaçlara göre inşa edilen bu zaviyelerde, gelip geçenler konaklamış ve pek çok ihtiyaçları giderilmiştir. Aynı zamanda binek hayvanlarına bile dinlenme yeri temin edilmiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Ekinci, **Ahîlik ve Meslek Eğitimi**, s.67.

¹⁰⁵ Ekinci, a.g.e., s.28.

¹⁰⁶ Murat Akgündüz, “Ticari Hayatta Kardeşliği Esas Alan Ahîlik Teşkilatı”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, (31), Şanlıurfa, 2014, s.13-14; Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olan Ahîlik**, s.103.

¹⁰⁷ Çağatay, a.g.e., s.103.

¹⁰⁸ Mustafa Kara, **Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1980, s.362.

1.4.2. Ahilikte Meslek Eğitimi

Bir gencin Ahilik üyeliğine çok önem verilmiştir ve bu üyeliğe kabul işlemleri iki aşamadan meydana gelmiştir. Öncelikle, ahi teşkilatına girmek isteyen genç, kendisini kabul edecek ilgili makamlara müracaat etmiştir. Müracaat eden gence “*talib*”, ustasına iste “*matlub*” denilmektedir. Bu genç çırak olan talibde aranılan kriterler konusunda oldukça titiz davranılmış, müracaatı kabul edilmeden önce uzun bir araştırmaya tâbi tutulmuştur. Bazen aylarca süren bu incelemenin ardından ilgili genç hakkında en ufak bir şüphe duyulursa bile müracaatı kabul edilmemiştir. Bu yapılan araştırma, teşkilata girmek isteyen kişilerin ahi olmalarına engel olabilecek durumların var olup olmadığına ilişkin bir incelemedir. Eğer teşkilata girmek isteyen gencin ahlâk ve terbiyesi üzerine yapılan incelemeler olumlu sonuçlanırsa, durum zaviyede görülür, uygun bulunduğu takdirde bir törenle üyeliği kabul edilir.¹⁰⁹

Ahilik yoluna girenlerde ilk basamak yamaklıktır. Yamaklığın ardından çıraklık, kalfalık ve kalfalığın üstü ustalık gelmektedir. Bu basamakların birinden diğerine geçiş süreci fütüvvetnâmelerde üç yıla yakın bir aradır. Çıraklık-kalfalık, kalfalık-ustalık arası, sanatına ve mesleğine göre üç yılı aşabilirken, yamaklıktan çıraklığa iki yılda geçilmiştir. Bu türlü basamaklardan geçen genç, bu süreçte kendi ustasından yaşam ve ahlak kurallarını öğrenmiş olur.¹¹⁰ Usta, çırağın ahi kardeşi, kalfa ise yol kardeşidir. Her çırağın bir ahi kardeşi yani ustası, iki de yol kardeşi yani kalfası bulunmaktadır. Çırak, zaviye reisinin izninin ardından bu üç sanatkârın gözetimi altında çalışmaya başlamıştır. Yanında yetiştiği ustası belli olmayanlar zaviyeye alınmamıştır. Bunun yanında, eğer usta, öğrettiği sanatı çırağa helal etmezse ve çırağından memnun olduğunu söylemez ise bu kişiler de zaviyeye kabul edilmemiştir.¹¹¹

Zaviyelerdeki eğitimlerde teorik bilgilerden çok insanî değerlere ve güzel ahlâka yönelik uygulamalı eğitim verilmiştir. Düzenli derslerle birlikte, çalışanlar arasında dayanışmayı sağlamak ve destek vererek verimliliği artırmak için toplantılar düzenlenmiştir. Yemeğin ardından, başta fütüvvetnâmeler olmak üzere, dinî, ahlâkî ve mesleki konularda olmak üzere eğitici kitaplar okunarak sohbetler edilmiş, üretimi artırmak için gerekli çalışmalar konusunda tartışmalar yapılmış ve ilahiler söylenmiştir.¹¹² Ayrıca bu gençlere namaz, oruç gibi İslâm şartları ve ahi ahlak kurallarını kapsayan fütüvvetnâmelerin belirttiği insanlık yöntemleri öğretilmiştir. Bunun yanında ahilere, silah kullanma, ata binme, ok, kılıç, kalkan kullanma gibi askerlik bilgisi de verilmiştir.¹¹³

¹⁰⁹ Ekinci, *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, s.25.

¹¹⁰ Çağatay, *Ahlâkla Sanatın Bütünleştiği Türk Kurumu Ahilik Nedir?*, s.8.

¹¹¹ Ekinci, *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, s.70.

¹¹² M. Fatih Köksal, *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir, 2006, s.86.

¹¹³ Çağatay, *Ahlâkla Sanatın Bütünleştiği Türk Kurumu Ahilik Nedir?*, s.23.

1.5. Osmanlı Lonca Teşkilatı

1.5.1. Lonca Sistemine Geçiş Süreci

Osmanlı esnafına model olan ahi teşkilatı, esnaf teşkilatının yönetim kurulundan çırağının usta olmasına kadar hiyerarşik yapı içindeki tüm aşamalarda etkili olmuştur. XVII. yüzyıl ortalarından itibaren loncalara geçilmesine ve esnafın loncalaşmış olduğu fikri kabul edilmesine rağmen, loncanın ne olduğu konusunda ortaya tam bir tarifin konulmadığı görülmektedir.¹¹⁴ Zanaat sahiplerinin fütüvvet teşkilatına dahil olmalarıyla birlikte, esnaflık ve fütüvvet kavramları birbirlerinden ayrılmaz unsurlar haline gelmiştir. Bununla beraber esnaf teşkilatları, gayrimüslimleri de aralarına alarak zaviyelerden uzaklaşmış olmalarına rağmen fütüvvet geleneklerine sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır. Ancak bir yandan şartların bazı esnaflar için ağır hale gelmeye başlaması, diğer yandan ise Müslüman ve gayrimüslim esnafın birlikte teşkilatlanmaya gerek duyması sonucu, bütün esnafın bir arada toplanabilecekleri yerlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç neticesinde, zaviyelerden uzaklaşmaya başlayan esnaflar, loncalarda teşkilatlanmaya başlamışlardır.¹¹⁵ Ahi teşkilatının mesleğe girme konusunda koymuş olduğu bazı kuralları lonca teşkilatı ortadan kaldırmıştır. Örneğin bu teşkilata girişte herhangi bir dine veya tarikata bağlı olma zorunluluğu bulunmamaktadır. Esnaf ve sanatkarların hangi dine mensup olup-olmadıklarına bakılmaksızın lonca teşkilatına dahil olmaları sağlanmıştır. Esnafların bir araya gelerek görüşme yaptıkları alanlara lonca ismi verildiği için örgütün adı lonca teşkilatı olmuştur.¹¹⁶

Ahi teşkilatı bünyesinde yer alan ahi baba, şeyh gibi görevliler, XIX. Yüzyılın ilk yarısına kadar bazı esnaf birliklerinin amiri olarak görevlerine devam etmişlerdir. Bu görev eskisi gibi tüm esnaf birliklerinin üzerinde bir nitelik taşımayıp sadece mensup oldukları birlikler için geçerli olmuştur.¹¹⁷

¹¹⁴ Ahmet Kal'a, "Osmanlı Esnafı ve Sanayisi Üzerine Yapılan Çalışmalarla İlgili Genel Bir Değerlendirme", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 1 (1), 2003, s.248.

¹¹⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, **Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2018, s.55-56; Kal'a, **Osmanlı Esnafı ve Sanayisi Üzerine**, s.249.

¹¹⁶ Murat Şen, "Osmanlı Devletinde Sosyal Güvenlik: Ahi Birlikleri, Loncalar ve Vakıflar" **Çimento İşveren Dergisi**, Çimento İşveren Sendikası Yayınları, 16 (6), Ankara, 2002, s.28.

¹¹⁷ Ahmet Kal'a, "Esnaf", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s.424-425.

1.5.2. Lonca Kavramı

Lonca kavramı Osmanlı Devleti'nde teşkilatlanmış esnaf grupları için kullanılmış bir ifadedir. Aynı zamanda teşkilatlanmış esnaf birliklerinin, çeşitli işlevlerini icra ettikleri özel yerin adı olarak da kullanılmaktadır.¹¹⁸ Lonca İtalyan dilindeki “*loggiya*” kelimesidir.¹¹⁹

Lonca teşkilatının tarih sahnesine çıkışı Roma İmparatorluğu'na kadar uzanmaktadır. Bizans dönemindeki loncalar ise, Büyük Roma dönemindeki loncalara benzemekle beraber, zamanla farklı bir hüviyete girmiştir. İstanbul'daki esnaflara dair ilk atıfa, XVI. Yüzyılda II. Bayezid Kanunnâmesi'nde rastlanmaktadır. Fetihden bu döneme kadar olan süreçte esnaf loncaları ile ilgili açık bir belge bulunmadığı iddia edilmektedir. Venedik, Ceneviz gibi İtalyan şehir devletlerinin, Osmanlı Devleti ile olan münasebetinin, lonca kavramının ortaya çıkışında etkili olduğu iddia edilmektedir. Fetih sonrası dağılan Bizans loncalarının yerine, özellikle dinî karakteristikleriyle Türk tipi esnaf loncaları getirilmiştir. Fatih Sultan Mehmet, Türklerin kendi yeniliklerini kente götürürken, kendilerinden önce var olan sistemi de tam olarak ortadan kaldırmamıştır. Türk tipi esnaf loncaları ile birlikte geleneksel Bizans loncalarından geriye kalanlarını da kullanmaya devam etmiştir.¹²⁰

Arşiv belgelerine bakıldığında ise lonca kelimesi, teşkilatlanmış esnaf amirleri olan kethüda, yiğitbaşı, nizam ustaları vs. tarafından gerekli hammaddenin temin edilip esnafa dağıtıldığı, gerektiğinde hammaddenin toplandığı ya da malın kalite kontrolünün yapıldığı yeri ifade eder. Yine arşiv belgelerindeki diğer bir manası ise, esnaf amirlerinin ileri gelenleri ve kalfaların, teşkilat nizamını uygulamak, yeniden düzenlemek, değiştirmek, esnaf nizamnamelerine ve devletin koyduğu kurallara uymak için disiplini sağlamak gibi esnaf teşkilatlarıyla alakalı her hususun görüşülüp, karara bağlandığı ve uygulandığı özel yerdir.¹²¹

1.5.3. Osmanlı Esnaf Loncalarının Genel Yapısı

Osmanlı esnaf birliklerinde esnaf şeyhi, esnaf kethüdası, yiğitbaşı, usta, kalfa ve çırak yer almıştır ve tüm bu kimselerin görev, yetki, sorumluluk ve hakları gelenekler ve nizamnâmelere göre düzenlenmiştir. Osmanlı esnaf kuruluşları rekabet yöntemi yerine karşılıklı yardımlaşma ve kontrol prensibine göre teşkilatlanmıştır. Bu birliklerde aynı meslek ya da sanat sahibi kişiler bir

¹¹⁸ Ahmet Kal'a, “Lonca”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, s.211.

¹¹⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s.369.

¹²⁰ Bayram, Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları, s.96-97; Kal'a, “Lonca”, s.211.

¹²¹ Kal'a, “Lonca”, s.211.

arada çalışarak birbirlerini kontrol etmişlerdir. Esnaf birlikleri tüm iş kollarını kapsayacak şekilde bir teşkilatlanma yerine faaliyet gösterdikleri iş kolunun alt birimlerinde her mal ve hizmetin türüne göre ayrı ayrı sınıflandırılmışlardır. Böylece bir mekânda üretilen farklı türdeki her mal ve hizmet için farklı birlikler oluşturulmuştur. Bir malın hammaddesinin temininden mâmul hale getirilmesine kadar geçen tüm süreçte, her bir aşamada ayrı esnaf kolları faaliyet göstermiştir.¹²²

Osmanlı Devleti'nde her esnafın bir yardım sandığı vardır. Bu sandıklar "*esnaf vakfı*", "*esnaf sandığı*", "*esnaf kesesi*" olarak da adlandırılmıştır. Esnafın bağışları, çiraklıktan kalfalığa veya kalfalıktan ustalığa yükselenlerin aldıkları ücretlerin bir kısmını bu sandığa atmaları ve esnaflardan mali güce göre toplanan paralar sayesinde bu sandığın sermayesi sağlanmıştır. Esnaf sandığında biriken paralar ihtiyaç sahibine veya sanat ve ticaretini geliştirmek isteyen esnafa borç verilmiştir, bu borç %1 faiz ile geri alınmış, faizden sağlanan paralar da yine hayır işleri için kullanılmıştır. Sandıkların; kiralar, vakıf paralar, faizler, vasiyet, hibe gibi belli başlı gelirleri vardır. Bununla beraber bu sandıkların; onarımlar, vergiler, yoksul esnafa, bilgin ve yoksul din adamlarına yardım, görevlilere maaş gibi pek çok gideri bulunmaktadır.¹²³

1.5.4. Osmanlı Loncalarının Örgütlenişi

XVII. yüzyılın ortalarında Türk loncaları, ordu mensupları haricindeki bütün kent nüfusunu örgütleyerek varlığında bulunduran yaygın bir sistem haline gelmiştir. Bu kuruluşlar aynı zamanda zanaat ve ticaretle uğraşan kişilerle, ulaşım ve hizmet işçilerinin sosyal hayatlarında da temel olmuştur.¹²⁴ Üreticilerin meşgul oldukları işlere göre sınıflandırılmasından dolayı her esnaf kolunun kendine mahsus gelenekleri ve her meslek grubunun da bir pîri vardır.¹²⁵ Osmanlılar'da esnaf denilen zanaat ehli ikiye ayrılmaktadır. Bunların ilki devlete ait iş ve iş yerlerinde çalışanlardır, bu kişilere ehl-i hiref-i hâssa denilmektedir. Devletin bu kişiler üzerinde doğrudan bir kontrol sistemi vardır. İkinci grup ise, serbest çalışanlardır. Devlet, esnaf teşekküllerine ve loncalara bağlı bu özel teşebbüsler üzerinde dolaylı olarak kontrolü sağlamıştır. Böylece bütün esnaf kuruluşları devletin denetimi altında tutulmuş, ihtiyaç dahilinde serbest meslek sahipleri de devlet hizmetine alınmıştır.¹²⁶

¹²² Örneğin dericilik mesleğinde, hammadde olan deriyi temin etmek için gerekli canlı hayvanı cepler sağlarken, canlı hayvan salhânelerde kasaplar tarafından kesilerek derisi debbağlara verilmiştir. Debbağlar derinin işlenmesi aşamasında görev alırken, derinin mâmul hale getirilme aşamasında kavaflar ve saraçlar ayrı ayrı görev birlikleri halinde çalışmıştır. Kal'a, **Esnaf**, s.424-426.

¹²³ Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, s.155.

¹²⁴ Gabriel Bear, "Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi", Sami Ferlier (Çev.), **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, 8-12 (14-23), Ankara, 1974, s.99.

¹²⁵ Hz. Âdem çiftçilerin, Hz. İdris terzilerin, Hz. Yûsuf saatçilerin, Hz. Dâvûd demirci ve zırhçıların, Hz. Lokman hekimlerin, Hz. Muhammed tacirlerin, Selmân-ı Fârisî berberlerin, Ahi Evrean ise debbağ esnafının pîri sayılmıştır. Kal'a, **Esnaf**, s.423.

¹²⁶ Kal'a, **Esnaf**, s.423-424.

Osmanlı şehirlerindeki zanaat ve ticaret loncaları, iktisadi yaşamın temelini oluşturmaktadırlar. XVII. yüzyıldan itibaren kent çarşısının her köşesinde bir lonca oluşmaya başlamış, her loncada da aynı mesleğe mensup esnaf bir araya gelmiştir. Şehirler büyüdükçe iş bölümü ve uzmanlaşma da gelişmiş, böylece lonca sayılarında artış görülmüştür.¹²⁷

Her esnaf topluluğu, mesleki işleyişlerinde uyum sağlayacakları kuralları kendileri kararlaştırmıştır ve bütün ustaların ortak kararı onaylanmak üzere kadıya sunulmuştur. Kadı, kanunlara, şeriata, örf ve adetlere aykırı olup olmadığını kontrol ettikten sonra teklifi divana arz etmiştir. Divanın onayından sonra ise ustalar tarafından hazırlanmış olan taslaklar kendileri için bağlayıcı niteliği olan temel belge haline gelmiştir. Bu belgelerde ustalık, kalfalık gibi mesleki ünvanların kazanılma şartları, kalfalık ve çıraklık süreleri, çalışma şartları ve malın cinsi, kalitesi, hammaddelerin temini, dükkânların yeri gibi birçok mevzu yer almaktadır. Bu belgelerin çoğunluğunun isteği üzerine düzenlenmesinin mümkün olduğu da bilinmektedir.¹²⁸ XIX. yüzyılın ortalarına kadar, esnaf loncalarında usta olan herkes dükkân açma hakkına sahip değildir. Esnaf kolları sayesinde dükkânlar, dokumacılar gibi tezgâhlarda çalışanlar sayesinde ise her ustanın sahip olduğu tezgâh sayısı tespit edilmiştir. Bu tespitler esnasında resmi makamlar önünde ustalar birbirlerine, kethüdalar ise tüm lonca üyelerine kefil olmuşlardır.¹²⁹

1.5.5. Çıraklıktan Ustalığa Esnaf Loncaları

Osmanlı esnaf loncalarında çıraklıktan ustalığa kadar uzanan aşamalar vardır. Bazı eserler çıraklıktan önce yamaklık olgusunun da var olduğunu söylemektedir. On yaşından küçük olmaları gereken ve işe devamları velileri ya da babaları tarafından sağlanan bu yamakların, iki yıl bir ustanın yanında ücret almaksızın çalıştıkları, ardından bir merasimle çıraklık mertebesine yükseldikleri belirtilir.¹³⁰ Yamaklıktan çıraklığa yükseliş merasiminde; çırak olacak gencin velisi, kalfaları ve dükkân ustası sabah namazının ardından esnaf başkanının dükkânında toplanmıştır. Usta burada çırağın işe bağlılığından ve becerilerinden bahsetmektedir. Çırağın velisi, esnaf vakfına bir hediye sunmasının ardından, esnaf başkanı çocuğa namaza bağlı olmasını, ustasına, kalfalarına ve ailesine saygı göstermesini, yalandan uzak durmasını öğütleyerek ustasının haftalık olarak gence vereceği ücreti belirlemektedir. Çıraklar, haftalık aldıkları bu gelirin iki haftasını esnaf sandığına bırakmışlardır.¹³¹

¹²⁷ Şevket Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.58

¹²⁸ Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014, s.292.

¹²⁹ Mübahat S. Küttükoğlu, "Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi", **Ahilik ve Esnaf**, Yaylacık Matbaası Yayınları, İstanbul, 1986, s.59.

¹³⁰ Küttükoğlu, **Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı**, s.52.

¹³¹ Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, s.155.

Sanatını öğrendiği halde çıraklık etmemiş kişilere ustalık izni verilmemiştir. Bu kurala uymayı sağlamak ise loncaların görevi olarak kabul görmüştür. Loncalarda görevli olacak bir kimseden öncelikle çıraklık eğitiminden geçtiğine dair bir belge istenmektedir. Çıraklar bir tek ustaya bağlı olmamakla beraber, loncanın rızası olmadıkça yanında çalıştığı ustayı da terk edememektedir. Eğer bu rıza dışında ustasından ayrılmaya teşebbüs ederse, başka bir ustanın o çırığı kabul etmesi de engellenmiştir. Loncalar çırığın genel eğitimiyle ilgilenirken, ona Kur'an dersinden ahlak eğitimine kadar pek çok ders vermektedir.¹³² Sanat öğrenme amacıyla bir ustanın yanına çırak olarak giren adayların, girdikleri sanat kollarının kural ve geleneklerine uymaları ve ustalarına tam anlamıyla itaat etmeleri gerekmektedir. Belli bir süre çalışarak mesleğinde ilerleyen çırakların kendilerini ispat etmelerinin ardından kalfalığa geçişleri sağlanmıştır.¹³³ Çırığın kalfa olabilmesi için üç yıl çalışarak tecrübe kazanması gerekmektedir. Kalfalığa geçen çıraklar için lonca içerisinde bir merasim düzenlenmiştir.¹³⁴

Çıraklığın ardından gelen rütbe kalfalıktır. Üç yıl çırak olarak hizmet eden gençler, kalfalığa yükselme merasiminde esnafa özel bir kıyafeti ilk kez giymişlerdir. Bu merasimde kendi ustasından başka üç usta daha bu gencin güzel ahlakına tanıklık etmiştir. Ardından dualar ve öğütler eşliğinde başkan gence peştamal kuşatmış ve gencin kalfa, usta ve büyüklerinin ellerini öpmesi ile merasim bitirilmiştir.¹³⁵ Çırakların kalfa olduktan sonra aldıkları ücretlerde artış sağlanmaktadır ve kendilerine ustalarının yanında üretime yardım ederek, çırakları denetleme görevi verilmektedir. Kalfanın en az üç yıl çalışması, hakkında hiçbir şikayete yol açmaması, çırak yetiştirmesi ve bununla beraber bir iş yürütebilecek kadar becerikli olduğunu göstermesi gerekmektedir. Mesleğinin inceliklerini öğrenen kalfaların ustalığa geçişi, kalfanın yaptığı işleri lonca ustalarına göstermesi sonucu, yiğitbaşı eliyle şed ve peştamal bağlanmasıyla gerçekleşmiştir. Zengin esnaf ve ustalar tarafından satın alınan bu yeni ustanın yapmış olduğu işlerden toplanan paralar, yeni usta tarafından sermaye olarak kullanılmıştır.¹³⁶

Osmanlı loncalarında esnaf ve tüccarların yükselebilecekleri en yüksek mertebe ustalık rütbesidir. Usta olabilmenin pek çok şartı bulunmaktadır. Örneğin ustanın, loncayı meydana getiren ailelerden geliyor olması, mesleğini yürütme hakkını satın alabilecek kadar varlıklı olması ve dini veya sosyal zümrelerden birine mensup bulunması gerekmektedir. Bu şartların yanında; üç yıl kalfalık etmiş olması, hakkında herhangi bir şikâyet bulunmaması, diğer kalfalarla iyi geçinerek işine bağlı olması, müşterilerine iyi davranarak bağımsız bir iş yürütebilecek kadar becerikli ve

¹³² Bear, **Türk Loncalarının Yapısı**, s.100-101.

¹³³ Kal'a, **Esnaf**, s.424.

¹³⁴ Kütükoğlu, **Oto-Kontrol Müessesesi**, s.57.

¹³⁵ Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, s.155.

¹³⁶ Ömer Demirel, "Osmanlı Esnafı (1750-1850)", **Türkler**, 14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.254.

sermaye sahibi olması gibi pek çok şart bulunmaktadır. Lonca heyeti tüm bu şartları sağlayan adaylara tanıklık etmiş ve sonrasında aday ustalık ünvanını almıştır.¹³⁷

1.5.6. Osmanlı Loncalarında Yönetim

Osmanlı esnaf loncalarında, her esnaf birliğinin bir idare heyeti bulunmaktadır. Tespit edilen kuralları uygulamak ve muhtemel bozukluklara sebep vermemek için bir heyet gerekmektedir. Esnaf birliklerinin yönetim kurulu; ihtiyar ustalar, nizam ustaları ya da lonca ustaları denilen ileri gelen ustaların teşkil ettiği bir idari heyetten oluşmaktadır. Birlikten birliğe değişmekle beraber, heyette şeyh, kethüda, yiğitbaşı, nakib, duacı ve ihtiyar ustalar bulunmaktadır ve heyetin başındaki kişi kethüda ünvanı ile anılmaktadır.¹³⁸ Zamanla çavuş, kolbaşı, bölükbaşı, pazarbaşı gibi bazı görevlilerin de ortaya çıktığı görülmektedir. Fütüvvet teşkilatının hakim olduğu dönemlerde, esnafın başlıca yöneticileri şeyh ve nakiblerdir. Esnafın genel meseleleri ile ilgilenen şeyhleri, esnafın en üst makamında bulunan kişilerdir. Nakibler ise bir cemaatin işlerine bakan kişidir ve esnaf cemiyetlerinde şeyhin temsilcisi gibidir. XVIII. yüzyıldan itibaren şeyh ve nakiblerin yerini kethüda ve yiğitbaşılar almıştır. Esnaf kethüdaları, ilgili oldukları zanaat ya da iş kolunun mensupları tarafından seçilmiştir ve bu seçim hükümet tarafından onaylanmıştır.¹³⁹

Her esnaf kolunun başında bir kethüda bulunmakla beraber, çeşitli nedenlerden dolayı kethüdası olmayan esnaf kollarının da olduğu görülmektedir. Bununla beraber, yakın bir zanaat kolunun kethüdasına bağlı esnaf da bulunmaktadır. Bu gibi durumlarda, iç düzenin sağlanması açısından kendilerine bu işi yürütebilecek bir kişi seçmişlerdir. Bu görevlilerin görev, yetki ve sorumlulukları geleneklere ve nizamnâmelere göre düzenlenmiştir.¹⁴⁰ Esnaf kethüdalarının; yönetim kuruluna başkanlık etmek, esnaflığa girişte ve yükselişte yapılan törenleri düzenlemek, hükümetin emirlerini lonca üyelerine bildirerek uygulanmasını sağlamak, lonca'yı hükümet karşısında temsil etmek, esnaf loncaları arasındaki anlaşmazlıklara çözüm üretmek, haksız rekabeti önlemek, esnaf ve sanatkârlara gerekli hammaddeyi sağlamak gibi pek çok görevi bulunmaktadır. Kethüdalar, zamanla görev ve sorumluluklarını yiğitbaşılar ile paylaşmıştır.¹⁴¹

Osmanlı esnaf loncalarındaki heyet üyelerinden bir diğeri yiğitbaşılardır. Yiğitbaşılar, esnafın örgüt içi meselelerinde sorunların kethüdaya ya da gerekli yerlere aktarılmasında önemli rol oynamışlardır. Zamanla esnaf örgütlerindeki sorunların artmasıyla, XVIII. yüzyıldan itibaren her

¹³⁷ Bear, **Türk Loncalarının Yapısı**, s.104.

¹³⁸ Mehmet Genç, "Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri", **Ahilik ve Esnaf**, Yaylacık Matbaası Yayınları, İstanbul, 1986, s.116.

¹³⁹ Kal'a, **Esnaf**, s.424; Kütükoğlu, **Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı**, s.53.

¹⁴⁰ Kütükoğlu, "**Oto-Kontrol Müessesesi**", s.58.

¹⁴¹ Mehmet Canatar, "Kethüdâ", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s.333.

esnaf örgütünde bir yiğitbaşının zorunlu olarak bulunmasına gerek duyulmuştur. Yiğitbaşılar da kethüdalar gibi, esnafın önde gelenlerinden seçim yoluyla belirlenmiştir.¹⁴² Kethüdalarla birlikte dolaşan yiğitbaşılar, çarşı ve pazarları dolaşarak ölçüleri, fiyatları ve işlenen ürünlerin kalitesini kontrol ederek, kurallara aykırı hareket edenlere para cezası, dayak, dükkânını kapatmak, hapis gibi cezalar verme hakkına sahip görevlilerdir.¹⁴³

Kethüda ve yiğitbaşı olarak adlandırılan bu iki önemli idareciden başka, tecrübeli ustalardan oluşan ve adına ihtiyarlar denilen bir heyet daha bulunmaktadır. Esnafa ceza vermek gerektiğinde fikri alınan, ölçü ve tartı aletlerinin damgalanmasına bakan ve narh verilmesinde görevli olan ehl-i vukuf/ ehl-i hibre diye anılan bilirkişiler de bu ihtiyar ustalar arasından seçilmiştir¹⁴⁴ Ayrıca bu kişilerin esnaf tarafından sevilen ve işini çok iyi bilenler arasından olmalarına da dikkat edilmiştir.¹⁴⁵

Her esnaf loncası kendi içlerinde teşkilatlanmalarına rağmen hepsinin birinci derece amirleri esasen kadılar ve muhtesiblerdir.¹⁴⁶ Osmanlı hukuk düzeninde halk ile devlet arasındaki ilişkiyi düzenleyen ve devlet ile halk arasındaki en önemli bağı teşkil eden kurum kadılıktır. Kadılar buldukları bölgelerde, esnaf teşkilatı görevlilerinden olan kethüda ve yiğitbaşılardan görevlerindeki çekişmelerde de etkin rol sahibi kişilerdir. Esnaf kethüdaları da kadının onayı ile atanırdı ve esnafın arasındaki anlaşmazlıklarda yine kadıya başvurulurdu.¹⁴⁷ Ayrıca kadıların esnaf loncaları ile alakalı; çarşı, pazar denetimi, her sene ürün ve hizmetler için muhtesib, kethüda, yiğitbaşılar ile narh konması gibi birçok görevi bulunmaktadır.¹⁴⁸

1.5.7. Esnaf Nizamnâmeleri

Esnaf birliği üyelerinin uymak zorunda oldukları kurallar ve uygulamakla mükellef oldukları düzenler vardır. Esnaf arasında kabul görmüş olan bir düzenleme bazen aynen olduğu gibi, bazen ise bir takım değişiklikler neticesinde kadı veya sadrazam tarafından incelenir, onaylandıktan sonra Divan-ı Hümayun kalemlerinden birine kaydedilirdi. Ardından bahsi geçen düzenlemeleri

¹⁴² İlhan Şahin, “Yiğitbaşı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013, s.549.

¹⁴³ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Esnaf Cemiyetleri”, **Ord. Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 41 (1-4), İstanbul, 1985, s.42.

¹⁴⁴ Kütükoğlu, **Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı**, s.55.

¹⁴⁵ Kal'a, **Esnaf**, s.424.

¹⁴⁶ Kütükoğlu, **Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı**, s.54.

¹⁴⁷ Tuncer Baykara, **Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1990, s.6-9.

¹⁴⁸ İlber Ortaylı, “Kadı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s.73.

içeren ferman esnaf birliğine teslim edilirdi. Böylece yapılan düzenlemeler resmiyet kazanmış olurdu. Bir esnaf grubunun teşkilatlı bir esnaf birliği haline gelebilmesi için öncelikle belirli bir nizama sahip olması gerekir. Ayrıca bu grubun üretim faaliyetinde bulunabilmesi için, faaliyet gösterdiği mekânda daha önce aynı üretimi yapan ve aynı tekel haklarına sahip başka bir esnafın bulunmaması gereklidir. Aksi durum söz konusu olduğunda, tekel hakkına sahip esnaf birliği kadıya veya doğrudan Divân-ı Hümâyün'a başvurarak esnaf grubunun faaliyetinin durdurulmasını isteme hakkına sahiptir.¹⁴⁹

Yeni kurulan bazı esnaf grupları faaliyet alanlarında geleneksel olarak uyguladıkları nizamlara devam etme eğiliminde bulunurlar. Bu geleneksel uygulamalar sürecinde nizamın sağlanmadığı durumlarda, otoritenin hiyerarşik olarak belirlenmesi ihtiyacı ortaya çıkıyordu.

1.6. Esnaflıkta Kontrol Mekânizması

Osmanlı ticari hayatında toplumda huzuru, ticarete düzeni sağlamaya yönelik pek çok kanun, tüzük ve nizamnameler mevcut olmuştur. Ancak bütün bu düzenlemelere rağmen esnaf örgütleri içerisindeki bazı kişiler sözü edilen kanun, tüzük ve nizamnamelere aykırı hareket etmiştir. Osmanlı esnaf grupları kendi aralarında seçtikleri kethüda ve yiğitbaşı denilen yöneticiler idaresinde, hem geleneklerin etkisi hem de devletin sıkı kontrolü ile mesleklerini sürdürmekteydiler. Her esnaf grubunun başında bir kethüda bulunmakla beraber, çeşitli sebeplerden dolayı kethüdası olmayan esnaf da olabilmektedir. Bu durumlarda iç nizamı sağlamak amacıyla bu işi yürütebilecek bir kişiyi kendilerine kethüda olarak seçmişlerdir.¹⁵⁰

1.6.1. İhtisab Müessesesi

Osmanlı yöneticileri, halkı koruma ve refah seviyelerini yükseltme konusunda çok hassas davranmış, bu sebeple üretici ve tüketiciyi koruyucu kurum ve kuruluşlar oluşturmuş, pek çok tedbir almıştır. Bu amaca hizmet etmesi için oluşturulan kurumların başında ihtisab müessesesi gelmektedir.¹⁵¹ İhtisab/Hisba teşkilatı, İslam toplumlarında iyiliği emrederek, kötülükten uzaklaştırmak suretiyle huzuru sağlayan bir dinî teşkilat olarak kurulmuştur.¹⁵² Kethüda veya yiğitbaşı denilen idarecilerin yönetiminde olan Osmanlı esnaf birlikleri, devletin sıkı kontrolü altında ticaret ve sanat hayatlarını sürdürmüşlerdir. Bu kontrol yönetimindeki devlet memurlarından birisi de muhtesiblerdir. Osmanlı şehir hayatında önemli yer sahibi olan

¹⁴⁹ Kal'a, **Esnaf**, s.427.

¹⁵⁰ Kütükoğlu, **Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi**, s.58; Nazır, **Dersaadet'te Ticaret**, s.111.

¹⁵¹ İbrahim Erdoğan, "Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisab Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, (11), Ankara, 2000, s.132.

¹⁵² Halime Doğru, **XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1995, s.171.

muhtesibler, kadının emrinde genellikle çarşı ve pazarda düzeni temin etmek, zaruri gıdaların halka ucuz ve uygun bir şekilde satılmasını sağlamak, iş yeri açmak için esnafa ruhsat vermek, vergi toplamak gibi esnaf teşkilatlarıyla yakından ilgili pek çok görevle yükümlü olmuşlardır. Genel olarak ticari düzeni denetleyen muhtesibler, hizmetleri karşılığında esnaf birliklerinden ihtisâb vergisi almışlardır.¹⁵³ Görevlerine dair kanunları “*İhtisab Kanunnâmeleri*” doğrultusunda uygulayan muhtesibler, esnafı sürekli denetleyen, cezalandıran, vergi toplayan bir görevlidir.¹⁵⁴ Bağlı oldukları kadıların yönlendirmesi doğrultusunda çalışan muhtesibler, narh fiyatları ile ilgilenip, esnafın kanunlara aykırı hareket edip etmediğini kontrol ederek halk ve esnaf arasındaki münasebeti düzenleyerek esnafları denetlemenin yanında, onların haklarını da koruma altına almışlardır.¹⁵⁵

1.6.2. Esnaflarda Suç ve Ceza

Osmanlı esnafında en sık karşılaşılan suçlara bakıldığında narh ve kalite konusundaki riayetsizlikler ile karşılaşılmaktadır, özellikle de temel ihtiyaç maddelerindeki nizamsızlıklar dikkat çekmektedir.¹⁵⁶ Esnafın işlediği suçların büyük bir bölümünde kalpazanlık, rüşvet, ihtikâr (karaborsacılık) gibi de ta’zir suçları da yer almaktadır. Bunun yanında esnafların, ruhsat veya izni olmadan dükkân açması, üretimi, alım-satım yetkisi kendisinde olmayan malı alıp satması, kaçak yollarla seyyar satıcılık yapması, borcunu ödememesi ya da geciktirmesi, belirlenen fiyatın dışına çıkması, malın kalitesini ve dirhemini düşürmesi, sahibi veya kiracısı ölen, firar eden veya çeşitli sebeplerle dükkânını terk eden kişilerin gedik haklarının usulsüz yollarla satılması, devletin izni olmadan esnaf veya tezgahın yerini değiştirmek suretiyle mekân ihlali yapılması, mesleki yetersizliğe rağmen esnaflığa devam edilmesi gibi pek çok suçları bulunmaktadır.¹⁵⁷ Osmanlı esnafları, malın kalitesini düşürmemek, belirlenen narh fiyatının üzerinde satış yapmamak, haksız rekabette bulunmamak gibi konularda birbirlerine kefil olmuşlar, nizamsızlık durumunda uyarıda bulunmuşlardır. Bu uyarılara uymayanları ise kadı huzuruna çıkarmışlardır. Esnafın ahlak, saygı, dürüstlük gibi prensiplerine uygun davranmayan üyeler teşkilat içerisinde hoş karşılanmamıştır.¹⁵⁸ Osmanlı esnaf birlikleri kendi içerisinde pek çok konuda kontrol mekânizması kurmuştur. Teşkilat idarecilerinin üyelere ya da gruplara öncelik tanınması veya yolsuzluk yapması gibi durumlarda öncelikle idareci uyarılmış, bu uyarılara rağmen davranış değiştirilmediği durumlarda kadıya

¹⁵³ Erdoğdu, *Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisâb*, s.131-132.

¹⁵⁴ Doğru, *XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin*, s.172.

¹⁵⁵ Ziya Kazıcı, “Hisbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 18, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s.143-144.

¹⁵⁶ Genç, *Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri*, s.118.

¹⁵⁷ Nazır, *Dersaadet’te Ticaret*, s.112-136.

¹⁵⁸ Kütükoğlu, *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, s.59; Aynı müellif, *Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi*, s.60-63.

müracaat sağlanmışır. Kadı Őikâyeti haklı gördüğü durumlarda ise idareciyi görevden uzaklaŐtırmıŐtır.¹⁵⁹

Ürünlerde kalite kontrolü, fiyatlarda istikrarı sağlama, haksız rekabetin önüne geçme, fuzuli üretimi ve işsizliğı önleme gibi anlayıŐlara dayanan esnaf sisteminde¹⁶⁰, esnaf grupları toplu halde bir çarşıda yer almışlardır. Bu yöntemle hem alıcı istediğı malı kolayca seçme imkânı bulmuş, hem de esnaflar birbirlerini kontrol etmişlerdir. Bunun yanında imalatın standartların altına düşerek kalitesiz sahte mal halini alması, ürünlerin hakikiymiŐ gibi piyasaya sürülmesi gibi nizamsızlıklara karşı ikazlarda bulunulmuŐtur. Uyarılara önem vermeyenlere karşı ise dükkân kapatma, esnafıktan ihraç etme gibi cezalar verilmiştir. Kaliteyi bozanlarla birlikte, hile ile diğer esnaf mensuplarını saf dışı etmeye ve narhtan yüksek fiyatla satış yapmaya çalışanlar için de çeşitli cezalar verilmiştir. Özellikle zaruri gıdalara verilen narh fiyatını ihlal eden esnaflar “*muhtekir*”¹⁶¹ olarak anılmıştır ve bu muhtekirlere idamın da dahil olduğı ağır cezalar uygulanmıŐtır. Bu dönemde esnafa ait ürünlerin imal edilebilecek olan çeŐitleri devlet tarafından belirlenmektedir ve bunun dışındaki üretime müsaade edilmemektedir. Aksi durumlarda ise, esnafın kendi idarecileri tarafından Divân’a kadar varan Őikâyetler yapılmıştır.¹⁶² Belirlenen nizamlara aykırı hareket eden esnaflara öncelikle uyarı cezası verilmiştir. Uyarılara rağmen hileli mal üreten esnaflar çarşı ve pazarlarda teşhir edilerek, rencide edilecek şekilde çarşı ve pazarlarda dolaŐtırılmıŐtır. İhtiyaç fazlası veya çevreye zarar/rahatsızlık veren dükkânlar kapatılmak suretiyle esnaflar cezalandırılmıŐtır. Kaçakçılık yapan esnafların mallarına el koyan devlet, esnafın işini yapmaması, ödemesi gereken vergileri ödememesi, sahtekârlık yapması, ahlaksızca davranış sergileyerek diğer esnaflara kötü söz söylemesi gibi durumlarda kadıya o esnafı mesleğinden ihraç etme yetkisi vermiştir. Narha uymayan esnaflara para cezasının yanında dayak, hatta idam cezasının verildiğı durumlar dahi söz konusu olmuştur.¹⁶³

1.7. Esnaflıkta Gedik Sistemi / İnhisar Usûlü

Osmanlı Devleti’nde esnaf birliklerinin her birinin dükkân ve usta sayıları ihtiyaçlara göre belirlenmiştir. İktisâdi Şartların daha fazla dükkân sayısına ihtiyaç duyduğı sürece kadar bu dükkân sayısının artırılmasına izin verilmemiştir. Fakat zaman zaman, belirlenen dükkân sayısının çok üzerinde dükkân ve tezgah sayısına ulaŐılmıŐtır. Bu duruma örnek verilecek olunursa; XVI. yüzyılda İstanbul’da türlü ipeklerle, altın ve gümüŐlerle dokunan “*serâser*” adlı kumaş

¹⁵⁹ Kütükoğlu, **Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdi Yapısı**, s.58.

¹⁶⁰ Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, s.295.

¹⁶¹ muhtekir: Halkın yiyecek ve içecek gibi zarûfi ihtiyaçlarını ucuz bir şekilde satın alarak pahalı bir fiyat üzerinden satan, vurgunculuk yapan, yolsuz kazanç elde eden kişi manalarına gelmektedir. Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, s.786.

¹⁶² Kal’a, **Esnaf**, s. 425-426; Kütükoğlu, **Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi**, s.60-63.

¹⁶³ Nazır, **Dersaadet’te Ticaret**, s.137-140.

tezgâhlarının sayıları belirlenin üzerinde çıkmıştır. Altın ve gümüşlerin ziyan olması üzerine fazladan açılan kumaş tezgâhlarının kapatılması kararı alınmıştır. Yine bu yüzyılda çiçekçi dükkânlarının sayılarında anormal bir şekilde artış olması ve bir sonraki yüzyılda sirkeçilerin yanında bakkal, ağdacı, helvacı gibi dükkânlarında sirke üretmesi gibi durumlara göz yumulmamış, fazla görülen dükkânlar kapatılarak gereksiz imalatlara yasak getirilmiştir. Muhtemelen bu tür olayların önüne geçebilmek için XVIII. yüzyılda gedik sahibi olmadıkça dükkân açmamak, zanaat icra edememek kuralı getirilmiştir.¹⁶⁴

Tekel ve imtiyaz anlamına gelen ve Türkçe bir kelime olan “*gedik*”, sahiplerinin işleyeceği işlerin başkaları tarafından işlenememesi ve satacağı ürünleri başka esnafların satamaması şartı ile hükümet tarafından verilen hükümlerin yürütülmesidir.¹⁶⁵ Terim olarak askerî, idarî, hukukî ve iktisadî anlamlar¹⁶⁶ içeren gedik kelimesi, Osmanlı hukukunda imtiyaz ve inhisar esasına dayanan tasarruf hakkını ifade etmektedir. Gedik hakkının Osmanlı hukukundaki manası iki ayrı aşamada incelenmiştir. İlk aşamada ticaretin inhisar usulünün söz konusu olmadığı, dolayısıyla ticarete imtiyaz manasının karışmadığı dönemdir. İnhisar usulünün kabulünden sonrasını temsil eden ikinci aşamada, ticarete inhisar, imtiyaz ve bir çeşit patent manalarında kullanılmıştır.¹⁶⁷ XVII. yüzyıl ortalarından itibaren başlayan esnaf gediklerinin doğuşu, esnaf teşkilatının en önemli gelişme aşamalarından biri olmuştur. Devlet açısından bu sistem; üretimde ve fiyatta belirlenen hedeflere ulaşmak için kullanılan bir araç olmuştur. Gedik; devletin, üretim ve fiyat politikalarına yönelik hedeflerini gerçekleştirmek, iktisadi gelişmeyi sağlamak için esnafla birlikte ortaklaşa hareket etmesi sonucunda XVII. yüzyılın ortalarından itibaren doğan tekellere dayalı üretim sistemidir. Devlet ve esnaf birliklerinin gedik hakkı üzerindeki ortak amacı, üretim ve fiyatlarla ilişkili olarak iktisadi faaliyetlerin devamını sağlamaktır.¹⁶⁸

Gedik sahibi olmayan kişiler dükkân açma, esnaflık yapma gibi haklardan mahrum edilmiştir. Alınıp satılabilir özelliğe sahip olan gedik hakkı, öncelikle esnafın oğluna tanınmıştır ancak esnafın oğlu olmadığı durumlarda, gedikler o branşta yetişmiş kalfalar tarafından satın alınabilmıştır.¹⁶⁹ Kendisine verilen tekel haklardan istifade eden esnaflar XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren piyasa fiyatlarını kendi kontrolleri altına alarak fiyatları yükseltmeye başlamışlardır. Ekonomik hayata zarar vermeye başlayan esnaf tekelleri, belirlenen narhların üzerine çıkmıştır. Esnaf

¹⁶⁴ Kütükoğlu, **Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadî Yapısı**, s.56.

¹⁶⁵ Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, s.128.

¹⁶⁶ “*Askerî alanda gedik; savaşçı sınıftan sayılmadığı halde terfi ederek zâbit olabilen topçu ve kale muhafızları gibi askeri sınıfların kadroları için kullanılır. İdarî sahada gedik ise Osmanlı sarayında belli bir görev ve imtiyaz manasını taşır.*” Gedik kelimesinin terim anlamı için bakınız; Ahmet Akgündüz, “Gedik”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s.541-542.

¹⁶⁷ Akgündüz, **Gedik**, s.541.

¹⁶⁸ Ahmet Kal'a, “Gediklerin Doğuşu ve Gedikli Esnaf”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, (67), İstanbul, 1990, s.186-187.

¹⁶⁹ Kütükoğlu, **Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadî Yapısı**, s.57.

sistemindeki bu bozukluğu yakından takip eden devlet, bu fiyat yükseliş sebeplerinin esnaf tekelleri olduğunu anlayınca, III. Selim döneminde zaruri gıda ürünleri dışındaki esnaf tekellerini kaldırılmıştır. II. Mahmud dönemine gelindiğinde ise gıda maddeleriyle ilgili ürün temininin bakkallardan başlanarak kaldırılmasına hız verilmiştir. Tanzimat'ın ilanıyla birlikte batılılaşma politikaları başlamış ve özellikle sanayide artan ithalatla birlikte esnaf örgütleri, rekabet edebilecek şekilde fiyatları düşüremedikleri için gerileme sürecine girmiştir. Yabancıların da perakende ticarete girmeleri esnaf örgütlerini zor duruma düşürmüştür. 1861 yılına kadar esnaf ve zanaatkârlık faaliyetleri devam etmiş, bu tarihte çıkarılan bir tüzükle beraber sanat ve ticarete tekel usulü kaldırılmış yerli ve yabancı fark etmeden herkesin istediği branşta çalışması mümkün kılınmıştır. 1924 yılına gelindiğinde esnaf birlikleri tarihe karışmıştır ve onların yerini Odalar, Esnaf ve Sanatkârlar Dernekleri, İşçi ve İşveren Sendikaları almıştır.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Selahattin Bayram, **Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları**, s.110; Nazır, **Dersaadet'te Ticaret**, s.32.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TRABZON'DA ESNAFLIK VE TİCARİ MEKÂNLAR

2.1. XVIII. Yüzyıla Kadar Trabzon Tarihi

Trabzon şehrinin tam olarak kuruluş tarihi bilinmemekle birlikte, bu şehre dair önceki dönemlere ait yalnızca efsanelerin var olduğu söylenmektedir. Ayrıca M.Ö. 756'da bir Milet kolonisi olarak da ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Bu bilgiye göre şehir Sinop'a bağlı ve bu bölgeye vergi ödemektedir. Ayrıca buraya Trapezus, Trapeza denildiği zikredilmekte ve bu şekilde değişerek günümüze geldiği söylenmektedir.¹⁷¹ Fallmerayer, bu dönemde Avrupa'da insanların yerleşimi az iken, bunun aksine Kafkasya'da bu durum çok fazla nüfus üzerinde bazı kavimleri Batı'ya göç ettirmeye zorladığını ve böylece bu göçen kavimlerin kendi yanlarında kültürlerini ve şehir isimlerini de beraberinde getirerek birçok yer ismine bu şekilde kaynaklık ettiklerini dile getirmektedir. Bu dönemde Trabzon adı ile Cebeli Tarık Boğazı, Kırım, Yunanistan'da Messenia, Kızıldeniz ve Çanakkale Boğazı'nda şehirler kurulmuştur. Fakat bunlara rağmen dünyadan ismini sildirmeyip, kalıcı olan şehir ise Karadeniz'in doğusunda kalan bölge olmuştur.¹⁷²

Daha sonraki dönemde, Pers İmparatorluğu'nun çöküşüne doğru Trabzon, Roma ile dostanî ilişkilere girerek sonra da Roma'ya bağlı kalmıştır. Justinyen döneminde bu bölgenin Karadeniz Valiliği'nin bir şehri haline geldiği dile getirilmektedir. Türklerin bölgeye, daha doğrusu Anadolu'ya gelişi (M.1071)¹⁷³ ile Trabzon'a da bir yöneliş olsa da, şehrin kayalık ve engebeli arazilerle çevrili oluşu durumu güçleştirmiştir. Bu dönemde bölgeye karşı Selçukluların yönelişi olurken bir yandan da Gürcistan'ın saldırıları gerçekleşmektedir ve 1089 yılında tahta geçen Gürcistan Beyi David, bu dönemde güçlenerek Trabzon'a kadar olan Karadeniz kıyılarını ele geçirmiştir.¹⁷⁴

¹⁷¹ Heath W. Lowry ve Feridun M. Emecen, "Trabzon", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 41, İstanbul, 2012, s.296.

¹⁷² Jakob Phillipp Fallmerayer, **Trabzon İmparatorluğu'nun Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011, s.4-5.

¹⁷³ Fallmerayer, Diyojen ve Alparslan'ın orduları arasında gerçekleşen bu yurt açan savaş hakkında "Bu öyle bir savaştır ki, tesirleri asırlarca devam etmiştir. Yunanistan ve Avrupa'daki tüm Hristiyanların daha sonraki çabaları, Anadolu içlerini fetheden Müslümanlardan geri almaya hiçbir zaman yeterli olmadı." diyerek Türklerin bir daha dönmemek üzere Anadolu'ya yayıldıklarını belirtmiştir. Fallmerayer, **Trabzon İmparatorluğu'nun Tarihi**, s.18.

¹⁷⁴ Fallmerayer, a.g.e., s.17-19.

Bu dönemde Bizans'ta durumlar da karışmakta, bir ihtilâl olarak tahttan inenler, öldürülenler bulunmaktadır. 1182'de çocuk olan Alexis ile birlikte bu karışıklıktan sağ kurtulan Andronicus, tahta geçer ve çok geçmeden kardeşinin oğlunun ölüm emrini verir. Fakat daha sonra yaşanan birtakım olaylar neticesinde Andronicus da öldürülmüş ve var olan karışıklık üzerine bir Haçlı Seferi de vuku bulmuştur. Bizans tarihi için bu durumu bir dönüm noktası olarak gören Fallmerayer, eğer Andronicus'un katli yaşanmamış olması durumunda, ne Haçlıların İstanbul'u yağmalayıp, sanat eserlerini yok etmesi, ne de Trabzon İmparatorluğu'nun ve birkaç prensliğin kurulmasının mümkün olmayacağını vurgulamıştır. Böylece İstanbul'da bulunan Komnen Ailesi de kaçarak Kolkhis'e yani Trabzon'a gelerek, Trabzon İmparatorluğu'nun temellerini oluştururken, Anadolu'daki dengelerin de değişmeye başladığı söylenmektedir. Ayrıca Pontus adı da bu tarihten itibaren bu yeni kurulan devlet için kullanılmaya başlanmıştır.¹⁷⁵

Kösedağ Savaşı sonrasında çatırdamaya başlayan Selçuklu ve sonrasında yaşanan beylikler döneminde Osmanlı'nın vücuda gelme süreci başlamıştır. Özellikle Yıldırım Bayezid dönemindeki fetihler ile birlikte, Fallmerayer, Trabzon İmparatorluğu'nun ilk defa Selçuklu Devleti haricinde bir başka güçlü Anadolu devleti ile karşılaştığını dile getirmiştir. Daha sonra 1402 yılında Timur'un Ankara Savaşı'nda bütün dengeleri değiştirmesi ile sıra Trabzon İmparatorluğu'na da gelerek 1404 yılında haraç verme şartı ile kendi beyliğine bağlamıştır.¹⁷⁶

Bu dönemden sonra Osmanlı'nın Çelebi Mehmed ile yeniden kuruluşu, ardından güçlenmeye başlaması ve II. Murad'ın saltanatı ile bir toplanma dönemi başlamıştır. Bu dönemde Trabzon'a dair ilk harekât gerçekleşmiştir. Burada bir yağma ve hasar verme söz konusu olmuşsa da bu durum çok etkili olamamıştır. Sonrasında Trabzon'a dair olan en etkili girişim Fatih Sultan Mehmed döneminde olmuştur. Ardından 1456 yılında Şeyh Cüneyd Canik bölgesine gelerek bu bölgedeki Türkmenleri kendi etrafında toplamak suretiyle Trabzon şehrini ele geçirmeyi hedeflemiştir. Ancak Türkmenler ve Şeyh Cüneyd, Trabzon merkezli yeni bir devlet kurma hedeflerine ulaşamamışlardır. Ardından Osmanlılar devreye girerek bölgeye Rum Beylerbeyi Hızır Bey'i göndermişlerdir. Bu gelişmeler üzerine Trabzon İmparatoru Kalo Ioannes, Akkoyunlu Uzun Hasan ile ittifak yoluna girmiştir. 1461 yılına gelindiğinde, bu yılın bahar aylarında yapılan hazırlıklar ile birlikte herkes bu seferin ne tarafa olacağını endişe ile merak ederken, Sinop Beyi İsmail Bey durumdan çekinerek Papa II Pius'a bir mektup yazarak bu seferin aslında Yunanistan'a olacağını ve ittifak kurmak istediğini belirtir. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed Sinop Bey'ine bir mektup göndererek, seferin kendisine olmadığını Trabzon üzerine olduğunu dile getirir. Fakat hakikatte gerçek öyle değildir ve Sinop Bey'inin oğlu çeşitli hediyelerle sultanın yanına geldiğinde şehri

¹⁷⁵ Fallmerayer, **Trabzon İmparatorluğu'nun Tarihi**, s.29-37; Lowry ve Emecen, **Trabzon**, s.297; Dönem hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Murat Keçiş, **Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

¹⁷⁶ Fallmerayer, **Trabzon İmparatorluğu'nun Tarihi**, s.206-217.

teslim etmesi istenir. Hiçbir müdahaleye gerek kalmadan alınan bu beylik ile birlikte, ordu Amasya ve Sivas üzerinden ilerleyerek Erzincan'ı fetheder ve Trabzon topraklarına doğru yola çıkarılır.¹⁷⁷

Gelibolu sancakbeyi Kasım Bey 13 Temmuz 1461'de donanma ile Trabzona'a gelerek kuşatmayı başlatmıştır. Fatih Sultan Mehmed, Trabzon'a doğru yola çıktığında bilinen yolları takip etmek yerine, Kerkit bölgesinde ordusunu ikiye bölmüştür.¹⁷⁸ Veziri Mahmud Paşa, geçit vermez dağları aşarak batıdan, Fatih Sultan Mehmed ise doğudan Trabzon'a varmıştır. Batı yolunu takip eden Mahmud Paşa, 14 Ağustos 1461'de, Fatih ise 15 Ağustos 1461'de Trabzon'a varmış ve şehir aynı gün Osmanlılara teslim olmak suretiyle fethedilmiştir.¹⁷⁹

Fetih sonrasında Komnen Ailesi'ne ne olduğu hususuna dair Fallmerayer, bir Roma mektubuna dayanarak ailenin Müslüman olmaması üzerine katledildiği, kadınların ise başkalarının haremlerinde kaybolup gittiği bilgisini vermiş olsa da, hakikatte Fatih Sultan Mehmed bu şehre girdiğinde, bu aileye iyi davranarak İstanbul'a getirtmiş ve Tuna çevresinde üç yüz bin sikke olan bir bölgeyi geçimi için David Komnen'e tahsis etmiştir. Ayrıca kral ailesinden olan prens David Komnen'in Müslüman olması hasebiyle kendisine İstanbul'da Peran Bağları yahut da Pera adı verilen bir bahçeli bir yer tahsis edilmiştir. Bu yere Trabzon Beyi'nin oğlunun yaşaması hasebiyle daha sonra Beyoğlu denilmiştir.¹⁸⁰

Osmanlı hâkimiyetindeki Trabzon'un ilk yöneticisi Gelibolu Sancak Beyi Donanma Komutanı Kâzım Bey olmuştur. Daha sonra 1465 yılına kadar birkaç yönetici değişikliğinden sonra buradaki en önemli yöneticilerden biri olan Zağnos Paşa bölgeye vali olmuştur. İstanbul'un Fethi esnasında da önemli bir isim olan Zağnos Paşa, burada altı yıldan beri dayanmakta olan Akçakale'yi almıştır. 1469 yılında görevinden ayrılmıştır. Bu dönemde Sofu Ali Bey, Mahmud Paşa gibi önemli devlet adamlarının da bu bölgeye vali olarak atandıkları bilinmektedir. 1470 yılına gelindiğinde Trabzon artık farklı bir paye alarak Şehzade Sancağı haline gelmiştir. Bu yıl, Fatih Sultan Mehmed'in Şehzade Bayezid'den olma torunu Abdullah'a Trabzon valiliği verilmiştir. 1489 yılında Trabzon Valiliği Şehzade Selim'dedir. Bu dönemde Trabzon'un bir şehir gibi değil de bir başkent gibi olduğu söylenmektedir. Bu dönemde Doğu'da başlayan ve gelişen Şiiilik, Şehzade Selim tarafından bir tehlike olarak addedilmekte ve bu suretle Trabzon'da askerî birlikler kurularak, 1491'de surlar da onarılmıştır. 1494 yılında Şehzade Süleyman dünyaya gelmiş ve 15 yaşına kadar bu şehirde yaşamıştır. Daha sonra ise sancağı olan Kırım'a gitmiştir. 1512 yılında

¹⁷⁷ Kenan İnan, "Trabzon'un Fethi", **Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2013, s.18-19; Fallmerayer, a.g.e., s.253-255; Lowry ve Emecen, **Trabzon**, s.297.

¹⁷⁸ Osmanlı ordusunun Trabzon'a kadar geçtikleri yollar ve görgü şahitleri hakkında tafsilatlı bilgi için bk. Kenan İnan, **Trabzon'un Fethi**, s.21-26.

¹⁷⁹ İnan, **Trabzon'un Fethi**, s.21-27.

¹⁸⁰ Mahmut Goloğlu, **Trabzon Tarihi Fetihten Kurtuluşa Kadar**, Serander Yayınları, 2. Baskı, Trabzon, 2013, s.22.

Yavuz Sultan Selim'in tahta geçmesi ile birlikte, Trabzon Valiliği'ne İskender Paşa getirilmiştir. Bu dönem içerisinde doğudaki tehlike yani Safevi Devleti kurularak bir mücadele başlamıştır. Trabzon'un bu dönemde önemli bir askeri nokta haline geldiği, XVI. yüzyıldan 1639 yılına kadar olan süre zarfında buranın bir askerî ikmal bölgesi görevi gördüğü söylenmektedir.¹⁸¹

Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatına kadar birkaç vali değişikliği nihâyetinde, devletin genişlemesi ile idari taksimatta gidilmiş olan düzenleme hasebiyle yeni bir Anadolu Eyaleti taksim edilerek, merkezi beş livadan müteşekkil olarak Trabzon olmuştur. Fakat 1535 yılında Trabzon livası, Erzurum Eyaleti'ne bağlanmıştır. 1582 yılına gelindiğinde ise Sultan III. Murad'ın emri ile eyaletler yeniden düzenlenirken Trabzon ile Batum Lazistan Sancakları birleştirilip, Trabzon-Batum Eyaleti kurulmuştur. Bu eyaletin ilk valisinin Ali Bey olduğu söylenmektedir.¹⁸²

Takribi 1651 yılında Trabzon Valiliği'ne Köprülü Mehmed Paşa'nın atandığı söylenmektedir. 1654 yılında ise valiliğe Mir-i Miran Yusuf Paşa atanmış, fakat geçimsizlik hasebi ile mahkemelere düşerek görevden azledilmiştir. Bu dönemde var olan Kazak saldırıları hasebiyle, önemli bir nokta haline gelen Azak Muhafazası'na Trabzon valileri atanmıştır. 1659 yılında valiliğe Dilaver Paşa atanarak, saldırılara karşı şiddetli olunması emredilmiştir. Bu dönemde valilerin sürekli değiştiği Azak Kalesi muhafazası etrafında bir savunma oluşturulduğu görülmektedir. 1680'li yıllarda ve özellikle Viyana Bozgunu (1683) sonrasındaki savaş döneminde bu bölgeye özen gösterilmiştir. Rusya ile olan savaş hali her ne kadar 1681 Edirne Antlaşması ile sona erse de, 1682'de Deli Petro'nun Rus Çarı olması ile yeniden alevlenmiştir ve Azak Kalesi yeniden hedef haline gelmiştir.¹⁸³

Trabzon Valiliği 1686 yılında Mir-i Miran Mustafa Paşa'ya verilmiştir. Rusların Kırım'a üzerine sefere çıkması ile Mustafa Paşa Azak'a gitmiştir. Bu sırada İstanbul'da askerler ayaklanırken, IV. Mehmed 1687 yılında tahttan indirilmiştir. Savaşlar şiddetlenerek devam ettiği bu dönemde, valiler sürekli değişmiştir. 1695 yılında Sultan II. Ahmed vefat edince yerine Sultan II. Mustafa tahta çıkmıştır. Tahta çıkan sultanların az yaşamaları da yönetimde istikrarı sallamıştır ve savaş döneminde olan Osmanlı'yı daha çok yormuştur. Bu süreçte Rus Çarı Deli Petro Lehler ile anlaşmış ve Azak'a saldırmıştır. Bu dönemde Trabzon Valisi olan Ali Paşa, kaleye yardım ederek Rusları geri çevirmiştir. 1697 yılında Kalaylıkoz Ahmed Paşa'nın ikinci kez valiliği sırasında Azak Kalesi, paşanın fütursuz davranışları sebebi ile kaybedilmiştir. Paşa, kendisine Azak Kalesi'ne gidip savunması emredildiği halde bu emre itaat etmemiş ve kale savunmasız kalmıştır. Bu nedenle Kalaylıkoz Ahmed Paşa, kale kaybedilince ölüm korkusuyla kaçmıştır. Azak Kalesi, 1700 yılında

¹⁸¹ Lowry ve Emecen, **Trabzon**, s.297; Goloğlu, **Trabzon Tarihi**, s.34-49.

¹⁸² Goloğlu, **Trabzon Tarihi**, s.24-64.

¹⁸³ Goloğlu, a.g.e., s.84-85.

imzalanmış olan antlaşma ile birlikte Azak Kalesi Ruslara bırakılmış, Rusların saldırıları böylece devam ederek çoğalmıştır.¹⁸⁴

2.2. Trabzon Şehri Mahalleleri

Osmanlı şehirlerinin büyük bir kısmı kasaba niteliğinde olup, bu kasabalara cami, medrese, mektep, kütüphane, imaret, çeşme gibi topluma doğrudan hizmet eden birimler kurulmuştur. Bu kuruluşlara gelir temin etmek için ise, han, hamam, bedesten, çarşı, dükkân gibi işyerleri ve bunlara mesken olarak da evler inşa edilmiştir. Böylece sosyal, ekonomik ve kültürel hayatın bir arada teşkil ettiği mahalleler doğmuş ve gelişmiştir.¹⁸⁵

Önemli işlevi olan şehir kesimlerinden bir tanesi de mahallelerdir. “Hall” kökünden gelen ve kelime olarak yerleşme yeri ve konak yeri manalarını ifade eden mahalleler; şehirler, kasabalar ve bazı büyük köylerde en küçük idari birimlerdir. Genellikle Müslüman-Türk mahalleleri bir cami veya mescit etrafında, gayrimüslimlerin mahalleleri ise kilise veya havranın etrafında toplanmıştır. Camiler, ibadethâne olmalarının yanında mahallelerin toplandıkları mekânlardır. XIX. yüzyıla kadar mahalleden sorumlu kişiler imamlar iken, 1829’dan sonra muhtarlık teşkilatı kurulunca imamlar sadece mahallenin dini görevlileri olarak görevlerine devam etmişlerdir. Mahalleler, bünyesindeki sakinlerin hayatlarına devam etmeleri için gerekli olan ihtiyaçlarını temin edebilecekleri kalaycı, bakkal, kasap, berber gibi dükkânların bulunduğu bölgelerdir. Ayrıca mahalleler, öğretim için gerekli olan sıbyan mekteplerini, kuyusu olmayan evlerin su ihtiyaçlarını karşılamaları için çeşmeleri, temizlik ihtiyaçları için ise hamamları içerisinde barındıran mekânlardır.¹⁸⁶

Toplumsal ilişkilerin düzenlenişinde ve biçimlenişinde insanların yaşadıkları ortamların etkisi çok önemlidir. Osmanlı şehirlerindeki mahalleler, birbirini tanıyan, sosyal dayanışma içinde yaşayarak birbirlerinin davranışlarından belirli ölçülerde sorumlu olan kişilerin yaşadıkları yer olarak tanımlanabilir. Osmanlı şehirlerinde genellikle Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar ayrı ayrı şehirlerde ikamet etmekteydiler. Bunun yanında bazı meslek grupları da kendi mesleklerinin adıyla anılan mahallelerde birlikte yaşamaktaydılar. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bu durum Osmanlı öncesi İslam şehirlerindeki kadar katı kurallara dayanmamaktadır. Bu durumun nedeni, merkezi imparatorluğun otoritesinin ve güvenliğinin sağlanması ve bu kurumların görevlerini yerine getirmeleri sonucu mahallelerin bir savunma bölgesi olmaktan çıkıp, şehirde yaşayanların birbirleriyle rahat ilişki yaşamalarıdır. Osmanlı klasik döneminde dinsel grupların birbirlerine

¹⁸⁴ Goloğlu, a.g.e., s.83-88; Dönem içerisinde Trabzon şehri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Temel Öztürk, **Osmanlıların Kuzey ve Doğu Seferlerinde Savaş ve Trabzon**, Serander Yayınları, 1. Baskı, Trabzon, 2011.

¹⁸⁵ Bahaeddin Yediyıldız, “Osmanlı Toplumunu”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, Ekmeleddin İhsanoğlu (Ed.), 1, İstanbul, 1994, s.471.

¹⁸⁶ Kütükoğlu, **Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı**, s.22-23.

yabancı bir şekilde ve ayrı cemaatler halinde yaşamadıklarını, şehirdeki iş kollarında mesleki gruplaşmanın mahallelere yansımadığını kanıtlayan örnekler mevcuttur.¹⁸⁷

Osmanlı'da mahalle sakinlerinden birinin derdi, sevinci kederi karşısında herkes kederlenmiş veya sevinmiş, birbirlerini koruyup kollamayı insanlık borcu olarak görmüşlerdir. Mahallelerde huzursuzluk olduğu durumlarda, huzursuzluğu çıkaran veya ahlak dışı hareket eden kişiler barındırılmayarak o kişinin mahalleden ihracı için gerekli yerlere müracaat etmişlerdir. Mahallelerde fakir ve zengin haneler bir arada bulunmuştur. Zenginler maddi imkanı olmayanlara destek olup, vergilerin ödenmesi konusunda da birlik ve beraberlik içerisinde hareket etmişlerdir. Cami, mektep, imaret, çeşme gibi topluma doğrudan hizmet eden birimlerin bakım ve tamirlerini yapan vazifelilerin ücretleri de mahallelinin maddi bakımdan birbirlerine sağladıkları desteklerle karşılanmıştır.¹⁸⁸

Tezin konusu olan Trabzon şehrinden bahsedilecek olunursa; Kenan İnan, Şer'iyeye Sicillerindeki kayıtlardan yola çıkarak Trabzon şehrinin nüfusunu, Müslüman ve gayrimüslim mahallelere ayırmanın mümkün olmadığını belirtmiştir. Mülk satışları üzerinden yaptığı değerlendirmeye göre, Trabzon'un hemen hemen her mahallesinde Müslüman ve gayrimüslimler arasında mülk satışlarının gerçekleştiğini belirten İnan, Müslümanların Hristiyan mahallelerine doğru yayılmaları suretiyle nüfus hareketinin geliştiğini ifade etmiştir. 1643-1656 yılları arasında Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'nde şehre ait 80 farklı mahalle ismine rastlandığını ve bu mahalle isimlerine bakılarak Müslüman mahallelerin çoğunlukta olduğu bilgisini vermiştir. Bahsi geçen mahalle isimleri şunlardır:

“Abacılar Mahallesi, Ahi Baba Mahallesi, Aşağı Hisar Mahallesi, Aşağı Hisar-Moloz Mahallesi, Aşağı Hisar-Abdullah Çelebi Mahallesi, Aşağı Hisar-Azlebler Mahallesi, Aşağı Hisar-Bab-ı Bazar Mahallesi, Aşağı Hisar-Hoca Abdullah Mahallesi, Aşağı Hisar-Hoca Halil Mahallesi, Aşağı Hisar-Monla Siyah Mahallesi, Aşağı Hisar-Vera Mahallesi, Aya Lavis Mahallesi, Ayanane Mahallesi, Ayasofya Mahallesi, Aya Gorgor Mahallesi, Ayo Keraki Mahallesi, Ayo Marina Kebir Mahallesi, Ayo Marina Mahallesi, Ayovin Kebir Mahallesi, Ayovin-i Sagir Mahallesi, Ayur Mahallesi, Ballica Mahallesi, Boztepe Mahallesi, Cami-i Cedid Mahallesi, Çarkıyan Mahallesi, Çölmekçi Mahallesi, Çukacı Mahallesi, Debbaghane Mahallesi, Dere Mahallesi, Derviş Ali-Derviş Tekkesi-Derviş Ali Zaviyesi Mahallesi veya Zaviye Mahallesi, Ebuisab Mahallesi, Eksotha veya Sotka Mahallesi, Elhac Hüseyin Mahallesi, Elhac Kasım veya Hacı Kasım Mahallesi, Faroz Mahallesi, Frenk Hisarı Mahallesi, Galimone Mahallesi, Gar Mahallesi, Havuzlu Çeşme Mahallesi, Herketuz Mahallesi, Hızır İlyas Mahallesi, İç Kale Mahallesi, İmaret Mahallesi veya İmaret-i Hatuniye Mahallesi, İskender Paşa Mahallesi, Kabak Meydanı Mahallesi, Kanita Mahallesi, Karkarınca Mahallesi, Kasım Beşe Mahallesi, Kemend

¹⁸⁷ XVI. yüzyılda Ankara'da gayrimüslimlerin Müslümanlardan genelde ayrı mahallelerde oturmalarına rağmen, Ankaralıların bir bütün halinde, güzel ilişkiler kurarak yaşadıkları bilinmektedir. Ankara Şer'iyeye Sicillerine ait 14 Ocak 1584 tarihli bir belgede; Satı binti Hüseyin adlı bir kadının Hankâh Mahallesi'ndeki evini Mirat adlı bir zımmiye sattığı, 4 Mayıs 1594 tarihli bir başka belgeden Kâfirköyü Mahallesi'nden Bâli veled-i İskender'in evini Abdi'ye sattığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında bahsi geçen sicillerde geçen diğer kayıtlarda Kale'de Müslüman ve zimmilerin yanyana oturduklarına, çeşitli mahallelerde Müslüman ve zimmi evlerinin bitişik halde bulunduğu dair kayıtlar mevcuttur. Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, **Osmanlı Araştırmaları**, (4), İstanbul, 1984, s.69-71.

¹⁸⁸ Kütükoğlu, **Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı**, s.24.

Andon Mahallesi, Kemer kaya Mahallesi, Ketancı veya Ketani Mahallesi, Kindinar Mahallesi, Köhne Hamam Mahallesi, Kule Mahallesi, Kule Yolu Mahallesi, Meristoz Mahallesi, Meydan Mahallesi, Meydan-ı Şarki Mahallesi, Muhiddin Mahallesi, Nevac Baba Mahallesi, Nurullah Çelebi Mahallesi, Orta Hisar Mahallesi, Orta-Hisar-Amasya Mahallesi veya Zaviye Mahallesi, Orta Hisar-Bayram Bey Mahallesi, Orta Hisar-Eski Saray Mahallesi, Orta Hisar-Şirin Hatun Mahallesi, Ovin-i Kebir Mahallesi, Ovanis Mahallesi, Sarmaşık Mahallesi, Susim Mahallesi, Tekfur Çayırı Mahallesi, Urgancı Mahallesi, Veledos Mahallesi, Van Mahallesi, Vaz Molaka Mahallesi, Yeni Cuma Mahallesi, Zeytünlük Mahallesi, Zograf Mahallesi.”¹⁸⁹

XVIII. yüzyılın ikinci yarısına ait Şer’iyye Sicilleri üzerinden Trabzon’daki mahalleleri Müslüman ve gayrimüslim mahalleler olarak ayırmanın zorluğundan bahseden Melek Öksüz de sicillere yansıyan davalardaki pek çok mahallede Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadıklarını belirtmiştir. Bu durumun nedenini Türk ve Müslüman nüfusun gayrimüslim nüfusa göre fazla olması ile açıklamıştır. Öksüz, Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadıkları mahalleler bulunmakla beraber, “...*Müslüman mahallatından Çarşu ma Sarmaşık Mahallesi*”, “*Medine-i Trabzon’da kefare mahallatından Aya Gorgor Mahallesi*” gibi kayıtlardan yola çıkarak ayrı ayrı yaşadıkları mahallelerin de varlığından bahsetmiştir.¹⁹⁰ Miraç Tosun, Trabzon şehrine ait 1682 tarihli avarız tahriri, sicillerdeki mülk satışlarına dair kayıtlar, avarız sayımlarının mahallelere göre dağılımını veren listeler ve 1834 nüfus sayımının verileri ışığında, dini açıdan nüfus yapısını mahalleler üzerinden değerlendirmiştir. Şehrin fethinden sonraki bilgi ve belgeler ışığında, dikkatleri çeken bir gayrimüslim nüfusun Trabzon’un merkezi konumundaki kalenin ve şehrin dışına yerleştirildiklerini ifade etmiştir.¹⁹¹

1861 tarihli Mufassal Avarızhâne Defteri’nden yola çıkarak Trabzon’da toplam 20 mahallenin varlığından söz eden Hanefi Bostan, 9 mahallenin (*Köhne Hamam Mahallesi, Müselmânân-ı Eksotha Mahallesi, Cami-i Manastır Mahallesi, İskender Paşa Mahallesi, Müselmânân-ı Aya Marina tabii İskender Paşa Mahallesi, El-hac Kasım Mahallesi, Cami-i Cedid Mahallesi, Tabakhane Mahallesi, Boztepe Mahallesi*) Müslümanlara, 12 mahallenin (*Hiristos, Aya Vasil, Zoğraf, Kemer kaya, Aya Gorgor, Ayo Gorgi, Tuzluçeşme, Eksotha, Ayo Yorgi, Aya Marina, Çömlekçi, Urgancıyan*) ise gayrimüslimlere ait olduğunu ifade eder. Avarızhane Defterleri’nde bahsi geçen mahallelerin şehrin dışında, halkı bağ ve bahçe işleri ile meşgul olduğu mahalleler olduğunu söyleyen Bostan, şehrin mahallelerinin bunlarla sınırlı olmadığını belirtir.¹⁹² Bostan, 1486-1583 yılları arasında Trabzon şehrinde bulunan 35 Müslüman mahallenin isimlerini, buldukları yer ve yıllara göre nüfuslarını tespit etmiştir. Aynı yıllar arasında, Tahrir Defterleri ve

¹⁸⁹ Kenan İnan, “Kadı Sicillerine Göre Trabzon Şehrinin Fiziki Yapısı (1643-1656)”, **Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2013, s.38-39.

¹⁹⁰ Melek Öksüz (2004), **1746-1789 Tarihleri Arasında Trabzon’da Sosyal ve Ekonomik Hayat**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.55-56.

¹⁹¹ Miraç Tosun, **Trabzon’da Cemaatler Arası İlişkiler (1700-1770)**, Serander Yayınları, Trabzon, 2018, s.39-40.

¹⁹² Hanefi Bostan, “Evliya Çelebi Çağında Trabzon”, **Evliya Çelebi’nin Şehirleri**, Zekeriya Kurşun ve Coşkun Yılmaz (Ed.), Mahya Yayınları, İstanbul, 2013, s.67-68.

Şer'iyye Sicilleri ışığında Hıristiyan mahallelerin de yer ve nüfus durumlarını tespit eden Bostan, bu mahallelerin sayısının 48 olduğunu belirtmiştir.¹⁹³ XVI. yüzyıl ortalarında 54 mahalleye sahipken, XVII. yüzyıl ortalarında yaklaşık 80 mahalleye ulaşan Trabzon şehrinin üçte ikisinin Müslüman, geri kalanının ise gayrimüslim olduğunu ifade ederek, mahalle isimlerine bakıldığında Müslüman mahallelerin daha fazla olduğuna dikkat çeker. Bunun nedeninin ise nüfus hareketinde genelde Müslümanların Hıristiyan mahallelere yayılmış olmaları ile açıklamıştır.¹⁹⁴

Değerlendirilen XVII. yüzyılın sonlarına ve XVIII. yüzyılın ilk yıllarına ait Trabzon Şer'iyye Sicilleri'ne bakıldığında, esnaf isimlerinin ve esnaflara ait dükkânların, şehre ait kârhânelerin, han, çarşı ve pazar isimlerinin geçtiği pek çok kayıt bulunmaktadır. 1695-1701 yılları arasındaki bu kayıtlarda, Trabzon şehrine ait 32 mahalle ismi geçmektedir. Bu mahallelerin çoğunluğunda Müslüman esnaf isimlerinin veya Müslüman esnaf dükkânlarının ismi geçerken, az bir kısmında ise gayrimüslim esnaf isimleri ve gayrimüslimlere ait esnaf dükkânlarının yer aldığı görülür. Bahsi geçen kayıtlarda 7 farklı gayrimüslim esnafa rastlanmaktadır ve bu esnafların Trabzon şehri mahallelerinden, Muhiddin Mahallesi¹⁹⁵, Ayvasıl Mahallesi¹⁹⁶, Debbağhane Mahallesi¹⁹⁷, Eksotha Mahallesi¹⁹⁸ ve Hoca Halil Mahallesi'nde¹⁹⁹ yaşadıkları görülmektedir.

Tablo 1: Sicillerde Bulunan Esnaf İsimlerine Dair Hükümlerde Trabzon Mahalleleri

Mahalle	Sicil No	Varak/Hüküm
Ayasofya Mahallesi	1861	36b/3
	1862	13b/2
Ayvasıl Mahallesi	1862	33b/4
Bab-ı Zağnos Mahallesi	1863	3a/1
Boztepe Mahallesi	1862	15a/1
	1862	15a/2
	1864	12a/1
	1864	36a/1
	1864	52b/2
Cami'-i Kebir Mahallesinde	1862	7a/1
Çömlekçi Mahallesi	1862	7a/1
	1863	6b/2
	1864	59a/1

¹⁹³ Bahsi geçen mahalleler için bakınız; Hanefi Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, s.125-156.

¹⁹⁴ Bostan, **Evliya Çelebi'nin Şehirleri**, s.69.

¹⁹⁵ (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.19a/3.

¹⁹⁶ (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.33b/4.

¹⁹⁷ (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.38b/4.

¹⁹⁸ (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.54b/2; (TŞS), Defter no: 1863 (1109-1110/1698-1699), ss.13a/1; (TŞS), Defter no: 1863 (1109-1110/1698-1699), ss.17a/2.

¹⁹⁹ (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.32a/2.

Tablo 1: (Devamı)

Mahalle	Sicil No	Varak/Hüküm
Çarşı Mahallesi	1861	53a/2
Debbağhâne Mahallesi	1861	7a/2
	1862	17b/2
	1862	38b/4
	1862	55b/1
	1862	129a/2
	1863	7a/1
	1863	7b/2
	1863	68b/2
	1864	11a/1
	1864	26a/2
	1864	52b/2
	1864	57b/1
	1864	59a/1
1864	72a/2	
Derviş Ali Tekkesi Mahallesi	1864	53b/1
Eksotha Mahallesi	1862	54b/2
	1863	9a/2
	1863	13a/1
	1863	17a/2
	1863	18a/3
	1864	53b/2
Hacı Kasım Mahallesi	1861	59a/2
	1862	18a/2
	1862	27b/3
	1862	55a/1
	1863	17b/1
	1863	71b/6
	1863	71b/6
	1864	57b/1
Hoca Halil Mahallesi	1864	31b/1
	1864	32a/2
İmaret-i Hatuniye Mahallesi	1862	29a/1
	1863	3a/1
	1864	57b/1
	1864	59a/1
	1864	72a/2
İskender Paşa Mahallesi	1862	11a/3
	1862	14b/1
	1862	23a/1
	1864	12b/1
	1864	23b/1
	1864	37b/1
	1864	52a/1
Kabak Meydanı Mahallesi	1862	13b/2
	1863	10b/2
Kadırga Limanı Mahallesi	1861	7a/2
Kadir Reis Mahallesi	1862	18a/3
Kale-i Kulla Mahallesinde	1863	3a/2
	1863	18a/2

Tablo 1: (Devamı)

Mahalle	Sicil No	Varak/Hüküm
Kemer kaya Mahallesi	1862	55a/1
	1863	68b/2
Ketancızâde Mahallesi	1861	43b/2
Kıssahan Mahallesi	1863	8b/1
	1863	10b/2
Kindinar Mahallesi	1861	19a/1
Mağara Mescidi Mahallesi	1862	30a/1
Molla Siyah Mahallesi	1864	73a/2
Muhiddin Mahallesi	1862	19a/3
	1863	4a/4
	1864	58a/1
Ortahisar Mahallesi	1863	12b/1
	1863	25a/2
	1863	68b/1
Pazarkapı Mahallesi	1861	33a/1
	1862	14b/1
	1862	29a/1
	1862	126a/2
	1862	136b/3
Şirin Hatûn Mahallesi	1862	69a/1
	1862	134b/2
Tekfur Çayırı Mahallesi	1861	59a/1
Yeni Cum'a Mahallesi	1861	19a/2
	1862	19a/3
	1862	23b/1
	1864	40b/1
	1864	40b/2
	1864	51b/2
	1864	53b/2
1864	57b/1	

2.3. Trabzon'da Esnafın Faaliyet Gösterdiği Alanlar ve İş Hayatı

2.3.1. XVII. Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Ahilik

Kenan İnan, 1831-1843 nolu Trabzon Şer'iyye Sicilleri kayıtlarında 1648-1671 yılları arasında ahilerle ilgili olarak 28 kaydın varlığına rastlamıştır. Bu kayıtların; “*Mülk ihtilafı, hibe, mülk satışı, vergi, mahkeme şahitliği, borç, şühüdü'l hâlde bulunma, nikâh şahitliği, diyet talebiyle karşı karşıya kalma, kasap ve debbağ taifesi ile ilgili olanlar, evlenme, vefat, vasi tayini, köle azadı*” gibi çeşitli konularda olduğunu, ahilerin özellikle de şühüdü'l-hâl kısımlarında yer aldığını belirtmiştir. Bahsi geçen sicillerin şühüdü'l-hâl kısımlarında özellikle “*Ahi Baba Mustafa Çelebi*”

isminin geçtiğini, 13 kayıt arasında yalnızca birinde kişi isminin “*Ahioğlu Elhac Mustafa*” olarak verildiğini ifade etmiştir.²⁰⁰

2.3.2. Çarşılar (Arasta) ve Pazarlar

Han ve bedesten gibi ticari yapıların mevcut olduğu şehirlerde ticari hayat daha güçlü olup, bu yapıların varlığı sayesinde zamanla irili ufaklı pek çok çarşı ve pazar ortaya çıkmıştır. Osmanlı çarşıları, iç ve dış ticaretin yanında kültürel ve dini etkinliklerin sergilendiği mekânlardır.²⁰¹ İslam tarihi üzerine yapılan çalışmalar ışığında, İslam şehrinin cami, pazar ve hamam olmak üzere üç temel öğesinin olduğu görülmektedir. Dinsel görevlerin yerine getirildiği ve insani ilişkilerin düzene sokulduğu camilerin hemen yanında pazar yerlerinin ve hanların bulunduğu ifade edilmektedir. Bir diğer görüşe göre ise esnaf çarşılarının şehir planındaki yerleri, camilere göre değil bedestenlere göre yapılmalıdır. Aynı dalda üretim yapan satıcıların aynı çarşıda yer aldığı bilinmektedir.²⁰² Birkaç sokaktan meydana gelen çarşılarda iki tarafta dükkânlar sıralanmış ve alışveriş yapılmıştır. Çarşılar, herhangi bir yaşam bölgesinde kendiliğinden ortaya çıktığı gibi, bir vakfa gelir sağlamak veya etrafında bulunan bir camiye cemaati çekmek maksatlı kuruldukları görülmektedir.²⁰³

Farsça bir kelime olan “*arasta*”, önceleri ordu çarşısı, ordugâhtaki seyyar çarşı manalarında kullanılırken, çarşının bir esnafa ait kısmı olarak da tanımlanmaktadır. Üstü genellikle tonoz veya çatı ile örtülü sokağın iki tarafında karşılıklı bir şekilde sıralanan ve aynı türden ürünlerin satıldığı dükkânların meydana getirdiği çarşılar anlamında kullanılan arasta, esasen tanzim etmek, düzene koymak manasına gelmektedir. Türkçede bu anlamı kazanması dükkânların belli bir düzen içerisinde karşılıklı birer sıraya dizilmiş olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Zamanla aralarına değişik esnafların da karışmasına rağmen, genelde aynı malın ticaretini yapan dükkânlardan oluşmuşlardır. Bu çarşılar özellikle camiler ve vakıf eserlere gelir sağlamak amacıyla onların yakınlarında yapılmaya çalışılmıştır. Özellikle camilerin yakınlarında bulunmalarının nedeni, camilere cemaat temin ederek bulunduğu mekâna canlılık kazandırmaktır.²⁰⁴

Bahsi geçen bu çarşıların sokak kısımları genellikle tonoz veya ahşap çatı ile örtülüdür. Üstü açık arastaların yanında kapalı tip arastalar da bulunmaktadır. Kapalı arastalar, mimari açıdan bedestenlere benzeseler de mahzen veya kiler hücreleri bulunmaması açısından farklılık

²⁰⁰ İnan, 17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Ahiler ve Faaliyetleri, s.86-87.

²⁰¹ Necmettin Aygün, Onsekizinci Yüzyılda Trabzon’da Ticaret, Serander Yayınları, İstanbul, 2005, s.134-136.

²⁰² Özer Ergenç, Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s.87-88.

²⁰³ Semavi Eyice, “Bedesten”, 5, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s.303.

²⁰⁴ Nusret Çam, “Arasta”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s.335; Şemsettin Sami, Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1995, s.27.

içermektedir. Bunun yanında bedestenlerde değerli kumaş, mücevher gibi malların alınıp satılırken, arastalarda ise daha az önemli malların ticareti yapılmaktadır. Bedestenlere göre daha küçük ve kısa boyutta inşa edilen ve bedestenlerin aksine tek sokaktan oluşan bu çarşılar, aralarındaki ortak ve benzer yönler nedeniyle zamanla bedesten veya kapalı çarşı olarak anılmışlardır.²⁰⁵

Anadolu şehirlerinde ticari mekânlar genellikle halkın yaşadığı kalenin dışında konumlandırılmıştır. Bunun sebepleri arasında çarşı ve pazarların Müslüman olmayan halk veya tüccarlar ve taşralılar tarafından kolayca kullanılabilmesi yer almaktadır. Anadolu’da halkın yaşadığı mahalleler ve ticari yapılar aynı mekânda olmadığından şehirler daha geniş alanlara yayılmıştır. Trabzon şehrindeki mahalleler tamamen ticari ve sınaî alanlardan soyutlanmamış, Debbağhâne Mahallesi gibi kale dışındaki bazı mahalleler, ticaret ve sanayi faaliyetleri neticesinde ortaya çıkmıştır. Trabzon çarşısı/çarşıları Osmanlı kayıtlarında Çarşı Mahallesi olarak yer alan, günümüzde de Çarşı Mahallesi diye bilinen Aşağıhisar’ın doğusunda, kuzeyde denizden başlayarak güneye doğru yükselen denize meyilli yamaçta yer almıştır.²⁰⁶

Trabzon şehri coğrafi açıdan çarşıların geniş alanlara yayılmasına müsait bir yapıya sahip olmadığından, şehrin çarşıları karşılıklı dükkânların bulunduğu birkaç sokaktan oluşmuştur. Kayıtlarda Trabzon’un merkez çarşıları genellikle sûk veya Sûk-i Sultânî diye geçmektedir. Bu çarşılar genellikle üzerleri açık bina veya mahallelerden oluşmuştur.²⁰⁷ Evliya Çelebi’nin Seyahatnâme’sinde yer verdiği Trabzon ile ilgili kısımda Trabzon çarşılarından da söz ettiği görülmektedir. Evliya Çelebi, çarşıların en seçkininin Mumhane Kapısı’ndaki taşra esnafı olduğunu, bu çarşının Mumhane Kapısı hizasında ve deniz kıyısında kat kat kalabalık dükkânlardan oluştuğunu ifade eder. Ayrıca kâgir yapı bir bedestenin varlığından söz eden Çelebi, içerisinde zengin, eli açık, muhteşem tüccarların bulunduğu bahseder. Ortahisar’da 70-80 kadar dükkânın varlığından söz eden Evliya Çelebi, bu bölgeyi Küçük Pazar olarak nitelemiştir.²⁰⁸ Âşık Mehmed, Trabzon esnaf çarşıları ve Bezazistan’ın Aşağıhisar’ın dört kapısından biri olan Mumhane Kapısı’nın dışında yer aldığını ifade eder ve bu Bezazistan’ın etrafındaki çarşıların işlek çarşılar olduğunu belirtir. Mumhâne kapısının doğusundaki çarşılarından başka, Ortahisar’da “*Küçük Pazar*” olarak anılan bir pazarın var olduğu ve bu pazarda her esnafın bulunduğu yetmiş-seksen civarında dükkânın yer aldığı bilinmektedir. Ayrıca Tabakhane Mahallesi’nde aynı isimle anılan bir çarşının varlığından da söz edilir.²⁰⁹ Minas Bijişkyan ise, XIX. yüzyılın başlarında şehrin, Mumhane önünden başlayarak çarşılar, hamamlar ve ünlü camileriyle birlikte şehir olarak adlandırıldığını ifade etmektedir. Böylece, Evliya Çelebi, Âşık Mehmed ve Minas Bijişkyan gibi

²⁰⁵ Çam, **Arasta**, s.335-336.

²⁰⁶ Necmettin Aygün, **Karadeniz’den Osmanlı Ekonomisinde Bakış**, 1, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Ankara, 2016, s.86-87.

²⁰⁷ Aygün, **Karadeniz’den Osmanlı Ekonomisinde Bakış**, s.83.

²⁰⁸ Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, I-II, Üçdal Neşriyat Yayınları, İstanbul, 1993, s.457.

²⁰⁹ Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat**, s.404.

ünlü seyyahların Trabzon'un büyük çarşılarının, XVIII. yüzyıl kayıtlarında Çarşı Mahallesi diye geçen Mumhane önünden başlayarak denize yakın olan güney kısmında yer aldığını ifade ettikleri görülmektedir. Necmettin Aygün, Trabzon'da ekonomik faaliyetlerin gerçekleştiği merkezi bölgeleri önem sırasına göre; kalenin dışında, Mumhane Kapısı'nın doğusunda bedesteni ve onlarca hanı içine alan Çarşı Mahallesi, kalenin içinde ve aşağı kısmında yer alan Pazarkapı Mahallesi, kalenin dışında yer alan Kâfir Meydanı ve onunla bağlantılı olan Uzun Sokak, Ortahisar'ın doğusundaki Tabakhane Mahallesi, kalenin orta kısmında yer alan Ortahisar Mahallesi olarak sıralamıştır.²¹⁰

Değerlendirilen sicillere bakıldığında, XVII. yüzyılın sonlarına ve XVIII. yüzyılın ilk yıllarına ait kayıtlarda çeşitli çarşı isimlerine rastlanmıştır. Trabzon şehrine ait bu çarşıların çoğunluğunun mülk satışlarına dair kayıtlarda yer aldığı görülürken, vasiyet, veraset ve evkaf arsası ile ilgili kayıtlarda da çarşı isimlerine rastlanmaktadır. Bahsi geçen kayıtlar incelendiğinde, bu çarşılarda çeşitli dükkân, fırın ve han isimlerine rastlanmaktadır. Çarşıların bir çoğu kayıtlarda; "Medine-i mezbûre çarşusunda..."²¹¹ şeklinde yer alırken, bazıları ise; "Debbağhane Sûk-ı"²¹², "Kale Kapısı Çarşısı"²¹³, "Semerciler Çarşısı"²¹⁴, "Arasta Çarşısı"²¹⁵, "Kapıcılar Çarşısı"²¹⁶ gibi farklı isimlerle kaydedilmiştir. Yine bu kayıtlar içerisinde, Orta Hisar Mahallesi'nde bulunan "Küçük Pazar"²¹⁷ ve Akçaabad nahiyesinde bulunan "Yaylak Pazarı"²¹⁸ adlı pazarlara da rastlanmaktadır.

2.3.3. Suk-ı Sultani

Trabzon'un fethinden XVI. yüzyıl sonlarına kadar şehirde "Çarşı" ismiyle anılan bir mahallenin olmaması, bu mahallenin oluşumunun muhtemelen XVII. yüzyıl itibariyle olduğu fikrini doğurmuştur. Ancak bu durum Trabzon'da XVIII. yüzyıla kadar işlek durumdaki çarşıların var olmadığı manasına da gelmemelidir.²¹⁹ Kenan İnan, daha önce Evliya Çelebi'nin Trabzon çarşılarından bahsederken ifade ettiği Mumhane Kapısı'nda bulunan çarşının, muhtemelen

²¹⁰ Aygün, **Karadeniz'den Osmanlı Ekonomisinde Bakış**, s.88-93.

²¹¹ Bahsi geçen kayıtlara dair bir örnek için bakınız; (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.23b/1.

²¹² (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.17b/2.

²¹³ (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.27b/3.

²¹⁴ (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.55b/1.

²¹⁵ (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.55b/1; (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.51b/2.

²¹⁶ (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.58a/1.

²¹⁷ (TŞS), Defter no: 1863 (1109-1110/1698-1699), ss.12b/1.

²¹⁸ (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.121b/1.

²¹⁹ Aygün, **Karadeniz'den Osmanlı Ekonomisinde Bakış**, s.83.

Aşağıhisar'da yer alan ve sicil kayıtlarında “*Sük-ı Sultani*” olarak adlandırılan çarşıların bir bölümü olduğunu ifade eder.²²⁰

Aşağı Hisar bölgesi Trabzon şehrinde ekonomik açıdan büyük önem arz etmektedir. Aşağı Hisar'da Suk-ı Sultani yani “*Sultanlar Çarşısı*” olarak anılan bu çarşının, içerisindeki farklı farklı çarşıların bulunduğu görülmektedir. İnan, bu çarşıların; Abacılar Çarşısı, Kazgancılar Çarşısı, Saraç Çarşısı, Baklacılar Çarşısı, Attar Çarşısı, Balıkçılar Çarşısı ve Kazzazlar Çarşısı olduğunu ifade etmektedir. Bu çarşıların yanında Küçük Han adlı bir hanın, camiler ve ticari hayat için önem arz eden bedestenin yer aldığı görülmektedir.²²¹ Necmettin Aygün ise; Paşmakçılar Çarşısı, Kuyumcular Çarşısı ve Debbağın Çarşısı'nın XVI. yüzyılda, Mutaflar Çarşısı, Kasım Beşe Çarşısı, Abacılar Çarşısı, Yüncüler Çarşısı, Kazancılar Çarşısı, Saraç Çarşısı, Attar Çarşısı, Bakkalcılar Çarşısı, Gazzazlar Çarşısı, Balıkçılar Çarşısı, Haffaflar Çarşısı'nın XVII. yüzyılda Trabzon'da yer alan çarşılar olduğunu belirtmektedir. XVIII. Yüzyılda tespit edilen çarşıların (Tütüncü Çarşısı, Abacılar Çarşısı, Arasta Çarşısı, Eski Semenciler Çarşısı, Semerciler Çarşısı, Kazancılar Çarşısı, Çıkrıkçılar Çarşısı, Çilingirler Çarşısı, Hallaçlar Çarşısı, Sipahiler Çarşısı, Debbağhane Çarşısı, Demirciler Çarşısı ve Uzun Çarşı) XVII. yüzyıldaki çarşılardan farklı olduğunu belirten Aygün, bunun nedenini, zaman ilerledikçe aslında yerleri aynı olan çarşıların, sosyo-ekonomik şartlar sebebiyle isim değiştirmesi şeklinde açıklar.²²²

Trabzon ekonomik hayatında önemli yer kaplayan Suk-ı Sultani'nin, ticari faaliyetlerin yanında müzayedeli satışları da barındırdığı bilinmektedir. Sultan Çarşısının'da yaygın mülkler açık artırmaya çıkarılmış veya bu yöntem ile satılmıştır. Bu müzayede usulüne göre, mülkler üç günlük bir açık artırmaya çıkarılır, eğer satılmazsa en yüksek değeri veren kişiye teslim edilmiştir. XVII. yüzyıl kayıtlarına göre İnan, Suk-ı Sultani'de dokuz esnaf taifesinin varlığından söz etmiştir (*Bakkal taifesi, Derzi esnafı, Babuççıyan esnafı, Debbağ taifesi, Eskici taifesi, Kuyumcu taifesi, Ekmekçiyan taifesi, Semerci taifesi ve Dellal taifesi*). Bunların yanında bünyesindeki börekçi fırınıyla birlikte bir kasaphanenin varlığından söz eden İnan, Suk-ı Sultani'de arasta ve dükkânların mevcudiyetinden de bahsetmiştir.²²³

2.3.4. Hanlar

Hanlar günümüzde ticaret amacıyla inşa edilen, şehir içinde konaklamak için kullanılan yapıları ifade etmektedir. Hanlar ticaret işlerinin ve mal yapımının birlikte görüldüğü alanlar olup,

²²⁰ İnan, *Kadı Sicillerine Göre Trabzon Şehrinin Fiziki Yapısı*, s.45.

²²¹ İnan, *Kadı Sicillerine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon Esnafları ve Faaliyetleri*, s.66-67.

²²² Aygün, *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, s.141.

²²³ İnan, *Kadı Sicillerine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon Esnafları ve Faaliyetleri*, s.67-68.

isimlerini de burada üretilen mallardan almaktaydılar. Çeşitli ihtiyaçları karşılamak için şehirlerarasındaki yollar üzerinde yaptırılanlara ise kervansaray denilmektedir.²²⁴

Anadolu Selçuklular döneminde ticaret yolları üzerinde inşa edilen kervansaraylar, Osmanlı dönemine geldiğinde yerlerini şehir hanlarına bırakmışlardır. Trabzon'da ticari hayatın merkezileştiği mekânların başında hanlar da yer almaktadır. Trabzon'daki bu hanlar ticari oldukları kadar, şehre çeşitli nedenlerden dolayı gelen misafirleri ağırlamak amacıyla da kullanılmıştır. XVI. yüzyılda Trabzon'da üç hanın varlığı tespit edilmiş olup bunların çoğunun vakıflara ait olduğu bilinmekteyken, XVII. yüzyıla gelindiğinde ise tek bir hanın varlığı bilinmektedir.²²⁵ XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise bu yüzyılda Trabzon'a ticaret yapmak amacı ile gelen tüccarların bir kısmının on dört farklı handa konakladıkları bilgisine rastlanmıştır (*Yeni Han, Taş Han, Simcizâde Hanı, Hüseyin Efendizâde Hanı, İkizzâde Hanı, Müftü Efendi hanı, Karaçengelolu Hanı, İki Kapılı Han, Murathanzâde, Alaca Han, Hacı Yahya Hanı, Zincirli Han, Yalı Han, Mir Bey Hanı, Hacı Mustafa Hanı*).²²⁶

Bahsi geçen hanlardan günümüze dört tanesi ulaşmıştır. Bunlar Taş Han, Alaca Han, Hacı Yahya Han ve Sabır Han'dır. İskender Paşa evkafında olan ve avlusu ve iki katı olan bu han, Osmanlı döneminin şehir hanlarını yansıtmaya açısından güzel bir örnektir.²²⁷ XVI. yüzyıl ortalarında İskender Paşa tarafından inşa ettirilen ve çeşitli onarımlarla günümüze kadar gelmiş olan Taş Han'ın kuzey cephesine sonradan dükkânlar eklenmiştir. Kuzeydeki kapısı ile kare planlı revakla çevrili avlusuna girilen Taş Han'ın doğu tarafı ahır-depo olarak tanımlanmaktadır. Güney ve batı tarafında odaların bulunduğu ve bu odaların pencerelerinin avluya açıldığı bilinmektedir.²²⁸

Günümüze ulaşmış bir diğer han olan avlulu üç katlı Alaca Han; Çarşı Mahallesi, Bakırcılar Sementi, Alacahan sokağında bulunmaktadır. Kitabesi bulunmayan Alaca Han'ın Alaca Hamam ile aynı dönemde yani XVIII. yüzyılda yapıldığı düşünülmektedir. Büyük kısmının günümüzde harabe haline geldiği bu hanın bazı kısımlarında bakırcı ve kalaycı esnafının faaliyet gösterdiği görülmektedir.²²⁹ Dikdörtgen planlı olan bu hanın tüm cepheleri yapılar ile kapatılmıştır. Zemin katında depoları, birinci ve ikinci katında odaları bulunmaktadır ve bu odaların dışarıya ve avluya açılan pencereleri vardır.²³⁰ Günümüzde Gön Han ya da Vakıf Han olarak bilinen Hacı Yahya Hanı ise Trabzon'un Çarşı Mahallesi'nde, Bedesten Caddesi'nde Mumhane yakınlarında, sahil kenarında

²²⁴ Şebnem Akalın, "Kervansaray", 25, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s.299.

²²⁵ Aygün, **Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret**, s.151.

²²⁶ Bahsi geçen bu hanlar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Aygün, **a.g.e.**, s. 152-159.

²²⁷ Aygün, **Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret**, s.153.

²²⁸ Haşim Karpuz, **Trabzon**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.58.

²²⁹ Aygün, **Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret**, s.158.

²³⁰ Karpuz, **Trabzon**, s.61.

yer almaktadır. Alaca Han gibi, üç katlı ve avluludur ve birlikte inşa olunan caminin şadırvanı üzerindeki kitabeden yola çıkarak Hacı Yahya adlı bir hayırsever tarafından XVIII. Yüzyılın sonlarında inşa edildiği ifade edilmektedir. Bedestenin kuzey batısında yer alan bu yapının katlara göre farklı girişleri bulunmaktadır. Farklı büyüklüklerdeki odaları avlunun etrafında sıralanmış olup, ikinci katında avlu odaları ve cami bulunmaktadır.²³¹

Değerlendirilen sicillerde 1694-1698 yıllarına ait kayıtlara bakıldığında, bahsi geçen hanlar arasında Taş Han ile ilgili üç ayrı kaydın yer aldığı görülmektedir. Bu kayıtlarda ticaret sebebiyle Trabzon'a gelen ve "*Taş Han*"daki bir odada kalan Ermeni tüccarlardan bahsedilmektedir.²³² Taş Han haricinde ise 1696 yılında mahkemeye yansıyan bir mülk satışında "*İnce Kara Oğlu Han*"ı adlı bir hanın varlığına rastlanmaktadır.²³³

2.3.5. Bedestenler

"*Bezzazistan*" ya da "*bezistan*"dan geldiği ileri sürülen "*bedesten*" kelimesi, Ahmet Vefik Paşa tarafından bez satılan bezzaz mahalli olarak tanımlanmıştır. Bedestenler, çarşılar da satılan sıradan malların aksine, mücevher ve değerli taşların, silahların, değerli kumaşların ve koşum takımlarının satıldığı mekânlardır. Bedestenler günümüzde çarşılar, pazarlar ile karıştırılmakta ve han ve kervansaraylar ile aynı şey olduğu sanılmaktadır.²³⁴

Türk bedestenlerinin kökeni hakkındaki farklı görüşleri değerlendiren İnan, konuyu şu şekilde özetlemiştir: İnalçık, bedestenlerin ticari faaliyetlerini Greko-Romen şehirlerindeki "*Basilika*" veya "*Kaiserionlara*" benzediğini dolayısıyla bedesten yapılarının kökeninin Greko-Romenler'e ait olduğunu söylemiştir. Ayrıca bu yapıların İslam dünyasındaki "*kaseriyya*" veya "*bezzazistan*" ile aynı birimler olduğunu belirtmiştir. İnalçık'ın bu iddalarına karşı Semavi Eyice; İstanbul'un fethinden önce Osmanlı'da inşa edilmiş olan bedestenlerin varlığından söz ederek Bizans çarşıları ile Türk çarşılarını birbirinden ayırmıştır. Ayrıca Osmanlı bedestenlerinin Türk mimarisine uygun yapılar olduğunu belirterek, bedestenleri Türk mimarisinde önem arz eden çok kubbeli ulu cami tipinin, ticari alanda tahsis edilmiş örnekleri olarak nitelemiştir. Bu konuda yorum yapan diğer bir isim ise Mustafa Cezar'dır. Cezar, Türklerin Anadolu'yu fethetmeleri ile birlikte

²³¹ Karpuz, **Trabzon**, s.60.

²³² (TŞS), Defter no: 1861 (1105-1106/1694-1695), ss.60b/1; (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.4a/2; (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.9b/3.

²³³ (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.27b/3.

²³⁴ Eyice, **Bedesten**, s.302-303.

pek çok yapıda olduğu gibi ticari yapılara da kendilerine has şekiller verdiklerini, bedestenlerin de bu ticari yapılardan olduğunu ifade etmiştir.²³⁵

Anadolu Selçuklu devrinin sonlarına doğru ortaya çıkan bedestenler Anadolu Beylikleri döneminde varlığını devam ettirmiş, Osmanlı Devleti döneminde ise sayıları ve yapıları açısından gelişme göstermiştir. Şehrin alışveriş merkezinde taş kütleleri ile yapılan bedestenler, Türk şehirciliğinde ticaret bölgelerinin ilk örneğini temsil etmiş ve tüm yapılan alışverişler bu mekân etrafında şekillenmiştir. Ahşap malzemedan yapılan dükkânların etrafını saran bedestenlerin çevresine hanların yapılması bu yapıları en canlı ticaret bölgesi haline getirmiştir.²³⁶

Türk Bedestenlerin kendilerine özel çeşitli alanlarda kullanıldığı görülmüştür. İnan, bu kullanım alanlarının üç kısma ayrıldığını belirterek faaliyetleri bakımından bedestenleri; tüccarların tekstil ürünlerinin ve ithal ettikleri malların depolandığı ve satıldığı, yerli tüccarların alım satım işlerini, kervanlarını ve deniz üzerinden sürdürülen ticari faaliyetlerini idare ettikleri, her meslek erbabının başta mücevher ve para olmak üzere değerli eşyalarının saklandığı müessese olarak sınıflandırmıştır. Bedestenlerin olası bir yangın felaketi karşısında hiç değilse değerli malların korunması açısından kâgir ve sağlam yapılardan inşa edildikleri düşünülmektedir. Bu mekânlarda değerli malların yanında çarşı esnafının ve tüccarların kasalarının ve evraklarının, defterlerinin muhafaza edildiği de bilinmektedir. Çarşılar bu önemli yapıların etrafında biçimlenerek, yakınlarına tüccar hanları inşa ediliyordu. İki kenarında dükkânların bulunduğu sokaklardan oluşan bedestenler, İstanbul'daki Kapalı Çarşı'nın ilham kaynağı olduğunu göstermektedir. Az sayıda ve yüksekte pencereleri ve dört cephesinde demirle kaplı kapıları bulunan bedestenlerin içlerinde ise dolap denilen satış tezgâhları bulunmaktadır.²³⁷

Hayır müesseselerine kaynak sağlamak için vakıf olarak inşa edilen ve ticari hayatın merkezini teşkil eden bedestenler, Osmanlı şehirlerinin en önde gelen yapıları olarak görülmüştür. Bedesteni olan şehirler, milletler arası ticaret için bir merkez olarak kabul edilmiştir. Bu şehirler pek çok zengin yöneticinin ve başarılı tüccarların bulunduğu kalabalık nüfusa sahip bölgelerdir. Bir şehrin gelişmesi, ticari merkez haline gelerek büyük tüccarların uğradıkları yer olması için bu şehirlere bedesten inşa edilmesi iyi bir fikir olarak kabul görmüştür.²³⁸

Trabzon merkez çarşısının oluşmasındaki en önemli yapı olan Trabzon Bedesteni'nin Mehmed Âşik tarafından, Aşağıhisar'da bulunan Mumhane Kapısı'nın doğusunda yer aldığını ve

²³⁵ Kenan İnan, "Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni", **Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2013, s.100-102.

²³⁶ İnan, **Trabzon Bedesteni**, s.100.

²³⁷ Eyice, **Bedesten**, s.303-304; İnan, **Trabzon Bedesteni**, s.105.

²³⁸ İnan, **Trabzon Bedesteni**, s.105.

etrafında da en işlek çarşıların yer aldığını belirtilmiştir.²³⁹ Daha önce de bahsedildiği gibi, bu bedesten Evliya Çelebi de söz etmiştir. Çelebi, çarşıların en seçkininin Mumhane Kapısı'ndaki taşra esnafı olduğunu ve bu çarşıda içerisinde zengin, eli açık, muhteşem tüccarların bulunduğu kâgir yapılı bir bedestenin varlığından ifade etmiştir.²⁴⁰ Şehrin en eski ticaret yapısı olarak görülen, örtüsü yıkılmış ve harabe halde olan bu bedesten Türk bedestenleri içerisinde tek kubbeli olan tek örnek olarak kabul edilir. Yapıyı birçok araştırmacı ve seyyahın görmüş olmasına rağmen ne zaman yapıldığı konusunda kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır.²⁴¹ Bedestenin doğu ve batı kapılarının üzerinde kitabe yerleri olmasına rağmen kitabelere ulaşılamamıştır. Batı kapısının üzerinde yer alan Arapça kitabenin tahrip edildiği veya bu kitabelerin sökülerek bedestenin ortasında bulunan su kuyusuna atıldığı gibi çeşitli rivayetler bulunmaktadır.²⁴² Hemen hemen kareye yakın bir plana sahip olan bedestenin iç duvarlarındaki oyulmuş dolap nişleri karakteristik özelliklerini yansıtırken, binanın örtü sistemi çözümlenemeyen bir konu olarak görülür. Eyice, köşelere yapılmış dört büyük trompun yer aldığını, bu dört payenin arasında bir kubbenin var olduğunu belirtir. Dokuz kubbeli bedestenlere benzediği iddia edilen yapının aslında onlardan çok farklı bir mimari üslup ile inşa edildiğini ifade eder.²⁴³

Eyice Yavuz Sultan Selim'in annesi Gülbahar Hatun Evkafı'ndan olan bu bedestenin gelir kayıtlarına dair bir belgenin varlığından yola çıkarak XVI. yüzyıla ait olabileceğini belirtmiştir. Yapının İngiliz seyyah Lynch tarafından Ceneviz eseri olduğu iddia edilmiştir.²⁴⁴ Haşim Karpuz da, yapıyı pek çok seyyah ve araştırmacının gördüğünü ancak var olduğu belirtilen kitabelerin bir türlü bulunamadığı ve tarihlendirilmesi konusunda da kesin bir sonuca ulaşamadığını belirtmiştir. Yapının Gülbahar Hatun Vakıfları arasında olması nedeniyle fetihten sonra XV. yüzyıl sonlarında ait olduğunu belirtmiştir. Bazı araştırmacıların yapının Trabzon Komnenosları zamanına ait olduğunu iddia ettiklerini söyleyen Karpuz, özellikle yapının kemer yapısı, duvarları ve troplarından yola çıkarak Türk mimari özelliği taşıdığını belirtir.²⁴⁵

Yakınında bulunan zeytinlikten dolayı Zeytin Bedesteni olarak da anılan bu yapının etrafında birçok han, dükkân ve esnaf çarşısı bulunduğu rivayet edilir. Çarşı içinde bulunan bedestenin yüksek yapı ve dört köşeli olduğundan bahseden Bıjışkıyan, her bir yanında birbirine bakan dört demir kapının ve ortasında bir su kuyusunun varlığından bahsetmiştir. XVII. yüzyıl başlarında harabe durumda olan bedestenin kısmî olarak yeniden inşa edilmesiyle ticarete açılmıştır. Önceleri

²³⁹ Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı**, s.404.

²⁴⁰ Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, s.457.

²⁴¹ Karpuz, **Trabzon**, s.56.

²⁴² İnan, **Trabzon Bedesteni**, s.107.

²⁴³ Eyice, **Bedesten**, s.310.

²⁴⁴ Eyice, a.g.e., s.310.

²⁴⁵ Karpuz, **Trabzon**, s.56-57.

iki katlı olan bedesten, 1632 yılında şehre yapılan Rus saldırısında çıkan yangının ardından tek katlı olarak kullanılarak ticari hayata devam etmiştir.²⁴⁶ İnan, Selina Ballance'den aldığı bilgilere göre, yapının aslında iki katlı olmadığını, her duvarda ikişer adet bulunan ve çok yüksek olan pencerelerin yapıya iki kat görüntüsü verdiği fikrini ifade eder. Cezar'ın da binanın iki katlı olduğuna dair bir tavan izine rastlanmamasından dolayı binanın tek katlı olarak inşa edildiği gibi yorumlarıyla Ballance'nin fikrini desteklediğini görülmektedir.²⁴⁷ Değerlendirilen sicillere bakıldığında, Trabzon Bedesteni'ne dair bir kaydın varlığına rastlanılmıştır.²⁴⁸

2.3.6. Trabzon'da Meslek Kolları

Sicil ve tahrir kayıtları ışığında, XV. yüzyıl sonlarından XVI. yüzyıl başlarına kadar şehirde iktisadi canlılığın hakim olduğunu ve bu dönemde Trabzon'da 82 ayrı iş kolu bulunduğu bilinmektedir. Bostan, Trabzon şehrindeki iş kollarını altı başlık altında gruplamıştır; “Tekstil sanayi iş kolları”, “Yiyecek, içecek ve çeşitli gıda maddeleri ile ilgili meslek dalları”, “Deri sanayi ile ilgili iş kolları”, “Âlet, ev eşyası ve bunların satımını yapan iş kolları”, “Bina-yapı ustalığı, fiziki güce ve el becerisine dayalı meslekler”, “Diğer müteferrik meslek kolları”. Bostan, şehirde tekstil sanayi dalında çalışan esnaf ve sanatkârlar arasında terziler, ipekçiler, boyacılar, cüllahlar, manifaturacılar, abâcılar, halıcılar, hallaçlar, kuşakçılar, takkeçiler, yaşmakçılar, iplikçiler ve urgancılar bulunduğunu ve şehirde çok sayıda terzilerin bulunduğundan bahsetmiştir. 1486-1583 yılları arasında Trabzon şehrinde, yiyecek, içecek ve çeşitli gıda maddeleri satan ve üreten iş kolları ile uğraşanlara; aşçılar, bahçıvanlar, bakkallar, balıkçılar, başçılar, bozacılar, börekçiler, çâşnigîrler, fırıncılar, helvacılar, hurmacılar, işkembeciler, kasaplar, pirinççiler, şerbetçiler ve yağcılar örnek olarak verilmiştir. Bu iş kolları arasında ise kasap, fırıncı, bakkal ve aşçılar sayı bakımından başta gelmişlerdir. Trabzon şehrinin önemli bir sanayi kolu olarak bilinen deri sanayii sektöründe, XV. ve XVI. yüzyıllarda şehirde, debbağlar, paşmakçılar, çizmeciler, pabuççular ve sarraçların çalıştığı görülmektedir. 1486 yılına bakıldığında bu alanın önde gelen iş kollarının debbağlar ve sarraçlar olduğu görülmüştür. Trabzon şehrindeki muhtelif alet ve eşya imâli ile ilgili mesleklerin fazla olduğundan söz eden Bostan, bu meslek ve iş kollarını bıçakçılık, çanakçılık, çıkırcılık, çilingirlik, çömlekçilik, demircilik, fıncancılık, doğramacılık, kalaycılık, kantarcılık, kazancılık, kuyumculuk, mumculuk, sandıkçılık ve tabakçılık şeklinde sıralamıştır. Ayrıca bu meslek erbablarının sayıca çok fazla olmadıklarını ancak fonksiyonları bakımından önem arz ettiklerini belirtir. Fiziki güce ve el becerisine dayalı meslekler arasında XV. ve XVI. yüzyıllarda Trabzon'da berberlik, çerçilik, hamallık, harbendecilik, mühendislik, nalbantlık, taşçılık ve inşaat ustalığı olduğu ve bu mesleklerin arasında berberlik olduğu belirtilmiştir. Bostan, tüm bu meslek kollarının dışında kalan çeşitli iş kollarını ise “müteferrik meslek kolları” olarak değerlendirmiştir.

²⁴⁶ Aygün, *Karadeniz'den Osmanlı Ekonomisinde Bakış*, s.111-112; İnan, *Trabzon Bedesteni*, s.108.

²⁴⁷ İnan, *Trabzon Bedesteni*, s.117-118.

²⁴⁸ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1861 (1105-1106/1694-1695), ss.53a/2.

Müteferrik meslek kollarına; asesbaşı, attâr, büyük ve küçük baş hayvan ticareti yapan celep, çoban, değirmenci, dellâk, dellâl, doğancı, hamamcı, hancı, hizmetçi, sancakbeyi ibrikçibaşısı, bevvâb taifesi, koyuncu, kürekçi, müderris, muallim, pazarbaşı, pehlivan, reisler, sahâf, sucu, tacirler ve zindancı gibi meslekleri dahil etmiştir.²⁴⁹

İnan, XVII. yüzyılda Trabzon'da pek çok iş kolunun varlığından söz etmiştir. Bunlar; "pamuk ve yün atma işi olan hallaçlık, dericilik sanatı olan debbağlık, ipek üretimi ile ilgili olan kazazlık, fırıncılık ve ekmek üretimi olan habbazlık, eyer, semer ve sele üretimi manasına gelen saraçlık, parfüm veya baharat işiyle ilgili olan attarlık, çark yapma manasına gelen çıkırıkçılık, organ yapımı ve satımı olan urgancılık, bez satma ticaretini ifade eden bezzazlık, kazan imalatı olan kazgancılık, seyyar satıcılık manasına gelen çerçilik, bakkallık, taşçılık, balıkçılık, abacılık, suculuk, hamamcılık, kasaplık, dellallık, çilingirlik, berberlik, eskicilik, tarakçılık, iplikçilik, tencerecilik, babuççuluk, çizmecilik, bakırcılık, kahvecilik, sabunculuk, kürkçülük, semercilik ve hamallıktır.²⁵⁰ Bu meslek erbablarının yanında, Necmettin Aygün'ün Trabzon Kadı Defterleri üzerinden yapmış olduğu çalışmasında pek çok ticaret ve zanaat erbabının varlığından söz edilmiştir. Bunlar; aşçı, aşçıbaşı, bıçakçı, bostancı, boyacı, camcı, cerrah, çakmakçı, çamaşırıcı, çanakçı, çarıkçı, çenger, çilingir, çoban, çuvalcı, çölmekçi, çörekçi, çubukçu, değirmenci, duhancı, dülger, esirci, etmekçi, hancı, hasırcı, hurmacı, ırgatbaşı, kalaycı, kalpak, kalyoncu, kantarcı, katırcı, kavukçu, kayıkçı, kazancı, keresteci, kettan, keyvan, kundakçı, kuyumcu, kürekçi, kürkçü, lüleci, lülükçü, mataracı, mekâri, merammetçi, mestçi, muhçı, mumcu, mücellid, neccar, paçacı, reis, saatçi, sandalcı, sandıkçı, sarıkçı, sıvacı, şatır, şerbetçi, tabancacı, tekneçi, tellak, terzi, demirci, toğramacı, tokmakçı, tuzcu, tüfenkçi, usta, varilci, yamak, yazıcı, yelkenci, yemenici gibi meslek dallarıdır. Bunlardan, cerrah, yelkenci, yemenici, tüfenkçi, hurmacı ve tekneçi gibi meslek kollarının XVII. yüzyılın sonlarına ait oldukları görülmektedir.²⁵¹

Eserinde Trabzon'un meşhur sanatlarından bahseden Evliya Çelebi, Trabzon kuyumcularından övgüyle söz ederek dünyada bu konuda usta olduklarını, I. Selim'in Trabzon'da doğduğunu ve çocukluk döneminde burada kuyumculuğu öğrendiğini hatta babası Bayezid Han adına Trabzon'da para kazıdığını ve Trabzon kuyumcularının bu dönemden itibaren meşhur olduklarını belirtmiştir. Bunun yanında Trabzon'da işlenen, at gemleri, buhurdan, gülâbdan, kılıç gaddare ve aşçı bıçakları gibi eserlerin de dünyada eşi benzeri olmadığından söz eden Çelebi, Gurguroğlu bıçağı ismiyle bilinen bıçaklarından ve Trabzon baltasından da övgüyle bahsetmiştir.²⁵²

²⁴⁹ Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı, s.422-437.

²⁵⁰ İnan, Kadı Sicillerine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon Esnafları ve Faaliyetleri, s.65.

²⁵¹ Aygün, Karadeniz'den Osmanlı Ekonomisinde Bakış, s.96.

²⁵² Evliya Çelebi, Seyahatnâme, s.458.

XVIII. yüzyıl Trabzon Kadı Defterlerindeki esnaf erbablarına ait tereke kayıtlarından yola çıkarak, debbağlar ve attarların diğer esnaf gruplarına kıyasla daha zengin oldukları görülmüştür. Bu iki meslek erbabını, kazzazlar, sarraçlar, bezzazlar, berberler, terziler, kayıkçılar, bakırcılar, eskiciler ve çörekçiler takip etmiştir. Debbağ ve attarlar haricindeki Osmanlı esnafları toplumun orta sınıfı, nüfusun mütevazı kesimi olarak tanımlanmaktadır. Devlet bu dönemde ekonomik olarak aşırı zenginliğin ortaya çıkmaması için çalışmalar yürüttüğünden büyük sermaye birikimlerine rastlamak çok mümkün olmamıştır.²⁵³

²⁵³ Aygün, **Karadeniz'den Osmanlı Ekonomisinde Bakış**, s.96-97.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. XVII. YÜZYILIN SONLARINDA TRABZONDA ESNAFLIK

Osmanlı şehirlerinin genelinde olduğu gibi, Trabzon şehrinde de halkın bir kısmı tarımsal faaliyetlerin dışında geçimlerini sağlamışlardır. Halk, sanayici, sanayi kuruluşlarında işçilik, ticaret veya zanaatkarlık gibi çeşitli dallarda çalışmıştır. Sicil ve tahrir kayıtları ışığında, XV. yüzyıl sonlarından XVI. yüzyıl başlarına kadar şehirde iktisadi canlılık hâkim olmuştur ve bu dönemde Trabzon'da 82 farklı iş kolunun varlığı tespit edilmiştir.²⁵⁴ Bostan'ın ardından İnan ve Aygün de, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Trabzon'da pek çok iş kolunun varlığından söz etmiştir.²⁵⁵

Evliya Çelebi Seyahatnâme eserinde Trabzon halkının uğraştığı işlerden bahsederken onların yedi ayrı firkadan oluştuğunu ifade etmiştir. Bu firkaların ilkinin samur kürklerle fâhireler giyen ayan ve seçkin olan bey ve beyzâdeler olarak tanımlamıştır. İkinci olarak bilginleri Salihler ve diğer hal sahiplerine yer veren Evliya Çelebi, üçüncü sırada çuka, ferâce, kontuş, dolama ve yelek giyen, Azak, Kazak, Abaza ve Kırım'a giderek ticaret yapan tüccarlara yer vermiştir. Bir diğer grup olan sanat erbablarının ise çuka, ferace ve bir çeşit hil'at giydiklerinden bahseder. Deniz üzerinde ticaret yapan gemicilerin oluşturduğu bir diğer fırka mensuplarının kıyafetlerinin ise kendilerine özel olduğunu ve demirkoparan, şalvar, çuka, dolama giyip astar ve sarık taktıklarını belirtir. Kayıtlı sicillerden yola çıkarak, otuz bir bin kadar bağ ve bahçeden oluşan Boztepe dağlarının bağlıklarından bahseden Evliya Çelebi, diğer bir fırkayı bağ bahçesi olan bahçıvanlara ayırmıştır. Trabzonluların balığı çok sevdiğinden bahseden Evliya Çelebi'ye göre yedinci fırka ise balık avcılarıdır.²⁵⁶

H.22 Şaban 1115/M.18 Nisan 1694- H.27 Rebiülevvel 1102/M.11 Eylül 1700 yılları arasına ait 1861, 1862, 1863, 1864 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicillerinde esnaf isimlerinin yer aldığı toplam 98 kayıt tespit edilmiştir.²⁵⁷ Bu kayıtlarda yer alan esnaflar; mülk satışı, verâset, vasiyet,

²⁵⁴ Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı, s.416.

²⁵⁵ İnan, Kadı Sicillerine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon Esnafları ve Faaliyetleri, s.65; Aygün, Karadeniz'den Osmanlı Ekonomisinde Bakış, s.96.

²⁵⁶ Evliya Çelebi, Seyahatnâme s.457-458.

²⁵⁷ Sicillerde yer alan esnaflara dair kayıtlar şunlardır: 1861 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicili'nde; 7a/2, 19a/1, 19a/2, 26a/1, 28b/1, 30a/1, 31b/2, 33a/1, 36b/3, 40b/2, 43b/2, 53a/2, 53b/2, 59a/2, 60b/1, 1862 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicili'nde; 4a/2, 7a/1, 10a/3, 9b/3, 11a/3, 13b/2, 14b/1, 15a/1, 15a/2, 17b/2, 18a/2, 18a/3, 19a/3, 23a/1, 23b/1, 24a/1, 27b/3, 29a/1, 30a/1, 33b/4, 38b/4, 45b/3, 54b/2, 55b/1, 55a/1, 121b/1, 124b/3, 126a/1,129a/2, 129b/1, 134b/2, 136b/3, 1863 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicili'nde; 3a/1, 3a/2, 4a/4, 6b/2, 5a/1, 7b/2, 8b/1, 9a/2, 10b/2, 12b/1, 13a/1, 17a/2, 17b/1, 18a/2, 18a/3, 25a/2, 27a/1, 27b/1, 54a/1, 58a/1, 68a/1, 68b/1, 68b/2, 69a/1, 71b/6, 1864 Numaralı Trabzon

anlaşmazlık, vakıflar, vasi tayini, vefat üzerine keşif, boşanma, hibe, merkezden gelen hükümler, hisse kabzı, vefat kaydı ve sulh gibi kayıt türleri üzerinden tasniflenmiştir. 1694-1700'lü yıllar arasında Trabzon'da 40 farklı esnaf ismine rastlanmıştır. Bu esnaflar şunlardır; abacı, bakkal, berber, celeb, çörekçi, çilingir, çubukçu, çömlekçi, çıkırıkçı, çorbacı, debbağ, dellal, ekmekçi, eskici, fırıncı, hallaç, hattab, helvacı, kalaycı, kasap, kaşıkçı, kuyumcu, kabancı, kebabçı, kürkçü, kazgancı, keresteci, kazzaz, kantarcı, kavukçu, kayıkçı, kapıcı, mumcu, nalband, nalcı, semerci, sirac, pabuççu, pazarbaşı, tarakçıdır. Esnafların kayıt türlerine göre tasnifleri aşağıda tablo ve grafik ile değerlendirilecektir.

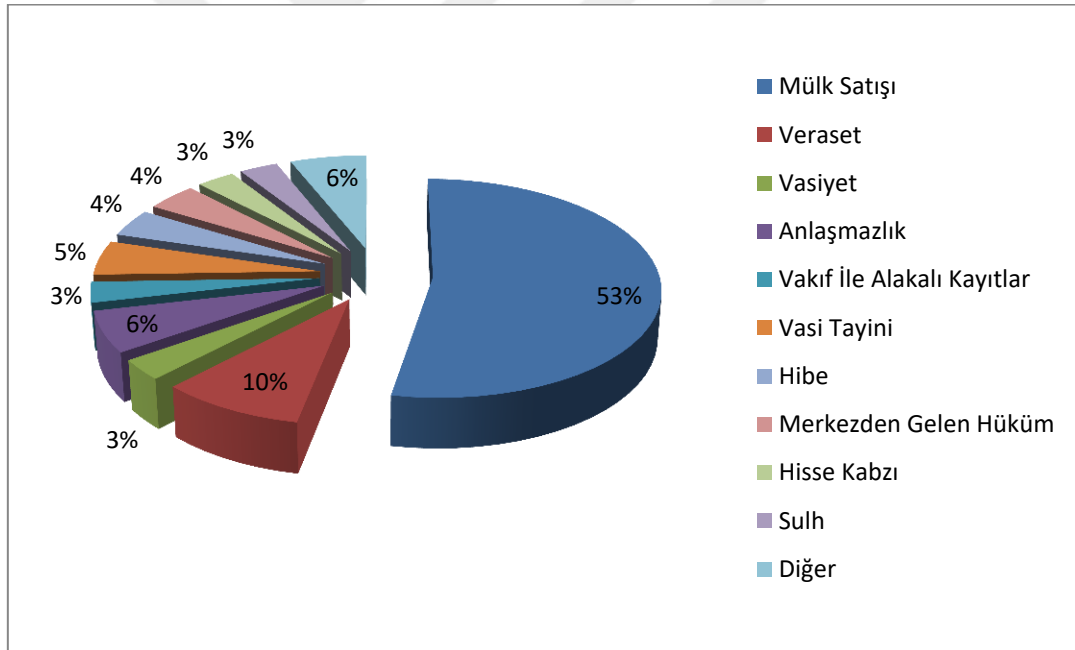
Şer'iyye Sicili'nde; 11a/1, 12a/1, 12b/1, 17a/3, 17b/1, 20a/1, 23b/1, 26a/2, 31b/1, 32a/2, 36a/1, 36b/3, 37b/1, 40b/1, 40b/2, 51b/2, 52a/1, 52b/2, 53b/1, 53b/2, 55b/1, 57b/1, 58a/1, 59a/1, 72a/2, 73a/2.

Tablo 2: Kayıt Türlerine Göre Esnafın Yer Aldığı Davalar

Kayıt Türleri	Mülk Satışı	Verâset	Vasiyet	Anlaşmazlık	Vakıf İle Alakalı Kayıtlar	Vasi Tayini	Hibe	Merkezden Gelen Hüküm	Hisse Kabzı	Sulh	Diğer
1861 Numaralı Sicil	7a/2-19a/1-19a/2-31b/2-43b/2-53b/2-59a/2	26a/1-33a/1	60b/1	53a/2	30a/1	28b/1			40b/2-		36b/3
1862 Numaralı Sicil	7a/1-13b/2-14b/1-15a/1-23a/1-23b/1-24a/1-27b/3-29a/1-30a/1-33b/4-45b/3-55a/1-55b/1-54b/2-126a/1-134b/2-	129a/2	136b/3	19a/3-129b/1	18a/2	11a/3-38b/4	18a/3	10a/3-121b/1	15a/2-17b/2		4a/2-9b/3-124b/3
1863 Numaralı Sicil	3a/2-8b/1-13a/1-17a/2-18a/2-25a/2-27a/1-27b/1-68a/1-68b/1-68b/2-69a/1	6b/2-12b/1	4a/4	17b/1	7b/2	5a/1-71b/6	3a/1-18a/3	54a/1-58a/1		9a/2	10b/2
1864 Numaralı Sicil	12b/1-17b/1(Bu dava içerisinde aynı zamanda hibe de yer almaktadır.)-20a/1-23b/1-31b/1-32a/2-36b/3-37b/1-40b/1-40b/2-52a/1-53b/1-53b/2-55b/1-58a/1-73a/2	36a/1-57b/1-59a/1-72a/2		12a/1-17a/3			26a/2			51b/2-52a/2-	11a/1
	Toplam:52	Toplam:9	Toplam:3:	Toplam:6	Toplam:3	Toplam:5	Toplam:4	Toplam:4	Toplam:3	Toplam:3	Toplam:6
Genel Toplam: 98											

Kayıt türlerine göre esnafın davaların yer aldığı bu tabloya bakıldığında, değerlendirilen sicillerin hangilerinde kaç esnaf olduğunu görmek mümkündür. Bu tabloda 1861 numaralı Trabzon Şer'iyeye Sicili'nde esnaflara dair 15, 1862 numaralı sicilde 32, 1863 numaralı sicilde 25, 1864 numaralı sicilde ise 26 olmak suretiyle 98 kayıttın yer aldığı belirtilmiştir. En çok mülk satışlarında esnaf isimlerine rastlandığından 98 kayıttın 52 tanesi mülk satışlarında geçmektedir. Esnaf isimlerinin yer aldığı diğer bir kayıt türü olan verasete dair davalarda toplam 9, anlaşmazlıkların yer aldığı davalarda 6, vasi tayinine dair davalarda 5, hibeye dair ve merkezden gelen hükümlere ait davaların her birinde 4, vasiyete, vakıflara, hisse devrine ve sulha dair davaların her birinde 3, boşanmaya dair davalarda 2, mukataaya, vefat sonrası keşfe, terekeye ve vefat kaydına dair davaların her birinde ise 1 tane kayıt tespit edilmiştir. Esnafın yer aldığı, vefat kaydına, vefat sonrası keşfe, boşanmaya, mukataaya ve terekeye dair kayıtların az olmasından dolayı, bunlar “diğer kayıtlar” başlığı altında değerlendirilmiştir.

Grafik 1: 1861-1864 Numaralı Trabzon Şer'iyeye Sicillerindeki Yer Alan Esnaflara Dair Kayıtlar

Bahsi geçen Trabzon Şer'iyeye Sicillerindeki kayıtların 98 tane olduğunu ve bunların 52 tanesinin mülk satışlarına dair kayıtlarda yer aldığı ifade edilmişti. Yüzdeler olarak baktığımızda bu dönemdeki Trabzon esnaf isimlerinin yer aldığı kayıtların %53'ü mülk satışlarında geçmektedir. Esnafın daha çok mülk satışlarında yer almasının nedeni, siciller içerisinde en çok mülk satışına dair kayıtların yer alıyor olmasıdır. Mülk satışlarından sonra en çok esnaf ismine rastlanan kayıtların verasete dair olduğu görülmüştür. Verasete dair kayıtlar %10'luk bir bölümü kapsarken, bu kayıtların %6'sını anlaşmazlıklarda yer alan esnaf teşkil etmektedir. Değerlendirilen siciller içerisindeki kayıtların geri kalanına baktığımızda, esnaf isimlerinin geçtiği vasi tayinlerinin yer

aldığı davaların %5, hibeye dair ve merkezden gelen hükümlere ait davaların %4, vasiyete, vakıflara, hisse devrine ve sulha dair davaların ise %3 oranında olduğu görülmektedir. %6'lık dilimi kapsayan diğer kayıtlar içerisinde ise vefat kaydı, vefat sonrası keşf, boşanma, mukataa ve terekeye dair davalar yer almaktadır. Bahsi geçen sicillerdeki esnaf kayıtlarının hangi mahalle, kaza, kasaba, nahiye ve köye ait olduğuna dair bilgiler aşağıda tablo ile birlikte değerlendirilecektir.

Tablo 3: Sicillerde Bulunan Esnafa Dair Hükümlere Göre Trabzon'da Bulunan Yerler

Sicil No/Varak	Esnaf Adı	Dava Türü	Mahalle	Kaza	Kasaba	Nahiye	Karye
1861 Numaralı Sicil- 7a/2	Hüseyin bin Tüylü Ali (Kazgancı ve Kalaycı Dükkanı)	Mülk Satışı	Debbaghane Mahallesi Kadırğa Limanı Mahallesi	-	-	-	-
1861 Numaralı Sicil- 19a/1	Hallac Mehmed bin Derviş	Mülk Satışı	Kindinâr Mahallesi	-	-	-	-
1861 Numaralı Sicil- 19a/2	Semerci Mahmud bin Mehmed	Mülk Satışı	Yeni Cum'a Mahallesi	-	-	-	-
1861 Numaralı Sicil- 19a/2	Muradoğlu Kasab Mustafa	Mülk Satışı	Yeni Cum'a Mahallesi	-	-	-	-
1861 Numaralı Sicil-29a/1	Kalaycızade adıyla bilinen Hüseyin Çelebi bin Osman	Veraset	Kemer kaya Mahallesi	-	-	-	-
1861 Numaralı Sicil- 28b/1	Kazgancı Hüseyin Beşe İbni Murtaza	Vasi Tayini	-	-	-	Akçaabad	-
1861 Numaralı Sicil-30a/1	Semerci -	Vakıf Arazisi ile İlgili	-	-	-	Akçaabad	-
1861 Numaralı Sicil- 31b/2	Kazgancı kızı Aişe	Mülk Satışı	Kindinar Mahallesi	-	-	-	-
1861 Numaralı Sicil- 33a/1	Bakkal Dükkanı olan Ömer Ağa bin Mustafa	Veraset	Pazarkapı Mahallesi	-	-	-	-
1861 Numaralı Sicil- 36b/3	Kayıkcı Mustafa bin Mehmed	Vefat Üzerine Keşif (Diğer)	Ayasofya Mahallesi	-	-	-	-

Tablo 3: (Devamı)

Sicil No/Varak	Esnaf Adı	Dava Türü	Mahalle	Kaza	Kasaba	Nahiye	Karye
1861 Numaralı Sicil- 40b/2	Kazgancı Sirayo	Hisse Kabzı	Ayamorini Mahallesi	-	-	-	-
1861 Numaralı Sicil- 43b/2	Sırac Mehmed	Mülk Satışı	Ketancızâde Mahallesi	-	-	-	-
1861 Numaralı Sicil- 43b/2	Hacı Hüseyin bin Debbağ Tallakzâde Musa	Mülk Satışı	Ketancızâde Mahallesi	-	-	-	-
1861 Numaralı Sicil- 53a/2	Manik veled-i Torosol Kirkor veled-i Maratur Arvin veled-i Malton	Anlaşmazlık	Çarşı Mahallesi	Kürdün Kasabası	-	-	-
1861 Numaralı Sicil- 53a/2	Bedesten Ağası fahru'l-eşbâh Elhac Ali Ağa bin Hasan Beşe	Anlaşmazlık	Çarşı Mahallesi	Kürdün Kasabası	-	-	-
1861 Numaralı Sicil- 53b/2	Berberzâde Abdülbâki	Mülk Satışı	Muhiddin Mahallesi	-	-	Yomra Nahiyesi	Hoc Piravîlak Köyü
1861 Numaralı Sicil- 59a/2	Sırac Mehmed Çelebi	Mülk Satışı	Tekfur Çayırı Mahallesi- Elhac Kasım Mahallesi	-	-	-	-
1861 Numaralı Sicil- 59a/2	Kavukçu Mustafa Çelebi	Mülk Satışı	Tekfur Çayırı Mahallesi	-	-	-	-

Tablo 3: (Devamı)

Sicil No/Varak	Esnaf Adı	Dava Türü	Mahalle	Kaza	Kasaba	Nahiye	Karye
1861 Numaralı Sicil- 60b/1	Tüccar Andon	Vasiyet	Camcam Mahallesi	Kürdün Kasabası	-	-	-
1862 Numaralı Sicil- 4a/2	- veled-i Martoros	Tereke (Diğer)	Tercan Mahallesi	Kürdün Kasabası	-	-	-
1862 Numaralı Sicil-7a/1	Çörekçi Mahtume bint. Hüseyin Paşa	Mülk Satışı	Çömlekçi Mahallesi- Cami'-i Kebir Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil-7a/1	Süleyman bin Mehmed	Mülk Satışı	Çömlekçi Mahallesi- Cami'-i Kebir Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil- 7a/1	Kantarcı Süleyman bin Mehmed	Mülk Satışı	Cami'-i Kebir Mahallesi- Çömlekçi Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil- 7a/1	Bezzazistan Ağası Ali Ağa bin	Mülk Satışı	Cami'-i Kebir Mahallesi- Çömlekçi Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil- 9b/3	Bezzazistan Ağası Ali Ağa bin Hasan	Vefat Kaydı (Diğer)	Tercan Mahallesi	Kürdün Kasabası	-	-	-
1862 Numaralı Sicil- 10a/3	Kazgancıoğlu Hacı Mehmed Reis bin Hacı Ahmed	Merkezden Gelen Hükümler	-	-	-	Akçaabad Nahiyesi	Pulathanane Köyü

Tablo 3: (Devamı)

Sicil No/Varak	Esnaf Adı	Dava Türü	Mahalle	Kaza	Kasaba	Nahiye	Karye
1862 Numaralı Sicil- 11a/3	Çilingirzâde Hacı Mahmud bin Hacı Osman	Vasi Tayini	İskender Paşa Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil- 13b/2	Hattâberzâde Şeyh Mehmed Çelebi	Mülk Satışı	Ayasofya Mahallesi-Kabak Meydanı Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil- 14b/1	Etmekçi İvaz Beşe	Mülk Satışı	İskender Paşa Mahallesi Pazarkapı Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil- 15a/1	Berber Hasan Beşe	Mülk Satışı	Boztepe Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil- 15a/2	Berber Hasan Beşe bin Bayram	Hisse Kabzı/Hisse Devri	Boztepe Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil- 17b/2	Debbağ İshak bin Elhac Murtaza	Hisse Kabzı	Debbağane Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil- 17b/2	Elhac Hüseyin Dükkânı (Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	Hisse Kabzı	Debbağane Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil- 17b/2	Kara Musa Dükkânı (Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	Hisse Kabzı	Debbağane Mahallesi	-	-	-	-

Tablo 3: (Devamı)

Sicil No/Varak	Esnaf Adı	Dava Türü	Mahalle	Kaza	Kasaba	Nahiye	Karye
1862 Numaralı Sicil- 18a/2	Havva Hatun Dükkânı (Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	Evkaf Arsası İle Alâkalı	Elhac Kasım Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil- 18a/2	Ahmet Çavuş Ağa Dükkânı (Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	Evkaf Arsası İle Alâkalı	Elhac Kasım Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil- 18a/3	Çömlekçi Yusuf	Hibe Kaydı	Kadir Reis Mahallesi?	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil- 19a/3	Kuyumcu Vasil	Anlaşmazlık	Muhiddin Mahallesi Yeni Cuma Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil- 23a/1	Kürkcü Ahmed Beşe bin Mustafa	Mülk Satışı	İskender Paşa Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil- 23b/1	Mustafa Çelebi bin Osman Çorbacı	Mülk Satışı	İskender Paşa Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil- 23b/1	Esmâ Hatunun Çörekçi Fırını ve Bakkal Dükkânı	Mülk Satışı	Yeni Cum'a Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil- 24a/1	Tarakçı İsmail Beşe	Mülk Satışı	-	-	-	Yomra Nahiyesi	Hoc Köyü

Tablo 3: (Devamı)

Sicil No/Varak	Esnaf Adı	Dava Türü	Mahalle	Kaza	Kasaba	Nahiye	Karye
1862 Numaralı Sicil-27b/3	Berber Ahmed Beşe bin Abdullah	Mülk Satışı	Elhac Kasım Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil-27b/3	Raziye bint. Elhac Ebubekir Dükkânı (Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	Mülk Satışı	Elhac Kasım Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil-29a/1	Kalaycızâde Osman Ağa	Mülk Satışı	İmaret-i Hatuniye Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil-30a/1	Helvacıoğlu Mustafa	Mülk Satışı	Mağara Mescidi Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil-33b/4	Kazgancı Yani	Mülk Satışı	Ayvasıl Mahallesi	Maçka Kazası	-	-	-
1862 Numaralı Sicil-38b/4	Etmekçi Yuri veled-i Peraşkuve	Vasi Tayini	Debbaghane Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil-45b/3	Kasabzâde Mehmed Beşe bin Mustafa Çelebi	Mülk Satışı	-	-	-	Yomra Nahiyesi	Şana Köyü
1862 Numaralı Sicil-54b/2	Kuyumcu Konstantin veled-i Liyu	Mülk Satışı	Ayamorini Mahallesi Eksotha Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil-55a/1	Celeb Mehmed Ağa	Mülk Satışı	Kemer kaya Mahallesi	-	-	-	-

Tablo 3: (Devamı)

Sicil No/Varak	Esnaf Adı	Dava Türü	Mahalle	Kaza	Kasaba	Nahiye	Karye
1862 Numaralı Sicil-55b/1	Bakkal ve Babuçu Dükkânı olan Ali Beşe bin Elhac İsmail	Mülk Satışı	Debbağhane Mahallesi	-	-	Yomra Nahiyesi	Samaraksa-i Sagir Köyü
1862 Numaralı Sicil-121b/1	Pazarbaşı Seydi bin Ali	Merkezden Gelen Hüküm	-	-	-	Akçaabad Nahiyesi	Açka Adlı Yer
1862 Numaralı Sicil-124b/3	Murtaza Beşe bin Çıkrıkçı Ali	Boşanma (Diğer)	-	Gümüşhane Kazası	-	-	-
1862 Numaralı Sicil-126a/1	Çıkrıkçı Mehmed Çelebi	Mülk Satışı	Pazarkapı Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil-129a/2	Mehmed Beşe bin Debbağzâde İbrahim	Veraset	Debbağhane Mahallesi	-	-	Akçaabad Nahiyesi	Kalanima Köyü
1862 Numaralı Sicil-129b/1	Kasabzâde Mehmed Beşe bin Mustafa Çelebi	Anlaşmazlık	-	-	-	Yomra Nahiyesi	Kafe Köyü
1862 Numaralı Sicil-134b/2	Çörekçi ve Kabancı Dükkânı olan Mustafa Ağa bin Ahmed	Mülk Satışı	Şirin Hatun Mahallesi	-	-	-	-
1862 Numaralı Sicil-136b/3	Tüccar Mevlana Habib Efendi bin Mahmud Çelebi	Vasiyet	Pazarkapı Mahallesi	-	-	-	-
1863 Numaralı Sicil-3a/1	Nalcı Mehmed	Hibe Kaydı	İmaret-i Hatuniye Mahallesi Bab-1 Zağnos Mahallesi	-	-	-	-
1863 Numaralı Sicil-3a/2	Çörekçi Fırını ve Kebapçı Dükkânı olan Hüseyin Çavuş Ağa bin Osman Ağa	Mülk Satışı	Kale-i Kule Mahallesi	-	-	-	-

Tablo 3: (Devamı)

Sicil No/Varak	Esnaf Adı	Dava Türü	Mahalle	Kaza	Kasaba	Nahiye	Karye
1863 Numaralı Sicil-4a/4	Etmekçi Halil bin Osman	Vasiyet	Muhiddin Mahallesi	-	-	-	-
1863 Numaralı Sicil-5a/1	Kasab Mustafa Beşe	Vasi Tayini	Debbaghâne Mahallesi	-	-	-	-
1863 Numaralı Sicil-6b/2	Sultana binti Kuyumcu Todoros	Veraset	Çömləkçi Mahallesi	-	-	-	-
1863 Numaralı Sicil-7b/2	Hallac Mustafa Beşe	Vakıf Arazisi İle Alakalı	Debbaghâne Mahallesi – Kazgancılar Kurbü	-	-	-	-
1863 Numaralı Sicil-7b/2	Fırını olan Tozluzade Ahmed Çelebi	Vakıf Arazisi İle Alakalı	Debbaghâne Mahallesi – Kazgancılar Kurbü	-	-	-	-
1863 Numaralı Sicil-7b/2	Bünyad Ağa Fırını	Vakıf Arazisi İle Alakalı	Debbaghâne Mahallesi – Kazgancılar Kurbü	-	-	-	-
1863 Numaralı Sicil-7b/2	Ali Ağa Dükkanı (Dükkan adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	Vakıf Arazisi İle Alakalı	Debbaghâne Mahallesi – Kazgancılar Kurbü	-	-	-	-
1863 Numaralı Sicil-8b/1	Attar dükkanı olan Nalbandzade Ali Ağa ibni Ahmed Yarımbyıkzade	Mülk Satışı	Kıssahan Mahallesi	-	-	-	-
1863 Numaralı Sicil-8b/1	Elhac Hüseyin Ağa ibni Elhac Ali Ağa	Mülk Satışı	Kıssahan Mahallesi	-	-	-	-
1863 Numaralı Sicil-8b/1	Kör Mahmud	Mülk Satışı	Kıssahan Mahallesi	-	-	-	-

Tablo 3: (Devamı)

Sicil No/Varak	Esnaf Adı	Dava Türü	Mahalle	Kaza	Kasaba	Nahiye	Karye
1863 Numaralı Sicil-9a/2	Debbağoğlu Mehmed Beşe	Sulh	Eksotha Mahallesi	-	-	-	-
1863 Numaralı Sicil-10b/2	Nalbandoğlu Ali Ağa bin Ahmed	Boşanma (Diğer)	Kıssahan Mahallesi Kabak Meydanı Mahallesi	-	-	Akçabad Nahiyesi	Kalanima Köyü
1863 Numaralı Sicil-12b/1	Berberzâde İbrahim Ağa bin Mustafa Çavuş	Veraset	Orta Hisar Mahallesi	-	-	Yomra Nahiyesi	Hoc Köyü
1863 Numaralı Sicil-12b/1	Fırın dükkanı olan Hadice binti Elhac Ali	Veraset	Orta Hisar Mahallesi	-	-	Yomra Nahiyesi	Hoc Köyü
1863 Numaralı Sicil-13a/1	Kaşıkçı Kirako	Mülk Satışı	Eksotha Mahallesi	-	-	-	-
1863 Numaralı Sicil-17a/2	Kuyumcu Penayot	Mülk Satışı	Eksotha Mahallesi	-	-	-	-
1863 Numaralı Sicil-17b/1	Fırıncı Elhac Ali bin Elhac Mürteza	Anlaşmazlık	Elhac Kasım Mahallesi	-	-	-	-
1863 Numaralı Sicil-18a/2	Mumcu İlyas	Mülk Satışı	Kale-i Kule Mahallesi	-	-	-	-
1863 Numaralı Sicil-18a/2	Mumcu Mehmed Beşe	Mülk Satışı	Kale-i Kule Mahallesi	-	-	-	-
1863 Numaralı Sicil-18a/3	Çörekçi Mehmed bin Abdullah	Hibe	Eksotha Mahallesi	-	-	-	-
1863 Numaralı Sicil-25a/2	Sırac Mustafa Beşe	Mülk Satışı	Orta Hisar Mahallesi	-	-	-	-
1863 Numaralı Sicil-27a/1	Tarakçızâde Mustafa Beşe	Mülk Satışı	-	-	-	Yomra Nahiyesi	Şana-i Kebir Köyü
1863 Numaralı Sicil-58a/1	Kara Mehmed	Merkezden Gelen Hüküm	-	-	-	-	-

Tablo 3: (Devamı)

Sicil No/Varak	Esnaf Adı	Dava Türü	Mahalle	Kaza	Kasaba	Nahiye	Karye
1863 Numaralı Sicil-68a/1	Esnaf Adı Belli Olmayan Kapıcı ve Kaşıkçı	Mülk Satışı	Mariye Mahallesi	-	-	Akçaabad Nahiyesi	Karlı Köyü
1863 Numaralı Sicil-68b/1	Esnaf Adı Belli Olmayan Çörekçi Fırını	Mülk Satışı	Orta Hisar Mahallesi	-	-	-	-
1863 Numaralı Sicil-68b/2	Etmekçi Fırını Olan Ümmühani binti Abdullah	Mülk Satışı	Debbaghane Mahallesi	-	-	-	-
1863 Numaralı Sicil-69a/1	Çukrukçı Ömer Çelebi	Mülk Satışı	Pazarkapı Mahallesi	-	-	-	-
1863 Numaralı Sicil-71b/6	Adı belirtilmemiş olan Gayrimüslime ait Kuyumcu Dükkânı	Vasi Tayini	Hacı Kasım Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-11a/1	Berberzâde İbrahim Ağa bin Mustafa Çavuş	Mukataa (Diğer)	Debbaghane Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-12a/1	Debbâğ Elhac Mustafa bin Elhac Süleyman	Anlaşmazlık	Boztepe Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-12b/1	Abacı Veli	Mülk Satışı	İskender Paşa Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-17b/1	Hallaczâde Mehmed	Mülk Satışı	Molla Siyah Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-20a/1	Debbâğ Abdulbaki Çelebi ibni Murad	Mülk Satışı	Boztepe Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-20a/1	Nalçı Ali	Mülk Satışı	Boztepe Mahallesi	-	-	-	-

Tablo 3: (Devamı)

Sicil No/Varak	Esnaf Adı	Dava Türü	Mahalle	Kaza	Kasaba	Nahiye	Karye
1864 Numaralı Sicil-23b/1	Kalaycı Süleyman	Mülk Satışı	İskender Paşa Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-26a/2	Kasapoğlu Mustafa Çelebi	Hibe	Debbaghâne Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-31b/1	Ahmed Çavuş Ağa (Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	Mülk Satışı	Hoca Halil Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-31b/1	Elhac Yahya Dükkânı (Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	Mülk Satışı	Hoca Halil Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-31b/1	Berber ve Manav Dükkânları (Esnaf Adı belirtilmemiştir)	Mülk Satışı	Hoca Halil Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-32a/2	Kalos veled-i Kürkcü Arvatin	Mülk Satışı	Hoca Halil Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-32a/2	Kürkcü Ali (Davada vekil olarak bulunmuştur)	Mülk Satışı	Hoca Halil Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-36a/1	Dellâl Şahin	Veraset	Boztepe Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-36b/3	Kasab Mehmed Beşe	Mülk Satışı	-	-	-	Akçaabad Nahiyesi	Suga Nam Köyü
1864 Numaralı Sicil-37b/1	Abdulbâki Ağa	Mülk Satışı	İskender Paşa Mahallesi	-	-	-	-

Tablo 3: (Devamı)

Sicil No/Varak	Esnaf Adı	Dava Türü	Mahalle	Kaza	Kasaba	Nahiye	Karye
1864 Numaralı Sicil-37b/1	Ahmed Çelebi Dükkânı (Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	Mülk Satışı	İskender Paşa Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-37b/1	Keresteci Dükkânı Olan Esmâ binti İbrahim Ağa	Mülk Satışı	İskender Paşa Mahallesi- Keresteciler Sokağı	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-40b/1	Debbağ Süleyman	Mülk Satışı	Yeni Cuma Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-51b/2	Nalband Ahmed	Sulh	Yeni Cuma Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-51b/2	Osman Beşe Dükkânı (Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	Sulh	Yeni Cuma Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-51b/2	Esseyid Hüseyin Çelebi (Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	Sulh	Yeni Cuma Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-52a/1	Kürkçüoğlu Mustafa	Mülk Satışı	İskender Paşa Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-52a/2	Debbağ Halil Çelebi bin Mehmed	Sulh	Boztepe Mahallesi	-	-	-	-

Tablo 3: (Devamı)

Sicil No/Varak	Esnaf Adı	Dava Türü	Mahalle	Kaza	Kasaba	Nahiye	Karye
1864 Numaralı Sicil-53b/1	Kalaycı Mehmed Beşe bin Ahmed	Mülk Satışı	Derviş Ali Tekkesi Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-53b/1	Berber Osman	Mülk Satışı	Derviş Ali Tekkesi Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-53b/1	Kazzaz Hasan	Mülk Satışı	Derviş Ali Tekkesi Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-53b/2	Çubukçu Hasan	Mülk Satışı	Eksotha Mahallesi Yeni Cuma Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-53b/2	Çörekçi Şahin	Mülk Satışı	Yeni Cuma Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-53b/2	Semerci Murtaza Beşe	Mülk Satışı	Yeni Cuma Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-55b/1	Eskici Hasan	Mülk Satışı	-	Kürtün Kazası	-	-	Kara Burun Köyü
1864 Numaralı Sicil-57b/1	Çömlekçi Kârhanesi Olan Kabasakalzâde Hasan Ağa bin Elhac Mehmed	Veraset	Debbaghâne Mahallesi İmaret'î Hatuniye Mahallesi İskender Paşa Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-59a/1	Çömlekçi Kârhanesi Olan Kabasakalzâde Hasan Ağa bin Elhac Mehmed	Veraset	Debbaghâne Mahallesi İmaret'î Hatuniye Mahallesi İskender Paşa Mahallesi	-	-	-	-

Tablo 3: (Devamı)

Sicil No/Varak	Esnaf Adı	Dava Türü	Mahalle	Kaza	Kasaba	Nahiye	Karye
1864 Numaralı Sicil-72a/2	Çömlekçi Kârhanesi Olan Kabasakalzâde Hasan Ağa bin Elhac Mehmed	Veraset	Debbaghâne Mahallesi İmaret'i Hatuniye Mahallesi İskender Paşa Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-58a/1	Semerci Dükkânı Olan Çilingiroğlu Mustafa Beşe bin Ahmed	Mülk Satışı	Muhiddin Mahallesi Kapıcılar Çarşısı Eski Çeşme Sempti	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-58a/1	Penayot Dükkânı (Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	Mülk Satışı	Muhiddin Mahallesi Kapıcılar Çarşısı Eski Çeşme Sempti	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-58a/1	Elhac Ali Dükkânı (Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	Mülk Satışı	Muhiddin Mahallesi Kapıcılar Çarşısı Eski Çeşme Sempti	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-73a/2	Eskici Arac	Mülk Satışı	Molla Siyah Mahallesi	-	-	-	-
1864 Numaralı Sicil-73a/2	Mumcu Ahmed Beşe	Mülk Satışı	Molla Siyah Mahallesi	-	-	-	-

Tablo 3'e bakıldığında esnafların hangi kayıt türlerinde yer aldıkları bilgisinin yanında, esnaflara dair kayıtlarda geçen mahalle, kaza, kasaba, nahiye, karye isimleri de görülmektedir. Bu kayıtlarda adı geçen mahalleler şunlardır; Ayasofya Mahallesi, Ayvasıl Mahallesi, Bab-ı Zağnos Mahallesi, Boztepe Mahallesi, Cami'-i Kebir Mahallesinde, Çömlekçi Mahallesi, Çarşı Mahallesi, Debbağhâne Mahallesi, Derviş Ali Tekkesi Mahallesi, Eksotha Mahallesi, Hacı Kasım Mahallesi, Hoca Halil Mahallesi, İmaret-i Hatuniye Mahallesi, İskender Paşa Mahallesi, Kabak Meydanı Mahallesi, Kadirga Limanı Mahallesi, Kadir Reis Mahallesi, Kale-i Kulla Mahallesinde, Kemerkaya Mahallesi, Ketancızâde Mahallesi, Kıssahan Mahallesi, Kindinar Mahallesi, Mağara Mescidi Mahallesi, Molla Siyah Mahallesi, Muhiddin Mahallesi, Ortahisar Mahallesi, Pazarkapı Mahallesi, Şirin Hatûn Mahallesi, Tekfur Çayırı Mahallesi, Yeni Cum'a Mahallesi. Ayrıca mahallelerin yanında Gümüşhane, Kürdün ve Maçka kazalarının ve Akçaabad, Yomra nahiyelerinin yer aldığı görülmektedir. Kayıtlarda geçen köy isimleri ise şunlardır; Hoc Piravlak, Pulathane, Hoc, Şuna, Samaraksa-i Sagir, Açka, Kalanima, Kafe, Şena-i Kebir, Karlı, Suğa, Karaburun.

3.1. Mülk Satışlarında Trabzon Esnafları

Trabzon'da mülk satışı üzerine yapılmış çalışmalara bakıldığında, mülk satışlarının; *“Din, cinsiyet, vekil tayin etme gibi hususlar, mülk satışlarında geçen mahalleler, mülk satışındaki alıcı veya satıcının sosyal statüsü, satışı gerçekleşen mülklerin fiyat aralıkları, mülk satışı sırasında yaşanan problemler, mülk satışlarında esnaflar ve satışı yapılan mülkün sahip olduğu özellikler”* gibi başlıklar altında değerlendirildiği görülmektedir.²⁵⁸

Günümüzde olduğu gibi tarihsel süreç içerisinde de insanlar özellikle paralarını tasarruf ederek kullanma, barınma, menkul mal biriktirme, arsa, tarla, dükkân gibi mallardan yararlanarak geçimini sağlama amaçlarıyla mülk satın almışlardır. Turan, Osmanlı toplumunun daha sağlam ve uzun olması nedeniyle, yatırım amaçlı daha çok mülk sahipliğini tercih ettiğini belirtir.²⁵⁹ Mülk satışları ile ilgili çalışmasındaki kayıtlardan yola çıkarak mülk satışlarının nedenlerini derleyen Yücel Dursun, bu nedenleri şu şekilde açıklamıştır: Mülk sahibinin ölüm hastalığına yakalanması, kaybolması, akıl sağlığının yerinde olmaması veya genç yaşta olduğu için bakıma muhtaç olması gibi nedenlerle, mahkeme tarafından vasi tayin edilen vasi, kayyum gibi görevliler mülk satışını gerçekleştirmiştir. Bunun yanında çeşitli nafaka ve boşanmanın ardından mehr-i müeccel bedeli talepleri, borç-alacak ilişkileri, ölen kişinin vasiyeti gibi pek çok nedenle mülk satışlarının

²⁵⁸ Trabzon'da mülk satışı üzerine yapılmış çalışmalar için bk. Kenan İnan, “1831 Nolu Şer’iye Siciline Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Mülk Satışları”, **Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2013; Tosun, **Şer’iye Sicillerine Göre Trabzon'da Mülk Satışları (1148-1735/1153-1741)**; Açık, **Şer’iye Sicillerine Göre Trabzon'da Mülk Satışları (1148-1735/1153-1741)**, Dursun, **Şer’iye Sicillerine Göre Trabzon'da Mülk Satışları (1171-1182/1758-1769)**.

²⁵⁹ Açık, **Şer’iye Sicillerine Göre Trabzon'da Mülk Satışları (1148-1735/1153-1741)**, s.33.

gerçekleştiğini, fakat mülkün neden satıldığına dair bir veriye ulaşılamayan kayıtların da bulunduğunu ifade etmiştir.²⁶⁰

1747-1757 tarihli Trabzon'a ait olan mülk satışları çalışmasında esnaf gruplarını da değerlendiren Açık, satışlarda “*debbağ, papuççu, saraç, bezzaz, bakırcı, kemeçesi, attar, terzi, saka, çörekçi, berber, reis, dellal ve saatçi*” gibi meslek kollarının yer aldığını tespit etmiş ve bunlara dair örnekler vermiştir.²⁶¹ Aynı konuda yapılan bir diğer çalışmada ise Dursun, 1758-1769 yıllarına ait mülk satışlarında “*abacı, ibrikçi, keresteci, gazzaz, halaç, kürkçü, terzi, tellal, saraç, bezzaz, tabancacı, nakışçı, iplikçi, kalpakçı, ipekçi, reis*” adlı esnaf gruplarının olduğunu belirtmiştir.²⁶²

Değerlendirilen XVII. yüzyılın sonlarına ve XVIII. yüzyılın ilk yıllarına ait Trabzon Şer’iyye Sicilleri’ne bakıldığında, esnaf isimlerinin geçtiği toplam 52 mülk satışı kaydı bulunmaktadır. Daha önce de izah edildiği gibi, değerlendirilen sicillerde esnafalara dair en çok mülk satışı kayıtları yer almaktadır. Çünkü bu sicillerde yer alan kayıtların çoğunu mülk satışları oluşturmaktadır. Tespit edilen bu mülk satışlarında yer alan esnaf isimleri hallaç, semerci, kasap, kazgancı, sirac, debbağ, berber, kalaycı, kavukçu, kantarcı, çörekçi, hattabcı, ekmekçi, çorbacı, tarakçı, helvacı, celeb, kuyumcu, mumcu, çıkırıkçı, nalband, kaşıkçı, kapıcı, abacı, nalcı, kürkçü, çubukçu, eskici ve bedesten ağası şeklindedir. Mülk satışlarına dair kayıtlarda geçen esnafalara genel olarak bakıldığında en çok berber ve çörekçi esnaflarına rastlanmaktadır. Berberlere ve çörekçilere dair altışar kayıt bulunurken, kalaycı esnafına dair dört, kazgancı, semerci, kasap, debbağ esnaflarına dair ise üçer kayıt bulunmaktadır. Geri kalan kayıtlarda ise ikişer tane hallaç, sirac, ekmekçi, kuyumcu, mumcu, çıkırıkçı, kaşıkçı, kürkçü ve eskici esnafına dair kayıt bulurken diğer esnafalara dair ise birer kayıt tespit edilmiştir. Bahsi geçen bu esnafar arasında Müslüman esnafaların çoğunluğu kapsamasının yanında gayrimüslim esnafaların da bulunduğunu belirtmek gerekmektedir.

Mülk satışı kayıtlarında yer alan Trabzon esnafaları incelendiğinde, bu esnafaların bir kısmının kendine ait dükkânların satışını yaptığı ya da kendisinin bir dükkân satın aldığı görülmektedir. Bunun yanında hiçbir alım-satım işleminde yer almadığı halde sadece mülk satışı gerçekleşen malın sınırları belirtilirken ismi zikredilen esnafar da bulunmaktadır. Esnafın mülk satışı esnasında bizzat rol aldığı kayıtlar aşağıdaki tablo ile daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirilecektir.

²⁶⁰ Dursun, *Şer’iyye Sicillerine Göre Trabzon’da Mülk Satışları (1171-1182/1758-1769)*, s.31-34.

²⁶¹ Açık, *Şer’iyye Sicillerine Göre Trabzon’da Mülk Satışları (1148-1735/1153-1741)*, s.67.

²⁶² Dursun, *Şer’iyye Sicillerine Göre Trabzon’da Mülk Satışları (1171-1182/1758-1769)*, s.65.

Tablo 4: Siciller Işığında Mülk Satışlarına Göre Trabzon Esnafı

Sicil Numarası/Varak	Esnaf Adı	Mülkü Satan	Mülkü Alan	Mülkün Bulunduğu Mahalle/Nahiye/Karye	Mülkün Özellikleri	Satış Meblağı
1861 Numaralı Sicil-7a/2	Hüseyin bin Tüylü Ali (Kazgancı ve Kalaycı Dükkânı)	Hüseyin bin Tüylü Ali (Kazgancı ve Kalaycı Dükkânı)	Fatıma binti Hüseyin	Kadırga Mahallesi	Kazgancı ve kalaycı dükkânları	15 serahim misli ile
1861 Numaralı Sicil-19a/1	Hallac Mehmed bin Derviş	Hasan bin Mehmed	Hallac Mehmed	Kindinâr Mahallesi	Etrafında bir çeşme, mezaristan bulunan ve dört tarafından umumî yol ile çevrili üç dip zeytin, meyveli ve meyvesiz ağaçların bulunduğu mülk	21 Esedî Guruş
1861 Numaralı Sicil-19a/2	Semerci Mahmud bin Mehmed	Mustafa Çelebi İbni Ebubekir Efendi	Semerci Mahmud bin Mehmed	Yeni Cum'a Mahallesi	Bir bab beyt-i süfli, alt katında ahır ve fırın, bahçesinde meyveli ve meyvesiz ağaçları bulunan mülk	60 Esedî Guruş
1861 Numaralı Sicil-43b/2	Hacı Hüseyin bin Debbâğ Tallakzâde Musa	Hacı Hüseyin bin Debbâğ Tallakzâde Musa	Şahin bin Abdullah	Ketancızâde Mahallesi	-	10 Esedî Guruş
1861 Numaralı Sicil-53b/2	Berberzâde Abdulkâki	Berberzâde Abdulkâki	Mahmud bin Abdullah	Yomra Nahiyesi Hoc Piravlak Köyü	Bir bab beyt-i süfli ve bir bab fevkani çardak ve altında bir ahır ve paska olarak anılan bir oda ve bir fırın ve bir çeşme ve meyveli meyvesi ağaçların bulunduğu mülk	140 Esedî Guruş

Tablo 4: (Devamı)

Sicil Numarası/Varak	Esnaf Adı	Mülkü Satan	Mülkü Alan	Mülkün Bulunduğu Mahalle/Nahiye/Karye	Mülkün Özellikleri	Satış Meblağı
1861 Numaralı Sicil-59a/2	Sirac Mehmed Çelebi bin Hüseyin	Sirac Mehmed Çelebi bin Hüseyin	Kavukçu Mustafa Çelebi bin Ali	Tekfur Çayırı Mahallesi	Bir tane tek kat ev, bir adet tahtanı oda, bir tuvalet, iki dip zeytin ağacı, meyveli-meyvesiz ağaçların bulunduğu bir avlusu olan mülk	250 Esedî Guruş
1862 Numaralı Sicil-7a/1	Mahtume bint. Hüseyin Paşa (çörekçi)	Mahtume bint. Hüseyin Paşa	Emine Hatun bint. Elhac Ali	Çömlekçi Mahallesi	bir bâb tahtanı oda ve fevkânî çardak ve bir çömlekçi fırını ve avludan oluşan Çömlekçi Kârhânesi	140 Esedî Guruş
1862 Numaralı Sicil-15a/1	Berber Hasan Beşe	Havva bint. Ali	Berber Hasan Beşe	Boztepe Mahallesi	tek katlı, avlusu ve meyveli-meyvesiz ağaçları bulunan mülk	30 Esedî Guruş
1862 Numaralı Sicil-15a/2	Berber Hasan Beşe	Aişe bint. Abdullah	Berber Hasan Beşe	Boztepe Mahallesi	tek katlı olan, avlusu ve meyveli-meyvesiz ağaçları bulunan mülk	25 Esedî Guruş
1862 Numaralı Sicil-23b/1	Mustafa Çelebi bin Çorbacı Osman	Mustafa Çelebi bin Çorbacı Osman	Hasan Beşe bin Resul	Yeni Cum'a Mahallesi	bir bab bakkal dükkânı olan mülk??	120 Esedî Guruş
1862 Numaralı Sicil-27b/3	Berber Ahmed Beşe bin Abdullah	Raziye bint. Elhac Ebubekir	Berber Ahmed Beşe bin Abdullah	Hacı Kasım Mahallesi	etrafında kendi mülkü ve dükkânı, odası, iki taraftan umumi yolu ve taş duvarları bulunan mülk	80 Esedî Guruş

Tablo 4: (Devamı)

Sicil Numarası/Varak	Esnaf Adı	Mülkü Satan	Mülkü Alan	Mülkün Bulunduğu Mahalle/Nahiye/Karye	Mülkün Özellikleri	Satış Meblağı
1862 Numaralı Sicil-27b/3	Raziye bint. Elhac Ebubekir (Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	Raziye bint. Elhac Ebubekir (Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	Berber Ahmed Beşe bin Abdullah	Hacı Kasım Mahallesi	etrafında kendi mülkü ve dükkânı, odası, iki tarafından umumi yolu ve taş duvarları bulunan mülk	80 Esedî Guruş
1862 Numaralı Sicil-45b/3	Kasabzâde Mehmed Beşe bin Mustafa Çelebi	Fatma, Havva, Hatice, Esmâ, Rukiye, Zeynep, Belkis bint. İsmail	Kasabzâde Mehmed Beşe bin Mustafa Çelebi	Yomra Nahiyesi/Şana Köyü	dere kenarında yer alan harabe bir değirmen ve tokmak arsasında oluşan mülk	20 Esedî Guruş
1862 Numaralı Sicil-54b/2	Kuyumcu Konstantin veled-i Liyu	Kuyumcu Konstantin veled-i Liyu	Mahmud Çelebi bin İbrahim Ağa	Ayamarini Mahallesi	tek katlı bir oda, üstünde bir çardak, çeşme ve eski bir fırın içerisinde olduğu, meyveli-meyvesiz ağaçların bulunduğu bir mülk	110 Esedî Guruş
1862 Numaralı Sicil-55b/1	Bakkal ve Babuççu Dükkânı olan Ali Beşe bin Elhac İsmail	Ali Beşe bin Elhac İsmail'in vekili Kamil Beşe	Ali Efendi bin Mehmed	Debbağhane Mahallesi	Sınırları belirli bir ev, semerciler çarşısında bir bakkal dükkânı, Arasta Çarşısı'nda bulunan bir babuççu dükkânı, Yomra nahiyesi Samaraksa-i Sagir Köyü'nde bir ev, anbar, fırın, meyveli-meyvesiz ağaçların bulunduğu bir bahçe.	30 Esedî Guruş?

Tablo 4: (Devamı)

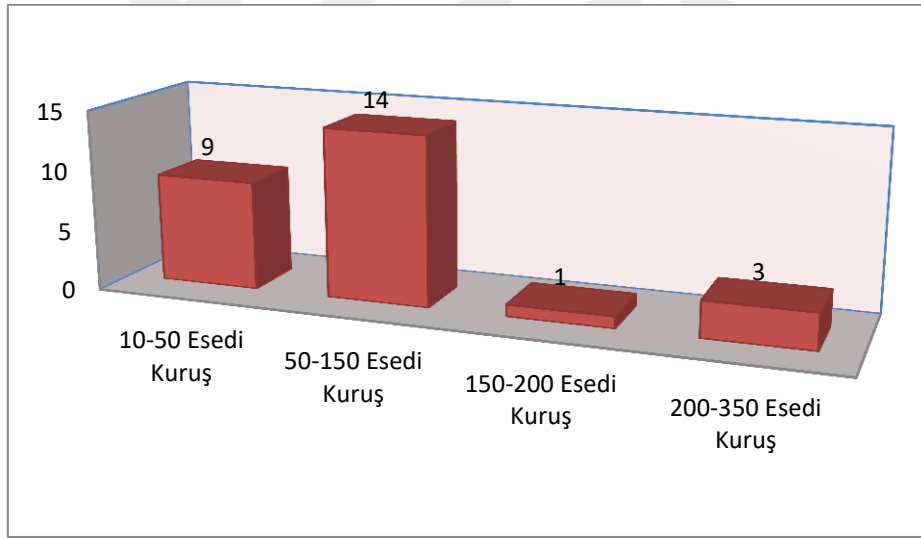
Sicil Numarası/Varak	Esnaf Adı	Mülkü Satan	Mülkü Alan	Mülkün Bulunduğu Mahalle/Nahiye/Karye	Mülkün Özellikleri	Satış Meblağı
1862 Numaralı Sicil-134b/2	Çörekçi ve Kabancı Dükkânı olan Mustafa Ağa bin Ahmed	Çörekçi ve Kabancı Dükkânı olan Mustafa Ağa bin Ahmed	Hüseyin Çavuş Ağa	Kasaphane Kurbü	Çörekçi ve kabancı dükkânı olan mülk	350 Esedî Guruş
1863 Numaralı Sicil-3a/2	Çörekçi Fırını ve Kebapçı Dükkânı olan Hüseyin Çavuş Ağa bin Osman Ağa	Çörekçi Fırını ve Kebapçı Dükkânı olan Hüseyin Çavuş Ağa bin Osman Ağa	Elhac Ahmed bin Hüseyin	Kale-i Kule Mahallesi/Kasaphane Kurbünde	Çevresinde nalband dükkânı ve umumi yol olan çörekçi fırını ve kebabçı dükkânı	350 Esedî Guruş
1863 Numaralı Sicil-8b/1	Attar Dükkânı Olan Ali Ağa ibni Ahmed	Attar Dükkânı Olan Nalbandzade Ali Ağa ibni Ahmed	Yarımbıyıkzâde Elhac Hüseyin Ağa ibni Elhac Ali Ağa	Kıssahan Mahallesi/Mumhane Kurbü	Etrafında müşteri olan Elhac Hüseyin Ağa'ya da ait olan dükkânların bulunduğu attar dükkânı	87 Esedî Guruş
1863 Numaralı Sicil-8b/1	Yarımbıyıkzâde Elhac Hüseyin Ağa Dükkânı (Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	Attar Dükkânı Olan Ali Ağa ibni Ahmed	Yarımbıyıkzâde Elhac Hüseyin Ağa Dükkânı (Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	Kıssahan Mahallesi/Mumhane Kurbü	Attar dükkânı	87 Esedî Guruş
1863 Numaralı Sicil-18a/2	Mumcu Mehmed Beşe	Emine Hatun bint Ahmed	Mumcu Mehmed Beşe	Kale-i Kule Mahallesi	Altında bir fırının, bahçesinde meyvelimeyvesiz ağaçların bulunduğu bir mülk	77 Esedî Guruş

Tablo 4: (Devamı)

Sicil Numarası/Varak	Esnaf Adı	Mülkü Satan	Mülkü Alan	Mülkün Bulunduğu Mahalle/Nahiye/Karye	Mülkün Özellikleri	Satış Meblağı
1863 Numaralı Sicil-68b/2	Etmekçi Fırını Olan Ümmühani binti Abdullah	Ümmühani binti Abdullah	Mustafa Beşe bin Osman	Kemer kaya Mahallesi	Bir bab etmekçi firmı	30 Esedî Guruş
1864 Numaralı Sicil-32a/2	Kürkçü Arvatin veled-i Kalos	İbrahim Çavuş Ağa bin Mustafa Çavuş Ağa	Kürkçü Arvatin veled-i Kalos	Çömlekçi Mahallesi	Tek katlı olan, altında mahzen/deposu, bahçesinde meyveli-meyvesiz ağaçların bulunduğu bir mülk	200 Esedî Guruş
1864 Numaralı Sicil-37b/1	Ahmed Çelebi (Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	Esmâ binti İbrahim Ağa	Ahmed Çelebi (Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	İskender Paşa Mahallesi-Keresteciler Sokağı	Etrafında berber dükkân ve ismi verilmeyen bir başka dükkânın daha bulunduğu keresteci dükkânı	102,5 Esedî Guruş
1864 Numaralı Sicil-37b/1	Esmâ binti İbrahim Ağa	Esmâ binti İbrahim Ağa	Ahmed Çelebi (Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	İskender Paşa Mahallesi-Keresteciler Sokağı	Etrafında berber dükkân ve ismi verilmeyen bir başka dükkânın daha bulunduğu keresteci dükkânı	102,5 Esedî Guruş
1864 Numaralı Sicil-53b/1	Kalaycı Mehmed Beşe bin Ahmed	Kalaycı Mehmed Beşe bin Ahmed	Hasan Bey bin Ali	Derviş Ali Tekkesi Mahallesi	Avlusu, altında ahır, anbarı ve iki dip zeytinliği olan mülk	125 Esedî Guruş
1864 Numaralı Sicil-53b/2	Çubukçu Hasan	Mehmed	Çubukçu Hasan	Yeni Cum'a Mahallesi	Avlusu olan ve meyveli meyvesiz ağaçları bulunan mülk	100 Esedî Guruş
1864 Numaralı Sicil-58a/1	Semerci Dükkânı Olan Çilingiroğlu Mustafa Beşe bin Ahmed	Mustafa Beşe bin Elhac Ahmed	Semerci Dükkânı Olan Çilingiroğlu Mustafa Beşe bin Ahmed	Kapucular Çarşısı Eski Çeşme Semti	Etrafında bahçe ve dükkânlar bulunan semerci dükkânı	40 Esedî Guruş

Alım-satım işleminde esnafların bizzat rol aldığı kayıtların yer aldığı bu tabloya bakıldığında, mülk satışında rol oynayan esnafların kaç numaralı sicilde yer aldıkları bilgisinin yanında, mülkü alan ya da satan esnafın kimlikleri, bu mülkün nerede yer aldığı, mülkün ne tür özelliklere sahip olduğu ve satılan mülklerin fiyatlarına dair bilgilere ulaşmak mümkündür. Tabloda görüldüğü üzere esnaflar mülkü satan kişi olduğu gibi, mülkü satın alan kişi de olabilmektedir. Esnafların etkin olduğu bu mülk satışlarına konu olan mülkün nerede olduğuna dair bilgilerden yola çıkarak, kayıtlarda Ayamarini Mahallesi, Boztepe Mahallesi, Çömlekçi Mahallesi, Debağhane Mahallesi, Derviş Ali Tekkesi Mahallesi, Hacı Kasım Mahallesi, İskender Paşa Mahallesi, Kadirga Mahallesi, Kindinâr Mahallesi, Ketancızâde Mahallesi, Kale-i Kule Mahallesi, Kıssahan Mahallesi, Kemerkaya Mahallesi, Tekfur Çayırı Mahallesi, Yeni Cum'a Mahallesi, Yomra Nahiyesi Hoc Piravlak Köyü, Yomra Nahiyesi/Şana Köyü, Kasaphane Kurbünde, Mumhane Kurbü , Keresteciler Sokağı, Kapucular Çarşısı, Eski Çeşme Senti'nde yer aldıkları görülmektedir. Esnafların aldıkları ya da sattıkları mülklerin satış meblağı aralığı aşağıdaki grafik ile belirtilmiştir.

Grafik 2: 1861-1684 Numaralı Trabzon Şer'iyeye Sicillerindeki Esnaflara Dair Mülk Satışlarında Satış Ücretleri Dağılımı

Bu grafiğe bakıldığında bahsi geçen mülklerin dokuz tanesinin 10-50 esedî kuruş aralığında satıldığı veya satın alındığı görülmektedir. Bu meblağa sahip satışlara baktığımızda, mülklerin satış meblağının belirtildiği tablodan yola çıkarak, içerisinde dükkân isimlerinin geçmediği mülkler olduğu anlaşılmaktadır. Kayıtlardaki 14 mülkün de 50-150 esedî kuruş aralığında bir değere sahip olduğu görülmektedir. Bu değere sahip mülkler incelendiğinde aralarında dükkânların, bahçelerin, evlerin yer aldığı bilgisi ile karşılaşılmıştır. 150-200 esedî kuruş değerine sahip bir mülk bulunmaktadır ve bahsi geçen tabloya bakıldığında bu mülkün tek katlı olan, altında mahzen/deposu, bahçesinde meyveli-meyvesiz ağaçların bulunduğu bir mülk olduğu anlaşılmaktadır. 250-350 esedî kuruş aralığında ise üç mülk bulunmaktadır. Bu mülkleri çörekçi fırını, kabancı ve kebabçı dükkânlarının kapsadığı görülmektedir. Bu meblağlardan yola çıkarak,

esnaf dükkânlarına ait mülk satışlarında satış meblağının, diğerler mülk satışlarına kıyasla daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

3.1.1. Esnafın Dâhil Olduğu Mülk Satışları

4 numaralı tabloda yer alan 10 kayıta kazgancı, kalaycı, çömlekçi, bakkal, pabuççu, çörekçi, kabancı, kebabçı, attar, ekmekçi, keresteci, semerci dükkânlarının satış konusu olduğu ve bu dükkânların bazılarını bizzat esnaf satarken, bazılarının ise esnaf tarafından satın alındığı görülmektedir. Bahsi geçen kayıtlardan bazıları aşağıda değerlendirilecektir.

Medine-i Trabzon mahallâtından Kale-i Kulla Mahallesiinde sâkin fahrü'l-emâsil ve'l-akrân Hüseyin Çavuş Ağa bin Osman Ağa nâm kimesne meclis-i şer'î-i şerif-i lâzîmü't-teşrifde işbu rafîü'l-kitâb Elhac Ahmed bin Hüseyin mahzârında ikrâr-ı tâm ve takrir-i kelâm idüb Namizânzâde Mustafa Ağa nâm kimesneden müşterâm olub 'akd-i atî suduruna değin silk-i mülk-i sahihimde münselik olub medine-i mezbûr çarşusunda Kasabhâne kurbünde vaki' bir taraftan na'iband dükkânı bir taraftan ba'zen Elhac Mehmed mülkü ve ba'zen Hasan Çelebi dükkânı ve tarik-i 'amm ile mahdûd bir bâb mülk-i çörekçi fırını ve dâhilinde bir bâb kebâbcî dükkânını bî cümletü't-tevabi' ve'l-levâhik ve kâfetü'l-hukûk ve'l-mürâfik tarafeynden icâb ve kabul havî bey-i bât-i kat' ile üç yüz elli esedî guruş mezbûr Elhac Ahmed'e bey' ve teslim ve temlik oldâhi ber veche muharrir iştirâ ve tesellüm ve temellük ve kabul edildikten sonra semeni olan meblâğ-ı merkûm üç yüz elli esedî guruşu mezbûr Elhac Ahmed yedinden bi't-tamâm ve'l-kemâl ahz ve kabz eyledim ba'de'l-yevm salifü'z-zikr mahdûd çörekçi fırını ve kebâbcî dükkânı cem'-i müştemilâtıyla mezbûr Elhac Ahmed'in mülk-i müşterâsıdır keyfemâ yeşâ ve yehtâr mutasarrıf olsun dedikde gibbe't-tasdikü's-şer'î mavaki' bi't-taleb ketb olundu hurriren fi'l yevmü'r-rabi' ve'l-ışrin min şehr-i Rebiü'l-Evvel sene tis'a ve mi'e ve elf.²⁶³

H.29 Rebiülevvel 1109/M.15 Ekim 1697 tarihinde mahkemeye yansıyan ve esnafın kendi dükkânını sattığı bu mülk satışında, Kule Kalesi Mahallesiinde yaşayan Osman Ağa oğlu Hüseyin Çavuş Ağa'nın, Kasabhâne kurbünde, çevresinde nalband dükkânı, Hacı Mehmed mülkü, Hasan Çelebi dükkânı ve umumi yol olan çörekçi fırını ve kebabçı dükkânını 350 esedî kuruşa Hüseyin oğlu Hacı Ahmed'e sattığı görülmektedir. H.17 Şevval 1107/M.20 Mayıs 1696 tarihinde mahkemeye yansıyan diğer bir kayıta H.3 Recep 1108/M.26 Ocak 1698 tarihinde mahkemeye yansıyan bir başka kayıta, Debbağhane Mahallesi'nde yaşayan, bakkal ve babuçu dükkânı olan Elhac İsmail oğlu Ali Beşe'nin Semerciler Çarşısı'nda bir bakkal dükkânı, Arasta Çarşısı'nda bir babuçu dükkânı, Yomra nahiyesi Samaraksâ-i Sagir Köyü'nde bir ev, anbar, fırın, meyveli-meyvesiz ağaçların bulunduğu bahçesi olan mülkünü Mehmed oğlu Ali Efendi'ye sattığı görülmektedir.²⁶⁴ Bu örnekler esnafın kendilerine ait dükkânları sattıkları kayıtlara dairdir. Bunun yanında esnafın başka bir esnafa ait dükkânları satın adlıkları da görülmektedir.

H.18 Rebiülahir 1111/M.13 Ekim 1699 tarihinde mahkemeye yansıyan bir mülk satışında, dükkân adı belirtilmediği için ne esnafı olduğuna dair bir bilgi edinilemeyen Ahmed Çelebi'nin,

²⁶³ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1863 (1109-1110/1698-1699), ss.3a/2.

²⁶⁴ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.55b/1.

etrafında berber dükkânı ve ismi verilmeyen bir başka dükkânın daha bulunduğu keresteci dükkânını satın aldığı görülmektedir. Ahmed Çelebi, İskender Paşa Mahallesi-Keresteciler Sokağı'nda bulunan bu mülkü, İbrahim Ağa oğlu Esmâ'dan 102,5 esedî kuruşa satın almıştır.²⁶⁵ Bu örnekte de görüldüğü gibi esnaflar diğer esnaflara ait olan dükkânları da satın almışlardır. H.19 Zilkaade 1107/M.20 Haziran 1696 tarihinde mahkemeye yansıyan başka bir mülk satışına bakıldığında; Hacı Kasım Mahallesinde yaşayan Hacı Ebubekir kızı Raziye'nin vekâleti kocası Ömer oğlu Fazlı Beşe'ye verilmiştir. Hacı Ebubekir kızı Raziye'ye ait olan bu mülk, Trabzon çarşısında İnce Karaoğlu Hanı'nın yakınında bulunmaktadır. Etrafında kendi mülkleri ve dükkânı, odası, iki taraftan umumi yol ve iki taraftan taş duvar bulunan bu mülkü Raziye'nin kocası Fazlı Beşe, seksen esedi kuruşa Berber Ahmed Beşe'ye satmıştır.²⁶⁶ Berber Ahmed Beşe'nin satın aldığı bu mülk de, esnaflar tarafından satın alınan mülklere örnek teşkil etmektedir.

3.1.2. Esnaflara Dair Mülk Satışlarında Kadınlar

Değerlendirilen kayıtlara bakıldığında, mülk satışlarındaki esnaflar arasında çeşitli kadın isimleri de yer almaktadır. Bu kadınların bazıları dükkân sahibi iken, bazıları ise dükkân satın alan kişilerdir. Buna dair kayıtlar aşağıda değerlendirilecektir.

Medine-i Trabzon mahallâtından Muhiddin mahallesinde sâkinlerinden Çilingiroğlu dimekle ma'ruf Mustafa Beşe bin Elhac Ahmed nâm kimesne meclis-i şer'-i kavm-i lâzîmü't-tekrimde lievebeyn karındaşı olan Fatıma binti mezbûr Elhac Ahmed nâm hatûn tarafından bey'-i ati'z-zikr-i tasdike vekil olub nehc-i şer'-i üzere vekâleti sabite olan zevci işbu rafîü'l-kitâb Hasan Beşe bin Yusuf nâm kimesne mahzârında ikrâr-ı tâm ve takrir-i kelâm idüb 'akd-i ati suduruna deĝin silk-i mülk-i sahihimde münselik olub medine-i mezbûrede Kapucular Çarşısında Eski Çeşme Semtinde vaki' bir taraftan karındaşım Elhac Ali dükkânı ve bir taraftan Macî? Musa oğlu Ali bağçesi ve bir taraftan Penayot zimmi dükkânı ve bir taraftan tarik-i 'amm ile mahdûd bir bâb mülk-i semerci dükkânı bicümleti't-tevâvi ve 'l-levâhık ve kâfetü'l-hukûk ve 'l-mürâfık tarafeynden icâb ve kabulü havi bey'-i bât-i kat' ile kırk esedî guruşa kız karındaşım müvekkile-i mezbûre Fatıma'ya bey' ve teslim ve temlik oldâhi tesellüm ve temellük ve kabul eyledikten sonra semeni olan meblâĝ-ı merkûm kırk esedî guruşu müvekkile-i mezbûre Fatıma yedinden bi't-tamâm ve 'l-kemâl ahz ve kabz eyledim ba'de'l-yevm mahdûd-ı mezkûr dükkân müvekkile-i mezbûre Fatıma'nın mülk-i müşterâsıdır keyfemâ yeşâ ve yehtâr mutasarrıf olsun dedükde vekil-i mersûm Hasan Beşe dâhi mukarir merkûm Mustafa Beşeyi cem'-i kelimât-ı meşruhâsında tasdik itmeĝin mahüve'l-vaki' bi't-taleb ketb olundu, huriren fi'l-yevmü't-tasi' 'aşer min Zi'l-ka'adeü'ş-Şerif lisene ehâd ve mi'e ve elf.²⁶⁷

H.19 Zilkaade 1111/M.8 Mayıs 1700 tarihinde mahkemeye yansıyan bir diğer mülk satışında, Hacı Ahmed oğlu Çilingiroğlu lâkabıyla bilinen Mustafa Beşe'ye ait olan, Kapıcılar Çarşısı Eski Çeşme Semtinde bulunan, çevresinde bir başka kardeşi Ali Beşe'ye ait bir dükkân, Musa oğlu Ali bağçesi, Penayot adlı bir gayrimüslime ait bir dükkân ve umumi yol bulunan bir semerci dükkânını kız kardeşi Fatıma'ya 40 esedî kuruşa satmıştır. Bu mülk satışında hatunun vekilliğini kocası Hasan

²⁶⁵ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.37b/1.

²⁶⁶ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.27b/3.

²⁶⁷ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.58a/1.

Beşe yapmıştır. Bir kadın tarafından alınmış olan bu semerci dükkânı -ki burada etrafında başka kardeşine ait de bir dükkân bulunmaktadır-, kadınların da bu gibi mülklere sahip olduğunu göstermesi açısından bir örnektir. Burada kadın isterse bu mülkü kendi işletebilir, isterse kiraya verebilir.

H.22 Şaban 1115/M.18 Nisan 1694 tarihinde mahkemeye yansıyan bir başka mülk satışı davasında, kazgancı ve kalaycı dükkânları olan Hüseyin bin Tüylü Ali'nin Kadırga Mahallesi'nde yer alan bu mülklerini Hüseyin kızı Fatıma'nın 15 serahim misli ile sattığı görülmektedir.²⁶⁸ H.23 Muharrem 1110/M.1 Ağustos 1698 tarihinde mahkemeye yansıyan bir başka davada, Debbaghane mahallesinde yaşayan Abdullah kızı Ümmühani'nin etmekçi fırını olduğu görülmektedir. Ümmühani Kemer kaya Mahallesi'nde bulunan bu etmekçi fırını 30 esedî kuruşa Osman oğlu Mustafa Beşe'ye satmıştır.²⁶⁹ Yine H.3 Rebiülevvel 1107/M.12 Ekim 1695 tarihinde mahkemeye yansıyan diğer bir davada çörekçi diye geçen Hüseyin Paşa kızı Mahtume'nin Çömlekçi Mahallesi'nde bulunan bir bâb tahtanî oda ve fevkanî çardak ve bir çörekçi fırını ve avludan oluşan çömlekçi kârhanesini 140 esedî kuruşa Elhac Ali kızı Emine Hatun'a sattığı görülmektedir.²⁷⁰ Bu kayıtlar doğrultusunda, kadınların da bu gibi mülklere sahip olduğu örneklerle ortaya konulmuştur. Kadına satılan mülk, kadın tarafından satın alınan mülk ve bir kadın tarafından diğer bir kadına satılan mülke örnek olan bu kayıtlar, kadının bu safhaların her aşamasında yer aldıklarını göstermesi bakımından önemlidir.

3.1.3. Esnafların Rol Aldığı Diğer Mülk Satışları

Buraya kadar verilen örnekler dükkân üzerinden alım-satım yapılmasına dair kayıtlara aittir. Bunların dışında esnaflar, içerisinde dükkân ismi geçmeyen, içerisinde ev, oda, bahçe, avlu, ağaç vb.bulunan mülkleri de satmış ve satın almışlardır. Buna dair örneklerden bazıları şunlardır: H.12 Şevval 1105/M.7 Mayıs 1694 tarihinde mahkemeye yansıyan bir mülk satışında, Derviş oğlu Hallac Mehmed'in, 21 esedî guruşa Kindinar mahallesinde yaşayan Mehmed oğlu Hasan'a ait olan, etrafında Hasan'a ait bir çeşmeye sahip mülk, Hallac Mehmed'e ait bir başka mülk, mezaristan ve dört tarafından umumi yol ile çevrili üç dip zeytin, meyveli ve meyvesiz ağaçların bulunduğu bahçeyi satın aldığı yer almaktadır.²⁷¹ Bunun yanında H.16 Zilhicce 1106/M.28 Temmuz 1695 tarihinde mahkemeye yansıyan bir diğer kayıta, Tekfur Çayırı Mahallesi'nde yaşayan Hüseyin oğlu Sirac Mehmed Çelebi'nin, Hacı Kasım Mahallesinde bulunan, etrafında Ali Beşe, Sava adlı gayrimüslim ve umumi yolun yer aldığı, içinde avlusu ve meyveli-meyvesiz ağaçların bulunduğu

²⁶⁸ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1861 (1105-1106/1694-1695), ss.7a/2.

²⁶⁹ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1863 (1109-1110/1698-1699), ss.68b/2.

²⁷⁰ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.7a/1.

²⁷¹ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1861 (1105-1106/1694-1695), ss.19a/1.

mülkünü 250 esedi kuruşa Mustafa Çelebi'ye satmıştır.²⁷² H.2 Recep 1107/M.6 Şubat 1696 tarihinde mahkemeye yansıyan bir davada ise, Boztepe Mahallesi'nde yaşayan Ali kızı Havva'ya ait olan tek katlı, avlusu ve meyveli meyvesiz ağaçları bulunan mülkün otuz esedi kuruşa Berber Hasan Beşe'ye satıldığı görülmektedir.²⁷³ Bu kayıtlara bakıldığında, esnafın sadece dükkân alım-satımında rol almadığı, dükkânlar dışındaki mülkleri de aldığı ve sattığı anlaşılmaktadır.

3.1.4. Mülk Satışlarında Gayrimüslimler

Bahsi geçen mülk satışlarında yer alan diğer kayıtlara bakıldığında, Müslüman esnaf haricinde gayrimüslim esnafın da alım satım işlemlerinde aktif oldukları görülmektedir. H.13 Recep 1108/M.5 Şubat 1697 tarihinde mahkemeye yansıyan bir kayıta, Eksotha Mahallesi'nde yaşayan Liyu oğlu Kuyumcu Konstantin isimli bir gayrimüslim esnafın yaşadığı görülmektedir. Kuyumcu Konstantin, kendisine ait olan ve Ayamarini Mahallesinde yer alan tek katlı bir oda, üstünde bir çardak, çeşme ve eski bir fırının içerisinde olduğu, meyveli/meyvesiz ağaçların bulunduğu mülkünü İbrahim Ağa oğlu Mahmut Çelebi'ye satmıştır. Bu mülkün değeri 110 esedi kuruştur.²⁷⁴ H.23 Rebiülahir 1111/M.18 Ekim 1699 tarihinde mahkemeye yansıyan bir başka mülk satışında, Hoca Halil mahallesinde yaşayan Afyonzâde adıyla anılan Mustafa Çavuş Ağa oğlu İbrahim Çavuş Ağa'ya ait bir mülkün Kalos oğlu Kürkcü Arvatin adlı gayrimüslime satıldığı görülmektedir. Bu mülkün değeri ise 200 esedi kuruştur. Ayrıca burada İbrahim Çavuş Ağa'nın vekâleti için duruma şahitlik yapanlar arasında da Kürkcü Ali adlı bir esnafın da bulunduğu görülmektedir.²⁷⁵ Gayrimüslimlerin esnaf olarak yer aldıkları bu kayıtlarda, Müslüman ahali ile gayrimüslimler arasında mülk satışları yapıldığı görülmektedir.

3.1.5. Mülk Sınırlarında Yer Alan Esnaf

Esnafların bizzat mülk satışında alıcı ya da satıcı olarak yer aldığı kayıtların yanında, bazı kayıtlarda esnafın sadece satışı gerçekleşen mülklerin sınırları belirtilirken zikredilmiştir. Sınırlarda ismi geçen esnafın genellikle *“bir taraftan Ali Çelebi dükkânı, taraftan Muradoğlu Kasab Mustafa mülkü, bir taraftan Elhac Selim nâm kimesnenin Çömlekçi Kârhânesi vb.”* cümleleri ile kayıtlarda yer almıştır. Mülk sınırlarında yer alan esnafın aşağıdaki tablo ile birlikte değerlendirilecektir.

²⁷² Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1861 (1105-1106/1694-1695), ss.59a/2.

²⁷³ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.15a/1.

²⁷⁴ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.54b/2.

²⁷⁵ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.32a/2.

Tablo 5: Siciller Işığında Mülk Satışlarındaki Mülk Sınırlarında Yer Alan Esnafılar

Sicil Numarası/Varak	Esnaf Adı	Mülkü Satan	Mülkü Alan	Mülkün Bulunduğu Mahalle/Nahiye/Karye
1861 Numaralı Sicil-19a/2	Muradoğlu Kasab Mustafa	Mustafa Çelebi ibni Ebubekir Efendi	Semerci Mahmud bin Mehmed	Yeni Cum'a Mahallesi
1861 Numaralı Sicil-31b/2	Kazgancı kızı Aişe	Hüseyin Çelebi bin Hasan	İbrahim Çelebi bin Murad	Kindinar Mahallesi
1861 Numaralı Sicil-43b/2	Sirac Mehmed	Hacı Hüseyin bin Musa	Şahin bin Abdullah	Ketancızâde Mahallesi
1862 Numaralı Sicil-7a/1	Çörekçi Mahtume bint. Hüseyin Paşa	Çörekçi Mahtume bint. Hüseyin Paşa	Emine Hatun binti Elhac Ali	Çömlekçi Mahallesi
1862 Numaralı Sicil-13b/2	Hattâbcızâde Şeyh Mehmet Çelebi	Süleyman Beşe bin Mehmed	Ahmed Beşe	Kabak Meydanı Mahallesi
1862 Numaralı Sicil-14b/1	Etmekçi İvaz Beşe	Fazlı Ağa bin Mehmed Ağa	Mustafa Beşe bin İbrahim	İskender Paşa Mahallesi
1862 Numaralı Sicil-23a/1	Kürkü Ahmed Beşe bin Mustafa	Sabire bint. Fazlullah	Yakub Beşe	İskender Paşa Mahallesi
1862 Numaralı Sicil-23b/1	Çörekçi Fırını ve Bakkal Dükkânı Olan Esmâ Hatun	Mustafa Çelebi bin Çorbacı Osman	Hasan Beşe bin Resul	Yeni Cuma Mahallesi
1862 Numaralı Sicil-24a/1	Tarakçı İsmail Beşe	Osman Beşe bin Mustafa	Osman Beşe'nin kız karındaşı Aişe	Yomra Nahiyesi/Hoc Köyü
1862 Numaralı Sicil-29a/1	Kalaycızâde Osman Ağa	Emine bint. Abbas	Mehmed Efendi bin Abbas	İmaret-i Hatuniye Mahallesi
1862 Numaralı Sicil-30a/1	Helvacıoğlu Mustafa	Mustafa Beşe bin Ali	Murtaza Beşe bin Mehmed	Mağara Mescidi Mahallesi
1862 Numaralı Sicil-33b/4	Kazgancı Yani	Dimitri veled-i İstavritoz	Sozor veled-i Lefter	Ayvasıl Mahallesi
1862 Numaralı Sicil-55a/1	Celeb Mehmed Ağa	Süleyman Ağa bin Abdalbaki Çelebi	Mehmed Beşe bin Hacı Veli	Kemerikaya Mahallesi
1862 Numaralı Sicil-126a/1	Çıkrıkçı Mehmed Çelebi	Satılmış Ağa bin Süleyman	Ahmed Efendi bin Şeyh Recep	Pazarkapı Mahallesi

Tablo 5: (Devamı)

Sicil Numarası/Varak	Esnaf Adı	Mülkü Satan	Mülkü Alan	Mülkün Bulunduğu Mahalle/Nahiye/Karye
1863 Numaralı Sicil-8b/1	Kör Mahmud Dükkanı (Dükkan adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	Attar dükkânı olan Nalbandzade Ali Ağa ibni Ahmed	Yarımbıyıkzâde Elhac Hüseyin Ağa	Kıssahan Mahallesi
1863 Numaralı Sicil-9a/2	Debbağoğlu Mehmed Beşe	Ali Beşe ve Süleyman ve Murad Beşe	Hasan Beşe bin Mustafa	Eksotha Mahallesi
1863 Numaralı Sicil-13a/1	Kaşıkçı Kirako	Anduse bint. Yani	İstefan Keçiş veled-i Todorus Keçiş	Eksotha Mahallesi
1863 Numaralı Sicil-17a/2	Kuyumcu Penayot	Anaza bint. Yor	? veled-i Yor	Eksotha Mahallesi
1863 Numaralı Sicil-18a/2	Mumcu İlyas-Abacı Beşir	Emine Hatun bint Ahmed	Mumcu Mehmed Beşe	Kale-i Kule Mahallesi
1863 Numaralı Sicil-25a/2	Sirac Mustafa Beşe	Hatice bint. Hüseyin Paşa	Hasan Ağa	Orta Hisar Mahallesi
1863 Numaralı Sicil-68a/1	Esnaf adı belli olmayan kapıcı ve kaşıkçı	Nafise binti Osman Beşe	-	Mariye Mahallesi
1863 Numaralı Sicil-68b/1	Esnaf adı belli olmayan çörekçi Fırını	Aişe binti Hüseyin	Elhac Mehmed bin İsmail	Orta Hisar Mahallesi
1863 Numaralı Sicil-69a/1	Çıkrıkçı Ömer Çelebi	Ahmed bin Derviş	Hüseyin Beşe bin Süleyman	Pazarkapı Mahallesi
1864 Numaralı Sicil-17b/1	Hallaczâde Mehmed Çelebi	Havva Hatun	Elhac Mehmed Ağa bin Ömer Ağa	Molla Siyah Mahallesi
1864 Numaralı Sicil-20a/1	Nalcı Ali	Rabia bint. Mehmed	Ali Beşe bin Ahmed	Boztepe Mahallesi
1864 Numaralı Sicil-20a/1	Debbağ Abdulbaki Çelebi bin Murad	Rabia bint. Mehmed	Ali Beşe bin Ahmed	Boztepe Mahallesi
1864 Numaralı Sicil-23b/1	Kalaycı Süleyman	Molla Ömer bin Ali	Ali Beşe	İskender Paşa Mahallesi

Tablo 5: (Devamı)

Sicil Numarası/Varak	Esnaf Adı	Mülkü Satan	Mülkü Alan	Mülkün Bulunduğu Mahalle/Nahiye/Karye
1864 Numaralı Sicil-31b/1	Ahmed Çavuş Ağa (Dükkan adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	İbrahim Çavuş Ağa bin Mustafa Çavuş	Süleyman Ağa bin Mustafa Çavuş	Hoca Halil Mahallesi
1864 Numaralı Sicil-31b/1	Elhac Yahya Dükkanı (Dükkan adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	İbrahim Çavuş Ağa bin Mustafa Çavuş	Süleyman Ağa bin Mustafa Çavuş	Hoca Halil Mahallesi
1864 Numaralı Sicil-31b/1	Berber ve Manav Dükkanları (Esnaf Adı belirtilmemiştir)	İbrahim Çavuş Ağa bin Mustafa	Süleyman Ağa bin Mustafa	Hoca Halil Mahallesi
1864 Numaralı Sicil-37b/1	Berber Abdulbaki Ağa	Esmâ bint. İbrahim Ağa	Ahmed Çelebi bin Elhac Osman	İskender Paşa Mahallesi
1864 Numaralı Sicil-40b/1	Debbağ Süleyman	Mustafa Beşe bin Mehmed Beşe	Fatma bint. Hacı Hüseyin	Yeni Cum'a Mahallesi
1864 Numaralı Sicil-40b/2	(aynı kayıt)			
1864 Numaralı Sicil-52a/1	Kürkçüoğlu Mustafa	Mustafa bin Ahmed	Hasan Beşe	İskender Paşa Mahallesi
1864 Numaralı Sicil-53b/1	Berber Osman	Kalaycı Mehmed Beşe bin Ahmed	Hasan bin Ali	Derviş Ali Tekkesi Mahallesi
1864 Numaralı Sicil-53b/1	Kazzaz Hasan	Kalaycı Mehmed Beşe bin Ahmed	Hasan bin Ali	Derviş Ali Tekkesi Mahallesi
1864 Numaralı Sicil-53b/2	Çörekçi Şahin	Mehmed	Çubukçu Hasan	Yeni Cum'a Mahallesi
1864 Numaralı Sicil-53b/2	Semerci Murtaza Beşe	Mehmed	Çubukçu Hasan	Yeni Cum'a Mahallesi
1864 Numaralı Sicil-55b/1	Eskici Hasan	Mehmed -Hüseyin Çelebi-Molla Mehmed-İbrahim	Hasan Beşe	Kürtün Kazası Kara Burun Köyü

Tablo 5: (Devamı)

Sicil Numarası/Varak	Esnaf Adı	Mülkü Satan	Mülkü Alan	Mülkün Bulunduğu Mahalle/Nahiye/Karye
1864 Numaralı Sicil-58a/1	Penayot Dükkanı (Dükkan adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	Mustafa Beşe bin Elhac Ahmed	Fatma binti Elhac Ahmed	Kapucular Çarşısı Eski Çeşme Sementi
1864 Numaralı Sicil-58a/1	Elhac Ali Dükkanı (Dükkan adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	Mustafa Beşe bin Elhac Ahmed	Fatma binti Elhac Ahmed	Kapucular Çarşısı Eski Çeşme Sementi
1864 Numaralı Sicil-73a/2	Eskici Arac	İbrahim Beşe bin Osman	-	Molla Siyah Mahallesi
1864 Numaralı Sicil-73a/2	Mumcu Osman Beşe	İbrahim Beşe bin Osman	-	Molla Siyah Mahallesi

Mülk sınırlarında yer alan esnafalara dair bu tablodan yola çıkarak, 35 kayıta esnafın sınırlarda isimlerinin zikredildiği görülmektedir. Yine bu tablodan yola çıkarak, sınırlarda ismi geçen esnafın adını, hangi sicilde ve hangi sayfada yer aldığını tespit etmek mümkündür. Bunun yanında mülkün bulunduğu yer, mülkü alan ve satan kişilere ait isimler de açıkça belirtilmiştir. Buna dair kayıtları inceleyecek olursak: H.15 Cemaziyelahir 1107/M.21 Ocak 1696 tarihinde mahkemeye yansıyan bir mülk satışında, Ayasofya Mahallesi'nde yaşayan Mehmed oğlu Süleyman Beşe'ye ait Kabak Meydanı Mahallesinde bulunan bir mülk olduğu görülmektedir. Bu mülkün satışında, etrafında yer alan mülk ve araziler tarif edilirken Hattâbcızâde Şeyh Mehmed Çelebi mülkünün de yer aldığı anlaşılmaktadır. Adı geçen mülk Ahmed Beşe tarafından 60 esedi kuruşa satılmıştır.²⁷⁶ H.8 Şevval 1107/M.11 Mayıs 1696 tarihinde mahkemeye yansıyan başka bir kayıta ise, İskender Paşa Mahallesinde yaşayan Fazlullah kızı Sabire'ye ait olan tek katlı bir ahır ve üstünde yer alan bir çardağın, avlu, kenefin yer aldığı, bahçesinde zeytin ağacı ve meyveli/meyvesiz ağaçların bulunduğu bir mülkün 105 esedî kuruşa Yakub Beşe'ye satıldığı görülmektedir. Bahsi geçen mülkün tarifinde yer alan diğer mülk ve arsaların arasında Mustafa oğlu Kürkçü Ahmed Beşe mülkü yer almaktadır.²⁷⁷ Başka dava ile örnek verecek olursak, H.10 Ramazan 1107/M.13 Nisan 1696 tarihinde, Pazarkapı Mahallesinde yaşayan Abbas kızı Emine'ye ait olan, İmaret-i Hatuniye Mahallesinde bulunan, tek katlı, içinde çeşme ve avlunun yer aldığı bir mülkün satışında, bahsi geçen mülk tarif edilirken Kalaycızade Osman Ağa ve oğullarına ait bir mülk de sınırlarda yer alan mülkler arasında geçmektedir. Bahsi geçen bu mülk ise 180 esedi kuruşa Ayasofya Camii Hatibi Abbas oğlu Mehmed Efendi'ye satılmıştır.²⁷⁸

Esnafa ait mülklerin satıldığı veya esnafın satın aldığı mülklerin yer aldığı davaların bazılarında, bu mülklerin etrafında da esnaf isimlerinin geçtiği görülmektedir. H.24 Cemaziyelahir 1107/M.30 Ocak 1696 tarihinde mahkemeye yansıyan bir başka satışta, Pazarkapı Mahallesinde yaşayan ve Sasizâde adıyla anılan Mehmed Ağa oğlu Fazlı Ağa'nın İskender Paşa Mahallesi'nde bir mülkü olduğu görülmektedir. Bu mülkün sınırları belirtilirken etrafında Ekmeçi İvaz Beşe, umumi bir yol ve kendi ekmeçi fırınının yer aldığı görülmektedir. Bahsi geçen mülk 200 esedi kuruşa İbrahim oğlu Mustafa Beşe'ye satılmıştır.²⁷⁹ Bu kayıttan görüldüğü gibi, ekmeçi fırını olan Fazlı Ağa'nın mülkünün etrafında da bir başka ekmeçinin yer aldığı görülmektedir. Bu kayıt aynı türdeki esnafın bir arada yer aldıkları bilgisine örnek teşkil etmektedir. Bu konuya dair bir başka örnek vermek gerekirse, H.8 Recep 1106/M.22 Şubat 1695 tarihinde mahkemeye yansıyan bir davada, Ketancızâde Mahallesi'nde yaşayan Debbağ Tellâkzâde oğlu olarak bilinen Musa oğlu Hacı Hüseyin'e ait bir mülkün, 10 esedi kuruşa Abdullah oğlu Şahin'e satıldığı görülmektedir.

²⁷⁶ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.13b/2.

²⁷⁷ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.23a/1.

²⁷⁸ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.29a/1.

²⁷⁹ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.14b/1.

Mülkün etrafında yer alan mülk ve araziler arasında Sirac Mehmed mülkünün de yer kayıtlardan anlaşılmaktadır.²⁸⁰

Sınırlarda belirtilen esnaflara dair kayıtlara baktığımızda bunlar arasında gayrimüslim esnafların da yer aldığı görülmektedir. H.22 Muharrem 1110/M.31 Temmuz 1698 tarihinde mahkemeye yansıyan bir davada, Eksotha Mahallesinde yaşamış olan Yani kızı Anduse'nin ölümü üzerine veraseti üzerinden yapılan bir mülk satışında, arazinin sınırları belirtilirken, etrafında olan mülkler arasında Kaşıkçı Kirako mülkünün yer aldığı görülmektedir.²⁸¹ Yine H.15 Rebiülevvel 1110/M.21 Eylül 1698 tarihinde mahkemeye yansıyan bir davada, Eksotha Mahallesinde yaşayan Yor kızı Anaza'ya ait olan bir mülk satışında, mülkün etrafında olan arazi ve diğer mülkler içerisinde Kuyumcu Penayot'a ait bir mülk de yer almaktadır.²⁸² Gayrimüslim esnaflar kaşıkçı, kuyumcu gibi farklı alanlarda yer aldıkları görülmektedir.

3.2. Verasete Dair Kayıtlarda Esnaflar

“Veraset”, kişinin ölmesi üzerine mal varlığının ne olacağına dair ortaya çıkabilecek olası problemlere karşı, gerekli düzenlemeyi sağlayan kurallar bütünüdür. Osmanlı Devleti'nde kişinin ölmesi üzerine derhal mal varlığı tespit edilerek, bu mal varlığı ile öncelikle şahsın cenaze işleriyle ilgili masraflar karşılanmıştır. Ardından, sırasıyla şahsın borcunun bulunması durumunda bu borçlar ödenmiş, vasiyetler yerine getirilmiş ve kalan mallar mirasçılar arasında paylaştırılmıştır.²⁸³ Birbirine kan bağı ile bağlılık, evlilik veya iki kişi arasında mirasçılık ilişkisi doğuracak yakınlık doğrultusunda gerçekleşen veraset bazı şartlara dayanmaktadır. Öncelikle mirası bırakan kişinin yani mûrisin vefat etmiş veya kendisinden uzun zamandır haber alınmıyor olması ve mûris öldüğünde, mirası alacak kişi yani vârisin de hayatta olması gerekmektedir. Ayrıca bu kişiler arasında kasten öldürme suçunun bulunmaması ve yine bu kişilerden herhangi birinin gayrimüslim olmaması bu şartlara örnek olarak verilebilir.²⁸⁴

Değerlendirilen Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'ne bakıldığında, esnafların yer aldığı verasete dair dokuz kayıt olduğu görülmektedir. Bu kayıtlarda geçen esnaflara dair bilgilere bakıldığında, üç adet çömlekçi isminin geçtiği görülmektedir. Bunun dışında kuyumcu, dellal, kalaycızade, debbağzade, berberzade gibi esnaf isimlerinin ve bakkal dükkânı, fırın dükkânı gibi dükkân isimlerinin yer aldığı kayıtlar da bulunmaktadır. Bu kayıtlardan bazıları şunlardır: H.24 Zilkaade

²⁸⁰ Trabzon Şer'iyeye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1861 (1105-1106/1694-1695), ss.43b/2.

²⁸¹ Trabzon Şer'iyeye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1863 (1109-1110/1698-1699), ss.13a/1.

²⁸² Trabzon Şer'iyeye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1863 (1109-1110/1698-1699), ss.17a/2.

²⁸³ Tahsin Özcan, “Muhallefât”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s.406.

²⁸⁴ Hamza Aktan, “Miras”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s.144.

1105/M.17 Temmuz 1694 tarihinde ticaret münasebetiyle Bağdat'a giden Hasan oğlu Hacı Hamza'nın ölümü üzerine veraseti ile ilgili oluşan bir sorun üzerine yer alan kayıttta, Kalaycızâde Osman oğlu Hüseyin Çelebi üzerine dava edilir. Burada Kalaycızâde Osman'ın babası Hüseyin, Hamza vefat ederken yanındadır ve terekesinden 600 esedi kuruş almıştır. Bunun üzerine Hamza'nın diğer varisleri bu meblâğın iadesini Hüseyin'in ölmesi üzerine oğlu Kalaycızâde Osman'dan talep etmişlerdir. Lâkin Kalaycızâde Osman bu durumu inkâr etmiştir. Bunun üzerine mahkeme Osman'dan yemin ister. Lâkin kişi yeminden çekinince yemin etmesi için belirli bir müddet verilmiştir.²⁸⁵ 24 Cemaziyelahir 1111/M.17 Aralık 1699 tarihinde mahkemeye yansıyan başka bir davada, Boztepe Mahallesinde yaşamış olan ve Kuban Kalesi muhafızına giden Hasan'ın vefatı üzerine, veraseti içerisinde yer alan bir mülke dair sınırlar anlatılırken Dellâl Şahin mülkü de yer almaktadır.²⁸⁶ Mülklerin sınırlarında yer alan esnaf isimleri verasetle alakalı kayıtlarda da karşımıza çıkmaktadır.

H.13 Zilkaade 1111/M.2 Mayıs 1700 tarihinde mahkemeye yansıyan verâset ile alâkalı diğer bir davaya göre, Debbağhane Mahallesinde yaşayan Elhac Mustafa oğlu Ahmed Ağa vefat etmiştir. O ölünce mirası küçük oğulları Mahmud Ağa, Osman ve Mehmed Çelebi'ye ve büyük kızı Saliha ve küçük kızları Fatıma, Emine, Belkis, Rukiye'ye intikal etmiştir. Mahkeme kardeşleri küçük olduğu için malların vesayetini Saliha'ya vermiştir. Mirasçılardan Mahmud Ağa, Osman ve Mehmed Çelebi büyüyünce, ablaları Saliha öldükten sonra kocası Kabasakalzade Hasan'ın bu malları zaptetmesinden dolayı onu mahkeye dava etmişlerdir. Mahkemede Kabasakalzade Hasan'ın Çömlekçi Mahallesi'nde bulunan deki 2 kârhaneyi ve bazı bahçelerini zapt ettiğini iddia etmişlerdir. Hasan cevabında, bahsedilen arazi ve kârhanenin karısı Saliha'ya ilk kocası Ali Paşa bin Hamza Bey'den nişan hediyesi olarak intikal ettiğini ve babaları Ahmed Ağa'nın da bunu kabul ettiğini belirtmiştir. İdda sahipleri çocuklar, bahsedilen bahçe ve iki çömlekçi kârhanesinin ablalarının yaşça küçük olmasından dolayı vesayetinin babalarında olduğunu bu yüzden Ali Paşa'nın bu malları, babamız Ahmed Ağa'ya hibe ettiğini belirtirler. İdda sahipleri, bu malların babalarının muhellefatına ait olduğunu ve kassam defterlerine yazılıp sicil-i mahfuzda da bu şekilde kaydolduğunu söylerler. Ancak Hasan Ağa bu iddiaları inkâr etmiştir. Bunun üzerine mahkeme iddia sahiplerinden delil talep etmiştir. Delil olarak Debbağhâne Mahallesi İmamı olan Hüseyin Efendi bin Ömer Dede ve Elhac Kasım Mahallesinde sâkin Mustafa oğlu Elhac Mehmed ve Yeni Cum'a Mahallesinde sâkin Abdullah oğlu Murtaza Beşe ve Orta Hisar Mahallesinde sâkin Mahmud Re'is oğlu Derviş Ağa ve Molla Eyüb oğlu Mahmud Çelebi adlı kişiler şahitlik etmişlerdir. Bu şahitler bahsedilen bahçe ve kârhanelerin Ahmed Ağanın terekesine ait olduğunu, bu bilgiyi Saliha'dan işittiklerini ve kısmet defterine de bu şekilde kaydedildiğini ifade ederler. Mahkeme mahallenin ileri gelenlerinin bu şahitlere makbul kimselerdir demesi üzerine, Hasan

²⁸⁵ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1861 (1105-1106/1694-1695), ss.26a/1.

²⁸⁶ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.36a/1.

Ağa'yı davadan men etmiştir ve malları iade etmesini istemiştir.²⁸⁷ Bu davanın devamı niteliğinde iki ayrı dava daha bulunmaktadır. H.13 Zilkaade 1111/M.2 Mayıs 1700 tarihinde mahkemeye yansıyan ve yukarıda zikredilen davanın devamı olan bu kayıta, bahsedilen bilgilere ek olarak, Abdullah oğlu Mehmed Çelebi'nin davaya vekil edildiği görülmektedir. Ayrıca, Kabasakalzade Hasan Ağa'nın "*bozguncu, kendi halinde olmayan*" şeklinde tabir edildiği bu davada, Hasan Ağa'nın bu mallardan elini çekmediği, kadının kararını ertelediği belirtilmiştir. Bu sorunun Trabzon'da halledilemeyince İstanbul'a havale edildiği anlaşılmaktadır. İddia sahipleri Hasan Ağa'nın kadından narlı bahçenin ve çömlekçi kârhanelerinin kendisine ait olduğuna dair bir hüccet aldığını iddia edince kadı bu söylenenleri reddederek öyle bir hüccet vermediğini belirtmiştir. Dolayısıyla bir önceki davada olduğu gibi mal sahibinin iddia sahibi çocuklar olduğu kararı alınmıştır.²⁸⁸ Yine bu davanın devamı niteliğindeki bir başka dava ise; H.13 Rebiülevvel 1112/M.28 Ağustos 1700 tarihinde mahkemeye yansımıştır. Burada 20 yıl boyunca bu malları zapt eden Kabasakalzade Hasan Ağa'nın bahsi geçen kârhaneleri ve bahçeyi kiraya verdiği ve bahsi geçen bahçenin nar bahçesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu davada iddia sahipleri, kiraya verilen narlı bahçe ve kârhanelerden elde edilen 970 kuruştan kendi hisselerine düşen payı talep etmişlerdir. Hasan Ağa cevabında, bahçenin kirasının 500 kuruş, kârhanelerin kirasının ise 440 kuruş olduğunu, bahçenin duvarı sokak kapısı tamiri için 100 kuruş, kârhanelerin tamiri için 70 kuruş harcadığını beyan etmiştir. Bunun üzerine iddia sahipleri, harcanan paraların gelirden düşürülerek kalan paradan kendi hisselerini talep etmişlerdir. Bu kalan paradan Hasan Ağa'ya 50 esedi kuruş 23 akçe miras payı verildikten sonra kalan 719 buçuk kuruş 57 akçenin iddia sahiplerine teslim edilmesi Hasan Ağaya tembih edilmiştir.²⁸⁹ Birbirinin devamı niteliğinde olan bu üç kayıta XVIII. yüzyılın ilk yıllarında, Çömlekçi Mahallesi'nde iki çömlekçi kârhanesinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Öncesinde Ali Paşa'ya ait olan bu kârhanelerin sonrasında Ahmed Ağa'ya ve ardından Kabasakalzâde Hasan'a olmak üzere elden ele geçtiği görülmektedir. Kârhanelerin Kabasakalzade Hasan tarafından kiraya verildiği anlaşılan bu kayıttan yola çıkarak bu dönemde dükkânların kiraya verilmek suretiyle işletildikleri anlaşılmaktadır.

3.3. Vasi Tayini Kayıtlarında Esnaflar

Vasi tayini, kişinin çeşitli nedenlerden dolayı işlerini yerine getirecek ehliyeteye sahip olmaması ya da bu ehliyetin eksik olması veya sonradan kısıtlanması durumunda bu kişilerin mallarının onlar adına korunması, işletilmesi veya o mallardan tasarrufta bulunulması yetki ve sorumluluğunun bir başka kişiye verilmesidir.²⁹⁰ Değerlendirilen Trabzon Şer'iyye Sicilleri'ne bakıldığında, vasi tayini gerçekleştirilmiş davalarda beş farklı esnaf ismine rastlanmıştır. Bunlar,

²⁸⁷ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.57b/1.

²⁸⁸ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.59a/1.

²⁸⁹ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.72a/2.

²⁹⁰ Ali Bardakoğlu, "Vesâyet", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s.66.

kazgancı, çilingirzade, ekmekçi, kasap, kuyumcu şeklindedir. Bu kayıtlara dair örnekler aşağıda değerlendirilecektir.

Medine-i Trabzon Elhac Kasım mahallesinde vaki‘ cami‘-i şerifin kandili yağına meşrut-ı vakf olub medine-i mezbûre çarşusunda vaki‘ bir taraftan cami‘-i mezbûrun cidârı ve bir tarafından yine cami‘-i mezkûrun ‘arsası ve bir taraftan kuyumcu-i zimmî dükkânı ve taraf-ı rabi‘ tarik-i ‘amm ile mahdûd olan bir bâb dükkânı beher sene icâresi olan beş guruşu alub cânib-i vakf mütevellisine icâre-i - olan beher mah üçer akçe icâresini edâ ve ma‘ada cami‘-i mezkûrun kandili için yağ iştirâ idüb kandil-i mezkûrda yakmağa zikr olunan - dükkânı cami‘-i mezkûrun imamı olan İbrahim Efendiye teslim olunduğu kayd. (1110)²⁹¹

1697/1698 yılı muhtemelen Muharrem ayında mahkemeye yansıyan bir kayıtta, Hacı Kasım Mahallesinde bulunan caminin kandil yağı için, camiye ait vakıf arazisinde bulunan gayrimüslim bir kimseye ait kuyumcu dükkânı ve bir başka dükkânın kiralarının alınıp, her ay üç akçesinin kandil yağı alınarak kandil için yakılması kullanılması yer almaktadır. Gayrimüslimlere ait olan kuyumcu dükkânlarına dair bir başka örnek burada karşımıza çıkmaktadır. H.7 Rebiülahir 1108/M.3 Kasım 1696 tarihinde mahkemeye yansıyan bir vasi tayininde, Debbaghane Mahallesinde yaşamış olan İşkeve oğlu Ekmekçi Yuri’nin vefatı üzerine, mahkeme tarafından Lefter oğlu Peraşkuve adında bir Ermeni Yori’nin çocukları olan Penayot ve Hatve için vasi olarak tayin edilmiştir.²⁹² Bahsi geçen dava da gayrimüslim bir esnafın farklı kollarda çalışmasına dair bir örnektir.

Konuya dair H.23 Şevval 1105/M.17 Haziran 1694 tarihinde mahkemeye yansıyan bir başka kayıtta, ticaret için İstanbul’a giden Abdullah oğlu Murtaza oğlu Kazgancı Hüseyin Beşe’nin vefatı üzerine, ardında kalan iki kızı ve iki oğlu için bir vasinin tayin olması gerektiği yer almaktadır.²⁹³ Bu kayıt Trabzon esnaflarının ticaret sebebi ile İstanbul’a gittiklerine dair bir örneği teşkil etmektedir. Yine ölüm üzerine vasi tayin edilen bir başka kayıt olan H.18 Cemaziyelevvel 1107/M.25 Aralık 1695 tarihinde mahkemeye yansıyan bir davada, İskender Paşa Mahallesinde yaşayan Hacı Osman oğlu Çilingirzâde adıyla anılan Hacı Mahmud’un vefatı üzerine oğulları için vasi tayin edildiği görülmektedir.²⁹⁴ Vasi tayinine dair H.20 Cemaziyelevvel 1109/M.4 Aralık 1697 tarihinde mahkemeye yansıyan bir başka kayıtta, Debbaghâne Mahallesinde vefat etmiş olan kasap Mustafa Beşe’nin küçük kızları Fatma ve Havva’nın bir vasiye ihtiyacı olduğu ve buna da uygun olarak anneanneleri Abdullah kızı Belkıs’ın uygun görüldüğü yer alır. Anneannenin de kabulü ile vasi tayini gerçekleşir.²⁹⁵ Vasi tayinlerinde ismi geçen esnaflara baktığımızda, bir kayıtta esnafa ait

²⁹¹ Trabzon Şer‘iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1863 (1109-1110/1698-1699), ss.71b/6.

²⁹² Trabzon Şer‘iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.38b/4.

²⁹³ Trabzon Şer‘iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1861 (1105-1106/1694-1695), ss.28b/1.

²⁹⁴ Trabzon Şer‘iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.11a/3.

²⁹⁵ Trabzon Şer‘iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1863 (1109-1110/1698-1699), ss.5a/1.

bir mülk üzerine vasi tayin edildiği görülürken, diğer dört kayıta esnafın ölümü üzerine çocuklarına vasi tayin edildiği görülmektedir.

3.4. Sulh Akitlerinde Esnaflar

Sözlük anlamı barış, barışma olan²⁹⁶ “sulh” kelimesi, fıkıh alanında kişiler veya topluluklar arasındaki anlaşmazlıkların karşılıklı rıza doğrultusunda son erdirilmesi ya da bu amaçla yapılan anlaşma manasına gelmektedir. “Vasiyetle ilgili anlaşmazlıklar, Müslüman iki topluluğun arasındaki çatışma, karı koca arasındaki geçimsizlik” gibi anlaşmazlığa dayalı konularla ilgili Kur’an-ı Kerim’de, barışmanın, barıştırmamanın, sulhu gerçekleştirmenin ve çatışma içindeki Müslümanların arasını bulmanın iyi bir çözüm olduğuna dair pek çok ayet bulunmaktadır. Bunun yanında haram ve helal kılınan durumlar göz ardı edilmeksizin, Müslümanlar arasında yapılacak olan her türlü sulhun caiz kılındığına dair hadis de bulunmaktadır. Menkul ya da gayrimenkul özellikteki mal, kişinin zimmetinde olan alacak, menfaat veya hak durumları gibi pek çok konu sulhun konusu olabilmektedir.²⁹⁷

Değerlendirilen Trabzon Şer’iyye Sicilleri’ne bakıldığında, esnafların yer aldıkları sulha dair davalarda sadece 3 kayıt olduğu görülmektedir. Bu kayıtlarda debbağ, debbağoğlu, nalband gibi esnaf isimlerinin yanında debbağ kârhanesi ve ismi belirtilmeyen dükkânların yer aldığı görülmektedir. H.28 Şevval 1111/M.18 Nisan 1700 tarihinde mahkemeye yansıyan bir sulh akdinde, Boztepe Mahallesinde yaşamış olan Hacı Hüseyin oğlu Mustafa Beşe’nin ölümü üzerine veraseti validesi ve erkek kardeşine intikal etmiştir. Mustafa Beşe’nin erkek kardeşi olan Halil Çelebi’ye intikal eden mallardan biri Debbağhane Mahallesinde bulunan debbağ kârhanesidir. Lâkin mülkün tasarrufunu Aişe hatunun elinde bulundurması sebebi ile aralarında sorun olur. Dava için bir muslihun, arabulucu tayin edilir. Beş esedi kuruş üzerine sulh yapılır.²⁹⁸ Bu sulh akdinden yola çıkarak, vefat eden Mustafa Beşe’nin debbağ kârhanesi bulunduğu anlaşılmaktadır.

3.5. Hibe Kayıtlarında Esnaflar

Sözlük anlamı “bağışlama, bağış”²⁹⁹ olan hibe terimi, hukuk alanında bir malın karşılıksız olarak başkasına verilmesi manasına gelmektedir. Bir kimsenin malını hibe edebilmesi için öncelikle hayatta olması gereklidir. Kişinin ölümünün ardından mallarının bir başkasına geçmesi hibe değil vasiyet gerçekleşmiş olmaktadır. Hibenin gerçekleşmesi için gerekli bir diğer koşul malın karşılık talep etmeden verilmiş olmasıdır. Bazı fakihler hibelerin; sevap kazanmak ve ibadet etmek

²⁹⁶ Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.1123.

²⁹⁷ Fahrettin Atar, “Sulh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s.481-482.

²⁹⁸ Trabzon Şer’iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.52b/2.

²⁹⁹ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.420.

amacıyla nafaka ve sadaka yoluyla verilmesi, hayır amacıyla vakıf kurulması, dostluk veya iyilik gereği bir kimseye hediye verilmesi vb. faaliyetler şeklinde gerçekleştiğini belirtmiştir.³⁰⁰

Değerlendirilen Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'ne bakıldığında, Trabzon esnaflarının yer aldıkları hibe gerçekleşen davalara dair dört farklı kayıt bulunduğu görülmektedir. Bu kayıtlara bakıldığında çömlekçi, nalcı, çörekçi gibi esnafalara rastlanmaktadır.

Medine-i Trabzon mahallâtından Bâb-ı Zağnos Mahallesi sükkânından fahrü'l-akrân Elhac Derviş Ağa bin İsmail nâm kimesne meclis-i şer'î hatır-ı lâzîmü't-tevkirde 'ıtakasından sahib-i hâze'l-kitab Ahmed bin Abdullah mahzârında tav'en ve rağben ikrâr-ı tâm ve takrir-i kelâm idüb hibe'-i atî'z-zikr suduruna değîn silk-i mülk-i sahihimde münselik olan emlakdan olub medine-i mezbûre mahallâtından 'İmaret-i Hatûniye Mahallesi vaki' bir taraftan benim mülküm ve bir taraftan Mehmed Çelebi bin Osman mülkü ve bir taraftan ba'zen Mustafa Çelebi ve - dimekle mülakkâb Mehmed Çelebi mülkleri ve bir taraftan Müsemmi nâm hatun mülkü ve bir taraftan Na'lıcı Mehmed mülkü ile mahdûd bir menzil-i arsası ve bir dib zeytün ağacını vesa'ir eşcâr-ı müsmire ve çayırılık arazisini müştemil mülkü bağçemi hibe'-i sahiha-i şer'iyeye ile merkum işbu Mehmed'e hibe ve teslim ve temlik oldâhi meclis-i hibede ittihâb ve tesellüm ve temellük ve kabul eyledi ba'de'l-yevm bağçe-i mahdûde-i mezkûrun cem'-i müştemilâtıyla merkum Mehmedin mülk-i mevhûbudur keyfemâ yeşâ ve yehtâr mutasarrıf olsun dedikde mukırr-ı mezbûr Elhac Derviş Ağayı cem'-i kelimât-ı meşrûhâsında merkûm Mehmed Çavuşa tasdik ve şifâhen tahkik itmeğîn mavaki' bi't-taleb ketb olundu, huriren fi'l-yevmü's-sâlis ve'l-ışrin min şehri Rebi'ü'l-Evvel lisene tis'a ve mi'e ve elf.

H.23 Rebiülevvel 1109/M. 9 Ekim 1697 tarihinde mahkemeye yansıyan bu hibe kaydında, Zağnos Kapısı Mahallesiinde yaşayan İsmail oğlu Hacı Derviş Ağa'nın, Hatuniye İmaret Mahallesiinde yer alan, çevresinde Osman oğlu Mehmed Çelebi, Mustafa Çelebi, Mehmed Çelebi mülkleri bulunan bir mülkün ve çevresinde Müsemmi Hatun, Nalcı Mehmed mülkleri bulunan bir dip zeytin ağacı ve meyveli ağaçların bulunduğu bahçesini Mehmed Çavuşa hibe ettiği anlaşılmaktadır.³⁰¹ H.20 Recep 1107/M.24 Şubat 1696 tarihinde mahkemeye yansıyan diğer bir hibe kaydında, Kadir Reis Mahallesiinde yaşamış olan Derviş oğlu Ahmed'in ölümü üzerine verasetinde yer alan bir mülkün hibe edilmişinde, mülkün etrafında yer alan arsa ve diğer mülkler arasında Çömlekçi Yusuf mülkünün de yer aldığı görülmektedir.³⁰² H.27 Safer 1110/M.4 Eylül 1698 tarihinde mahkemeye yansıyan Debbağhâne mahallesiinde yaşayan Mehmed oğlu Ebu Bekir Beşe'ye ait olan bir mülkün oğlu Süleyman Beşe'ye hibe edilmesine dair bir kayıta, mülkün etrafından bulunan mülk ve araziler tarif edilirken Kasapoğlu Mustafa Çelebi mülkü de yer almaktadır.³⁰³ Bu üç hibe kaydından yola çıkarak, hibeye dair kayıtlarda geçen esnaf adlarının çoğunluğunun -tıpkı mülk satışlarında da olduğu gibi- devredilecek mülkün sınırlarında zikredildiği görülmektedir.

³⁰⁰ Ali Bardakoğlu, "Hibe", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.421-422.

³⁰¹ Trabzon Şer'iyeye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1863 (1109-1110/1698-1699), ss.3a/1.

³⁰² Trabzon Şer'iyeye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.18a/3.

³⁰³ Trabzon Şer'iyeye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.26a/2.

H.15 Cemaziyelevvel 1110/M.19 Kasım 1698 tarihinde mahkemeye yansıyan bir başka davada ise, Eksotha Mahallesi'nde yaşayan Mustafa kızı Saliha'ya ait olan, altında bir ahır, tuvalet bulunan, bahçesinde meyveli-meyvesiz ağaçların yer aldığı bir mülk, çörekçi taifesine mensup Abdullah oğlu Mehmed'e hibe edildiği görülmektedir.³⁰⁴ Bu dört örnek arasından sadece bu kayıta bir esnafa hibe edilen mülk ile karşılaşılmiştir. Bu kayıta çörekçi Mehmed'in hibe yoluyla, altında bir ahır, tuvalet bulunan, bahçesinde meyveli-meyvesiz ağaçların yer aldığı bir mülkü aldığı görülmektedir.

3.6. Vasiyete Dair Kayıtlarda Esnaflar

Sözlükte “*bitiştirmek, bağlamak*” manalarına gelen vasiyet, fıkhıta kişinin ölümünün ardından malını bir şahsa veya hayır sağlayacak bir amaca karşılıksız olarak vermesi, bağışlaması anlamını ifade etmektedir. Vasiyetin gerçekleşebilmesi için vasiyet sahibinin yaş ve akıl sağlığının yerinde olması gereklidir ve bu vasiyeti kendi rızası ile gerçekleştirmelidir. Tehdit veya ciddiyetsizlikle, yanlışlıkla yapılan vasiyetlerin geçerliliği bulunmamaktadır.³⁰⁵

Değerlendirilen Trabzon Şer'iyye Sicilleri'ne bakıldığında, Trabzon esnaflarının yer aldıkları vasiyet davalarına dair 3 farklı kayıt olduğu görülmektedir. Bu üç kayıta yer alan esnaf isimlerinin ikisi tüccar olarak geçer iken bir tanesi ise ekmekçidir. Esnaf ismi geçen vasiyet kayıtlarına dair bir örnek vermek gerekirse: H.22 Zilhicce 1106/M.3 Ağustos 1695 tarihinde mahkemeye gelen bir davada, aslında Kürtün Kazası, Camcam Mahallesi'nde yaşayan Andon adlı Ermeni'nin ticaret sebebiyle Trabzon'a geldiği görülmektedir. Bu davaya göre, Andon adlı Ermeni Trabzon hanlarından olan Taşhanı'nın bir odasında kalmaktadır. Andon, burada ölmesi ihtimaline karşı vasiyetini yazdırmak istemiştir. Kadının gelerek kaydettiği bu vasiyete göre; mirasın sahibi, Ermeni tüccarın karısı Mariya, kızı ve oğludur. Tüccarın miras için Hüseyin Ağa'yı tayin ettiği ve Hüseyin Ağa'nın vasi de olmasını istediği kayıta yer alan diğer bilgilerdir.³⁰⁶

3.7. Hisse Kabzı Davalarında Esnaflar

“*El ile tutma, avuç içine alma, kavrama*”³⁰⁷ manalarına gelen kabz terimi, bir şeyi elde etme ve elde edilen mal üzerinde tasarrufta bulunabilme anlamlarına gelmektedir. Fıkıh alanında kabz, mal sahibinin malını, engel olmaksızın ve üçüncü kişilerin hakkı bulunmaksızın yeni sahibinin ulaşabileceği hale getirmesi anlamında kullanılmaktadır. Kabzın şekli, kabzedilecek malın menkul

³⁰⁴ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1863 (1109-1110/1698-1699), ss.18a/3.

³⁰⁵ Abdüsselam Arı, “Vasiyet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s.553-554.

³⁰⁶ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1861 (1105-1106/1694-1695), ss.60b/1.

³⁰⁷ Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, s.549.

ya da gayrimenkul olmasına ve türüne göre değişiklik göstermiştir. Teslim usulü ise, bölgeden bölgeye farklılık göstererek genelde örf ve adetlere göre belirlenmiştir.³⁰⁸

Değerlendirilen Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'ne bakıldığında, Trabzon esnaflarının yer aldıkları hisse devrine dair 3 kaydın yer aldığı görülmektedir. Bu kayıtlarda berber, kazgancı, debbağ isimlerinin yanında ismi belirtilmeyen dükkânların da yer aldığı görülmektedir. H.9 Cemaziyelahir 1106/M.25 Ocak 1695 tarihinde mahkemeye yansıyan bir davada, Lefter kızı Savala ve kız kardeşine ait olan bir mülke ait hissenin kabzında, bahsi geçen Ayamarina Mahallesi'nde bulunan mülk tarif edilirken Kazgancı Sirayo mülkü de zikredilmiştir.³⁰⁹ Sınırlarda yer alan esnaf isimlerine de örnek olan bu dava aynı zamanda gayrimüslim esnafların çeşitli alanlarda çalıştıklarına da örnek teşkil etmektedir. H.3 Receb 1107/M.7 Şubat 1696 tarihinde mahkemeye yansıyan bir diğer mülkün hisse devrinde, Boztepe Mahallesi'nde yaşayan Abdullah kızı Aişe vekil ile birlikte mahkemeye başvurarak, kocası Bayram oğlu Berber Hasan Beşe ile ortak olduğu mülküdeki hissesini 25 esedi kuruşa Hasan Beşe'ye satmıştır. Satışta yer alan bu para aynı zamanda hüccetin meblâğı ile takas olunmuştur.³¹⁰

3.8. Vakıf Arazisi ile İlgili Kayıtlarda Esnaflar

Vakıf, İslam tarihi boyunca İslam medeniyetinde önemli bir hayır kurumu olarak yer almıştır. Kurulan vakıflar VIII. yüzyıl ortalarından XIX. yüzyıl sonlarına kadar sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan İslam ülkelerinde büyük rol oynamıştır. Temelinde topluma karşı sorumluluk hissi, iyilik, yardımlaşma, şefkat duyguları yatan vakıf kurumları, kişinin kazanıp elde ettiği gelirini kendi isteğiyle başka insanların ihtiyaçlarını karşılamak için bağışlaması suretiyle kurulmuştur.³¹¹ Sebahattin Usta, XVI. ve XVII. yüzyıllarda Trabzon'da menkul ve gayrimenkul pek çok vakıf bulunduğunu tespit etmiştir. Yaptığı çalışmasında dini, sosyal ve ekonomik olarak önem arz eden bu vakıfların 32 âdetinin gayrimenkul, 28 âdetinin ise para vakfi olduğunu belirten Usta, bu vakıfları kurucusu, kuruluş zamanı ve gelirleri bakımından değerlendirmiştir.³¹²

Değerlendirilen XVII. yüzyılın son çeyreğine ve XVIII. yüzyılın ilk yıllarına ait olan sicillere bakıldığında vakıf arazisi ile ilgili de üç farklı kayıt olduğu, bu kayıtlarda semerci, hallaç, fırıncı gibi esnaf isimlerinin bulunduğu görülmektedir. Bu esnafların yanında, kayıtlarda ismi

³⁰⁸ H. Yunus Apaydın, "Kabız", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s.45-46.

³⁰⁹ Trabzon Şer'iyeye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1861 (1105-1106/1694-1695), ss.40b/2.

³¹⁰ Trabzon Şer'iyeye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.15a/2.

³¹¹ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s.479.

³¹² Sebahittin Usta, **Trabzon'da Vakıflar(1550-1650)**, Yayınlanmamış Yüksek Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2015, s.68-184.

belirtilmeyen dört dükkânın var olduğu görülmektedir. H.19 Safer 1106/M.9 Ekim 1694 tarihinde mahkemeye yansıyan bir davadan, İskender Paşa Camisi imamı olan Yusuf oğlu Hasan Efendi'nin, Sultan Mehmed Han'ın evkafından olan bir arsanın mütevellisi olarak 9 esedî kuruşa Ali Çelebi'ye bıraktığı anlaşılmaktadır. Burada arsanın etrafındaki yerler tarif edilirken Semerci mülkü de yer almaktadır.³¹³

3.9. Merkezden Gelen Hükümlerde Yer Alan Esnaflar

XVII. yüzyılın son çeyreğine ve XVIII. yüzyılın ilk yıllarına ait Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'ne bakıldığında, merkezden gelen hükümlerin 4 tanesinde esnaf isimlerinin yer aldığı görülmektedir. Bu kayıtlarda yer alan isimler “kasapbaşı, pazarbaşı, kazgancıoğlu” şeklindedir. Bu davalara örnek vermek gerekirse, H.13 Rebiülahir 1107/M.21 Kasım 1695 tarihinde mahkemeye yansıyan bir davada, Akçaabat nahiyesinde tabi Pulathane'de yaşayan Kazgancıoğlu adıyla bilinen Hacı Ahmed oğlu Hacı Mehmed Reis'in kendisine ait olan gemisinde İstanbul'dan sefer için top taşımaya dair bir kayıt yer almaktadır.³¹⁴ Yine konuya dair H.30 Ramazan 1107/M.3 Mayıs 1696 tarihinde İstanbul'dan gönderilen bir berata göre, Akçaabat nahiyesine bağlı Açuka adlı köyde yer alan ismi belirlenemeyen bir pazarda pazarbaşının olmaması hasebiyle, Ali oğlu Seydi pazarbaşı olarak görevlendirilmiştir ve bu berât adına verilmiştir. Bahsi geçen berâtın mahkemeye kayıt tarihi ise H.8 Zilkaade 1107/M.9 Haziran 1696'dır.³¹⁵ H.24 Şevval 1108/M.16 Mayıs 1697 tarihinde mahkemeye kaydolun diğer bir kayıta, Kabasakalzâde Ömer Ağa'ya gelen fermân içerisinde yer alan “kasapbaşılık” mevzusu, bu hususta mühimmâtı sağlayan kişinin vefât etmesi ile yerine gelen kişinin yani Kabasakalzâde Ömer Ağa'nın bu ihtiyaçlar için cizye malından para tahsili üzerine geçmektedir.³¹⁶ H.25 Ramazan 1108/M.17 Nisan 1697 tarihinde yer alan merkezden gelen bir başka hüküm içerisinde, sefer için gereken şeylerin alınması için Trabzon'daki keferet taifesinden alınan 1200 esedî gurus cizyenin toplanıp, Kasapbaşı olan Kara Mehmed elinden Ömer Yazıcı'ya verilmesine dair emir yer almaktadır.³¹⁷

3.10. Anlaşmazlıklara Dair Davalarda Esnaflar

XVII. yüzyılın son çeyreğine ve XVIII. yüzyılın ilk yıllarına ait Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'ne bakıldığında, anlaşmazlıklara yer verilen pek çok kayıt bulunduğu halde bu kayıtların dört tanesinde esnaf isimlerinin zikredildiği görülmektedir. Anlaşmazlıklara dair davalarda adı geçen

³¹³ Trabzon Şer'iyeye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1861 (1105-1106/1694-1695), ss.30a/1.

³¹⁴ Trabzon Şer'iyeye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.10a/3.

³¹⁵ Trabzon Şer'iyeye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.121b/1.

³¹⁶ Trabzon Şer'iyeye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1863 (1109-1110/1698-1699), ss.54a/1.

³¹⁷ Trabzon Şer'iyeye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1863 (1109-1110/1698-1699), ss.58a/1.

esnaf isimleri; “*fırıncı, debbağ, kuyumcu, kasapzade, bedesten ağası ve tüccar taifesi*” şeklinde yer almaktadır.

Bu anlaşmazlıklara dair davaları değerlendirmek gerekirse: H.19 Rebiülevvel 1110/M. 25 Eylül 1698 tarihinde mahkemeye yansıyan bir olayda, Hacı Mürteza oğlu Hacı Ali mahkemeye müracaat ederek, kardeşi Mustafa Beşe'nin mülkü, iki tarafından kendi mülkü ve dört taraftan umumi yol ile çevrili mülkünde fırın inşa etmek istediğini belirtmiştir. Lâkin Mehmed Beşe adlı kimsenin buna engel olduğunu belirterek, Mehmed Beşe'yi dava etmiştir. Mehmed Beşe'ye fırın inşa edilmesine neden engel olduğu sorulduğunda, yapılacak olan fırının kepenklerinin kendisinin sokak kapısı karşısında olması hasebiyle haramı olanların sokağa çıktıklarında, fırındakilerin bakacağını, bu suretle duruma engel olmak istediğini belirtmiştir. Mahkemenin Mehmed Beşe'yi haklı görmediği bu davada, Hacı Ali lehine fetva verildiği görülmektedir. “*Zeyd'in mülk-i arsasında bina eylediği ekmekçi fırınının Amr'ın haramına bir dâhili olmaz iken, Amr haramım taşra kapısına çıktıklarında fırındaki kimseler nazar ederler demesi fırının ihdâsına men olur mu? Cevaben olmaz.*” Bu fetva üzerine Mehmed Beşe davadan men edilmiştir.³¹⁸ H.5 Şevval 1109/M.16 Nisan 1698 tarihinde mahkemeye yansıyan bir başka anlaşmazlık davasında, Kürtünlü “*Manik veled-i Torosol ve Kirkor veled-i Maratur ve Arvin veled-i Malton*” olarak anılan tüccar taifesinin Trabzon'a gelerek, getirdikleri keten bezlerini Trabzon Bedesteni'nde sattıkları anlaşılmaktadır. Bu satış sırasında yaşanan anlaşmazlıkta, satılacak keten bezleri için, “*sen al, sen alma, önce gelenler alsın, sonra gelenler yarısını alsın*” gibi tartışmalar çıktığı görülmektedir.³¹⁹ H.20 Şevval 1110/M.21 Nisan 1699 tarihinde mahkemeye yansıyan bir kayıta Hacı Süleyman oğlu Debbağ Hacı Mustafa'nın vefâtı sonrası para ile ilgili yaşanan bir anlaşmazlık yer almaktadır.³²⁰ H.18 Şevval 1108/M.10 Mayıs 1697 tarihinde mahkemeye yansıyan ve kasapzade Mustafa'nın yer aldığı diğer bir davada, gayrimüslim bir kimse tarafından işletilen bir arazinin elden ele geçişi ve sorunu üzerine kayda geçen anlaşmazlık yer almaktadır.³²¹ H.10 Şaban 1107/M.15 Mart 1696 tarihinde mahkemeye yansıyan mülk ile alakalı yaşanan bir anlaşmazlıkta, Yeni Cuma Mahallesi'nde yaşaya ve babaları Abdullah oğlu Mahmud'dan Esir Mehmed Beşe ve kızları Melek'e intikal eden mülk hakkında kardeşler halaları Saliha'ya dava açmışlardır. Muhiddin Mahallesi'nde bulunan tek katlı, avlu ve kilere sahip, meyveli ve meyvesiz ağaçların bulunduğu bu mülkün tarifinde, mülkün etrafında yer alan arsa ve mülkler arasında Kuyumcu Vasil'in mülkü de yer almaktadır.³²²

³¹⁸ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1863 (1109-1110/1698-1699), ss.17b/1.

³¹⁹ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1861 (1105-1106/1694-1695), ss.53a/2.

³²⁰ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.12a/1.

³²¹ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.129b/1.

³²² Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.19a/3.

3.11. Esnaf İsimlerinin Yer aldığı Diğer Davalar

Değerlendirilen sicillere bakıldığında, XVII. yüzyılın sonlarında esnaf isimlerinin yer aldığı diğer kayıtlardan boşanmaya dair iki, vefat üzerine keşif, boşanma, tereke ve mukataalara dair birer kayıt olduğu görülmektedir. Bu kayıtlarda ismi geçen esnaflar ise, “*berberzade, çıkırcı, nalbandoğlu, kayıkçı, tüccar*” şeklinde görülmektedir. İlk olarak boşanmaya dair kayıtları vermek gerekirse; H.23 Rebiülevvel 1107/M.1 Kasım 1695 tarihinde mahkemeye yansıyan bir davada, Gümüşhane kazasında yaşayan Çıkırcı Ali oğlu Murtaza Beşe zevcesi Ali kızı Emine Hatun üzerine “*eğer başka yere gidip kaçarsa karısının boş olacağını*” söylemesi üzerine durum kaydedilmiştir.³²³ H. 2 Zilkaade 1107- M. 4 Haziran 1696 tarihinde mahkemeye yansıyan boşanmaya dair bir başka davada ise, Ali kızı Emine’nin vekâleti hasebiyle mahkemeye gelen Hacı Ali oğlu Şehsuvarzâde Süleyman Ağa, Emine’nin kocası Nalbandoğlu Ali Ağa oğlu Ahmed’den 25 000 müeccel mehiri, iddet nafakası ve iddet süresi boyunca kalacağı yerin temini babında feragat ederek hul’ yaptıklarını dile getirmiştir.³²⁴

H.23 Rebiülahir 1106/M.11 Aralık 1694 tarihinden mahkemeye yansıyan vefat sonrası keşfe dair bir davada, Mehmed oğlu Kayıkçı Mustafa’nın küçük kızı Havva, mahkeme tarihinden bir gün önce evlerinin yanması üzerine vefat etmiştir. Mahkemeye Havva’nın cesedinin yerinde keşfi ve tetkik edilmesi için görevlilerin tayini ve yerinde müşahede ile kızın cesedinde bulunanlar kaydedilmiştir. Buna göre kızın yüzü tanınır halde iken vücudunun tümünde yanıklar olduğu belirtilmektedir.³²⁵ H.8 Safer 1107/M.18 Eylül 1695 tarihinde mahkemeye yansıyan terekeye dair bir davada ise, Trabzon’a ticaret sebebiyle gelmiş, lâkin burada Taşhan’da bir odada kalırken vefat etmiş gayrimüslim bir tüccara ait kayıt yer almaktadır. Burada kişinin tüccarın ölmesi üzerine eşyalarının sicile kaydedtirilmiş olduğu görülmektedir.³²⁶ H.27 Şevval 1110/M.28 Nisan 1699 tarihinde mahkemeye yansıyan mukataaya dair bir kayıta ise Berberzade diye anılan Mustafa Çavuş oğlu İbrahim Ağa’nın ismi geçmektedir.³²⁷

3.12. Sosyal Statülerine Göre Trabzon Esnafları

Sosyal tabaka, nesnel kıstaslar doğrultusunda, benzer özellikleri taşıyan kişilerin tümü olarak tanımlanmaktadır. Bu kıstaslar, dini inanış ve davranışlar, kuvvet ve otorite, servet, yetenek, dil, giyim-kuşam vb. şeklinde sıralanabilir. Benzer özellikler taşıyan insanların yer aldığı sosyal gruplar, sahip oldukları değerlere göre, yaşadıkları toplumlarda sınıflar halinde yukarıdan aşağıya

³²³ Trabzon Şer’iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.124b/3.

³²⁴ Trabzon Şer’iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1863 (1109-1110/1698-1699), ss.10/b2.

³²⁵ Trabzon Şer’iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1861 (1105-1106/1694-1695), ss.36b/3.

³²⁶ Trabzon Şer’iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.4a/2.

³²⁷ Trabzon Şer’iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.11a/1.

doğru sıralanmışlardır. Hükümdarın kuvvetini korumayı ve devamlılığını sağlamayı amaç edinen Osmanlı toplumuna bakıldığında başlıca iki sınıf bulunduğu görülmektedir.³²⁸ Bunların ilki devlet hizmetindeki kişiler olarak tanımlanan askerîlerdir. Vergiden muaf olma, kadı mahkemesinde değil kazasker mahkemesinde yargılanma gibi bazı imtiyazlara sahip askerî sınıfı kendi içerisinde “seyfiye”, “ilmiye” ve “kalemiye” olmak üzere üçe ayrılmıştır. Askerîler; yeniçeri, sipahi, süvari gibi kapıkulu askerleri ile onların eşleri, çocukları, köleleri ve cariyeleri; yeniçeriliğin kuruluşundan sonra geri hizmetlerde çalıştırılan yayalar ve müsellemler adlı atlı sınıfı; kadı, müderris, hatip, imam, müezzin gibi ilmiye sınıfı mensupları; idareci, katip gibi memurlar, madencilik, tuzculuk, derbencilik gibi hizmetleri görenlerden meydana gelmektedir. İkinci sınıf ise seyfiye, ilmiye ve kalemiye ricali dışında kalan ve üretim yaparak tüm vergi yükümlülüklerine sahip olan reaya yani köylü, esnaf ve tüccarlardır.³²⁹

Osmanlı toplumuna bakıldığında bireylerin mesleklerine ve statülerine göre lakap, unvan gibi nitelemeler ile kayıtlarda yer aldıkları görülmektedir. Lakap ve unvanlara bakarak, bireylerin toplum içerisindeki sosyal statülerini, mesleklerini, hangi zümreye mensup olduklarını tespit etmek mümkün olabilmektedir. Unvanlar aynı zamanda askeri sınıf mensupları için de kullanılmıştır. “Ağa, Bey, Beşe, Çavuş, Sipah, Emir” gibi unvan ve lakaplar ehl-i örf mensuplarını ifade eder iken, “Efendi, Halife, Şeyh, Molla” gibi lakap ve unvanlar ise ilmiye sınıfındakileri temsil etmektedir.³³⁰ “Derviş, Baba, Dede” gibi unvanlar ise kişinin tarikat mensubu olduğuna işaret eder. “Seyyid” unvanı ise peygamber soyundan gelenler için kullanılmıştır.³³¹ Beylerbeyiler “Paşa”, sancakbeyiler de “Bey” unvanını kullanmışlardır. Eyaletin ve sancağın en yüksek yöneticileri bu unvanı taşıdığından bey unvanı oldukça önem taşımaktadır. Trabzon’da unvan enflasyonu adlı çalışmasından yola çıkarak bazı tespitlerde bulunan Açık, bey unvanına sahip kişilerin aynı zamanda mahalle cemaatlerinden, dergâh-ı âlî kapucularından ve mütevellilerden de olduklarını belirtmiştir. Bunun yanında beşe ve çelevi unvanlarına sahip kişiler haricindeki hemen her unvan sahibinin oğlu bey unvanı ile anıldığını da yaptığı çalışmasında örneklerle desteklemiştir.³³²

Bu çalışma kapsamında değerlendirilen esnaf ve zanaatkarlar için kayıtlara bakıldığında, kayıtlarda esnaf ve zanaatkarların çeşitli unvan ve lakaplar ile anıldıkları görülmektedir. Trabzon Şer’iyye Sicillerinde ismi geçen esnaf ve zanaatkarları niteleyen bu unvanlar tespit edilerek tablo ve grafik haline getirilmiştir. Bu unvan ve lakaplar doğrultusunda esnafın sosyal statüleri hakkında bilgi edinmek mümkün olmuştur. Söz konusu defterlerde yer alan esnafa dair bu unvanlar aşağıda tablo ve grafikler üzerinden ayrıntılı bir şekilde değerlendirilecektir.

³²⁸ Özer Ergenç, **Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013, s.184.

³²⁹ Kütükoğlu, **Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı**, s.35-36.

³³⁰ Saim Yörük, **XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazâsı (1700-1750)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2011, s.220.

³³¹ Ergenç, **Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları**, s.185.

³³² Turan Açık, “Beylikten Ağalığa: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon’da Unvan Enflasyonu”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Serander Yayınları, (16), Trabzon, 2014, s.17-19.

Tablo 6: Siciller İşığında Sosyal Statülerine Göre Trabzon Esnafı

Sicil No/Varak	Esnaf Adı	Meslek Dalı	Kadın/ Erkek	Müslüman/Gayrimüslim	Dava Türü	Unvan
1861 Numaralı Sicil-7a/2	Hüseyin bin Tüylü Ali	Kazgancı ve Kalaycı Dükkanı	E	M	Mülk Satışı	-
1861 Numaralı Sicil-19a1	Mehmed bin Derviş	Hallac	E	M	Mülk Satışı	-
1861 Numaralı Sicil-19a/2	Mahmud bin Mehmed	Semerci	E	M	Mülk Satışı	-
1861 Numaralı Sicil-19a/2	Murad oğlu Mustafa	Kasab	E	M	Mülk Satışı	-
1861 Numaralı Sicil-29a/1	Hüseyin Çelebi bin Osman	Kalaycızade	E	M	Veraset	Çelebi
1861 Numaralı Sicil-28b/1	Hüseyin Beşe ibni Murtaza	Kazgancı	E	M	Vasi Tayini	Beşe
1861 Numaralı Sicil-30a/1	Esnaf ismi belirtilmemiştir	Semerci	-	-	Vakıf Arazisi ile İlgili	-
1861 Numaralı Sicil-31b/2	Aişe	Kazgancı kızı	K	M	Mülk Satışı	-
1861 Numaralı Sicil-33a/1	Ömer Ağa bin Mustafa	Bakkal dükkanı	E	M	Veraset	Ağa
1861 Numaralı Sicil-36b/3	Mustafa bin Mehmed	Kayıkcı	E	M	Vefat Üzerine Keşif	-
1861 Numaralı Sicil-40b/2	Sirayo	Kazgancı	E	GM	Hisse Kabzı	-
1861 Numaralı Sicil-43b/2	Mehmed	Sirac	E	M	Mülk Satışı	-
1861 Numaralı Sicil-43b/2	ElhacHüseyin bin Debbâğ Tallakzâde Musa	Debbâğ	E	M	Mülk Satışı	-
1861 Numaralı Sicil-53a/2	Mamik veled-i Torosol Kırkor veled-i Maratur Arvin veled-i Malton	Tüccar Taifesi	E	GM	Anlaşmazlık	-
1861 Numaralı Sicil-53a/2	Elhac Ali Ağa bin Hasan Beşe	Bedesten Ağası	E	M	Anlaşmazlık	Elhac-Ağa
1861 Numaralı Sicil-53b/2	Abdulbâki	Berberzâde	E	M	Mülk Satışı	-
1861 Numaralı Sicil-59a/2	Mustafa bin Ali	Kavukçu	E	M	Mülk Satışı	Çelebi
1861 Numaralı Sicil-59a/2	Mehmed bin Hüseyin	Sirac	E	M	Mülk Satışı	Çelebi

Tablo 6: (Devamı)

Sicil No/Varak	Esnaf Adı	Meslek Dalı	Kadın/ Erkek	Müslüman/Gayrimüslim	Dava Türü	Unvan
1861 Numaralı Sicil-60b/1	Andon	Tüccar	E	GM	Vasiyet	-
1862 Numaralı Sicil-4a/2	? veled-i Martoros	Tüccar	E	GM	Tereke	-
1862 Numaralı Sicil-7a/1	Süleyman bin Mehmed	Kantarçı	E	M	Mülk Satışı	Molla
1862 Numaralı Sicil-7a/1	Mahtume Hanım binti Hüseyin Paşa	Çörekçi	K	M	Mülk Satışı	-
1862 Numaralı Sicil-7a/1	Ali Ağa bin Hüseyin	Bezzazistan Ağası	E	M	Mülk Satışı	Ağa
1862 Numaralı Sicil-7a/1	Süleyman bin Mehmed	Kantarçı	E	M	Mülk Satışı	Molla
1862 Numaralı Sicil-9b/3	Ali Ağa bin Hasan	Bezzazistan Ağası	E	M	Vefat Kaydı	Ağa
1862 Numaralı Sicil-10a/3	Kazgancıoğlu Hacı Mehmed Reis bin Hacı Ahmed	Kazgancıoğlu - Reis	E	M	Merkezden Gelen Hükümler	Elhac-Reis
1862 Numaralı Sicil-11a/3	Elhac Mahmut bin Elhac Osman	Çilingirzâde	E	M	Vasi Tayini	Elhac
1862 Numaralı Sicil-13b/2	Şeyh Mehmed Çelebi	Hattâberzâde	E	M	Mülk Satışı	Şeyh-Çelebi
1862 Numaralı Sicil-14b/1	İvaz Beşe	Etmekçi	E	M	Mülk Satışı	Beşe
1862 Numaralı Sicil-15a/1	Hasan Beşe	Berber	E	M	Mülk Satışı	Beşe
1862 Numaralı Sicil-15a/2	Hasan Beşe bin Bayram	Berber	E	M	Hisse Kabzı	Beşe
1862 Numaralı Sicil-17b/2	İshak bin Elhac Murtaza	Debbağ	E	M	Hisse Kabzı	Beşe
1862 Numaralı Sicil-17b/2	Elhac Hüseyin	Dükkân (Dükkân adı belirtmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	E	M	Hisse Kabzı	Elhac
1862 Numaralı Sicil-17b/2	Kara Musa	Dükkân (Dükkân adı belirtmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	E	M	Hisse Kabzı	-
1862 Numaralı Sicil-18a/2	Havva Hatun	Dükkân (Dükkân adı belirtmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	K	M	Vakıf Arsası İle İlgili	Hatun

Tablo 6: (Devamı)

Sicil No/Varak	Esnaf Adı	Meslek Dalı	Kadın/ Erkek	Müslüman/Gayrimüslim	Dava Türü	Unvan
1862 Numaralı Sicil-18a/2	Ahmet Çavuş Ağa	Dükkân (Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	E	M	Vakıf Arsası İle İlgili	Çavuş-Ağa
1862 Numaralı Sicil-18a/3	Yusuf	Çömlekçi	E	M	Hibe Kaydı	-
1862 Numaralı Sicil-19a/3	Vasil	Kuyumcu	E	GM	Anlaşmazlık	-
1862 Numaralı Sicil-23a/1	Kürkçü Ahmed Beşe bin Mustafa	Kürkçü	E	M	Mülk Satışı	Beşe
1862 Numaralı Sicil-23b/1	Mustafa Çelebi bin Osman Çorbacı	Çorbacı	E	M	Mülk Satışı	-
1862 Numaralı Sicil-23b/1	Esma Hatun bint.	Çörekçi, Bakkal Dükkânı	K	M	Mülk Satışı	Hatun- "fahri'l-muhadderât" - "kadınların iffetlisi"
1862 Numaralı Sicil-24a/1	İsmail Beşe	Taracı	E	M	Mülk Satışı	Beşe
1862 Numaralı Sicil-27b/3	Ahmed Beşe bin Abdullah	Berber	E	M	Mülk Satışı	Beşe
1862 Numaralı Sicil-27b/3	Raziye bint. Elhac Ebubekir	Dükkân (Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	K	M	Mülk Satışı	-
1862 Numaralı Sicil-29a/1	Osman Ağa	Kalaycızâde	E	M	Mülk Satışı	Ağa
1862 Numaralı Sicil-30a/1	Mustafa	Helvacıoğlu	E	M	Mülk Satışı	-
1862 Numaralı Sicil-33b/4	Yani	Kazgancı	E	GM	Mülk Satışı	-
1862 Numaralı Sicil-38b/4	Yuri veled-i Peraşkuve	Ekmekçi	K	GM	Vasi Tayini	-
1862 Numaralı Sicil-45b/3	Mehmed Beşe bin Mustafa Çelebi	Kasabzâde	E	M	Mülk Satışı	Beşe
1862 Numaralı Sicil-54b/2	Konstantin veled-i Lıyu	Kuyumcu	E	GM	Mülk Satışı	-
1862 Numaralı Sicil-55a/1	Mehmed Ağa	Celeb	E	M	Mülk Satışı	Ağa
1862 Numaralı Sicil-55b/1	Ali Beşe bin Elhac İsmail	Bakal ve Babuçu Dükkânı	E	M	Mülk Satışı	Beşe

Tablo 6: (Devamı)

Sicil No/Varak	Esnaf Adı	Meslek Dalı	Kadın/ Erkek	Müslüman/Gayrimüslim	Dava Türü	Unvan
1862 Numaralı Sicil-121b/1	Seydi bin Ali	Pazarbaşı	E	M	Merkezden Gelen Hüktüm	-
1862 Numaralı Sicil-124b/3	Murtaza Beşe bin Çıkrıkçı Ali	Çıkrıkçı	E	M	Boşanma	-
1862 Numaralı Sicil-126a/1	Mehmed Çelebi	Çıkrıkçı	E	M	Mülk Satışı	Çelebi
1862 Numaralı Sicil-129a/2	Mehmed Beşe bin Debbagzade İbrahim	Debbagzade	E	M	Veraset	-
1862 Numaralı Sicil-129b/1	Mehmed Beşe bin Mustafa Çelebi	Kasapzade	E	M	Anlaşmazlık	Beşe
1862 Numaralı Sicil-134b/2	Mustafa Ağa bin Ahmed (Hamizade)	Çörekçi ve Kabancı Dükkanı	E	M	Mülk Satışı	Ağa
1862 Numaralı Sicil-136b/3	Mevlana Habib Efendi bin Mahmud Çelebi	Tüccar	E	M	Vasiyet	Mevlana-Efendi
1863 Numaralı Sicil-3a/1	Mehmed	Nalçı	E	M	Hibe Kaydı	-
1863 Numaralı Sicil-3a/2	Hüseyin Çavuş Ağa bin Osman Ağa	Çörekçi Fırını-Kebabçı Dükkanı	E	M	Mülk Satışı	Çavuş-Ağa
1863 Numaralı Sicil-4a/4	Halil bin Osman	Etmekçi	E	M	Vasiyet	-
1863 Numaralı Sicil-5a/1	Mustafa Beşe	Kasab	E	M	Vasi Tayini	Beşe
1863 Numaralı Sicil-6b/2	Sultana binti Todoros	Kuyumcu	E	GM	Veraset	-
1863 Numaralı Sicil-7b/2	Mustafa Beşe	Hallac	E	M	Vakıf Arazisi İle Alakalı	Beşe
1863 Numaralı Sicil-7b/2	Tozluzade Ahmed Çelebi	Fırıncı	E	M	Vakıf Arazisi İle Alakalı	Çelebi
1863 Numaralı Sicil-7b/2	Bünyad Ağa	Fırıncı	E	M	Vakıf Arazisi İle Alakalı	Ağa
1863 Numaralı Sicil-7b/2	Ali Ağa	Dükkan (Dükkan adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	E	M	Vakıf Arazisi İle Alakalı	Ağa
1863 Numaralı Sicil-8b/1	Aftar dükkanı olan Ali Ağa ibni Ahmed	Nalbandzade	E	M	Mülk Satışı	Ağa
1863 Numaralı Sicil-8b/1	Yarımbyıkzade Elhac Hüseyin Ağa ibni Elhac Ali Ağa	Dükkan (Dükkan adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	E	M	Mülk Satışı	Elhac-Ağa

Tablo 6: (Devamı)

Sicil No/Varak	Esnaf Adı	Meslek Dalı	Kadın/ Erkek	Müslüman/Gayrimüslim	Dava Türü	Unvan
1863 Numaralı Sicil-8b/1	Kör Mahmud	Dükkan (Dükkan adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	E	M	Mülk Satışı	-
1863 Numaralı Sicil-9a/2	Debbağoğlu Mehmed Beşe	Debbağoğlu	E	M	Sulh	Beşe
1863 Numaralı Sicil-10b/2	Ali Ağa bin Ahmed	Nalbandoğlu	E	M	Boşanma	Ağa
1863 Numaralı Sicil-12b/1	İbrahim Ağa bin Mustafa Çavuş	Berberzâde	E	M	Veraset	Ağa
1863 Numaralı Sicil-12b/1	Hadice binti Elhac Ali	Fırın Dükkanı	E	M	Veraset	-
1863 Numaralı Sicil-13a/1	Kirako	Kaşıkçı	E	GM	Mülk Satışı	-
1863 Numaralı Sicil-17a/2	Penayot	Kuyumcu	E	GM	Mülk Satışı	-
1863 Numaralı Sicil-17b/1	Elhac Ali bin Elhac Mürteza	Fırıncı	E	M	Anlaşmazlık	Elhac
1863 Numaralı Sicil-18a/2	İlyas	Mumcu	E	M	Mülk Satışı	-
1863 Numaralı Sicil-18a/2	Mehmed Beşe	Mumcu	E	M	Mülk Satışı	Beşe
1863 Numaralı Sicil-18a/3	Mehmed bin Abdullah	Çörekçi	E	M	Hibe	-
1863 Numaralı Sicil-25a/2	Mustafa Beşe	Sirac	E	M	Mülk Satışı	Beşe
1863 Numaralı Sicil-27a/1	Mustafa Beşe bin Ali	Tarakçızâde	E	M	Mülk Satışı	Beşe
1863 Numaralı Sicil-58a/1	Kara Mehmed	Kasapbaşı	E	M	Merkezden Gelen Hüktüm	-
1863 Numaralı Sicil-68a/1	Esnaf adı belirtilmemiştir	Kapıcı ve Kaşıkçı	-	-	Mülk Satışı	-
1863 Numaralı Sicil-68b/1	Esnaf adı belirtilmemiştir	Çörekçi Fırını	-	-	Mülk Satışı	-
1863 Numaralı Sicil-68b/2	Ümmühani binti Abdullah	Etmekçi	K	M	Mülk Satışı	-
1863 Numaralı Sicil-69a/1	Ömer Çelebi	Çıkrıkçı	E	M	Mülk Satışı	Çelebi

Tablo 6: (Devamı)

Sicil No/Varak	Esnaf Adı	Meslek Dalı	Kadın/ Erkek	Müslüman/Gayrimüslim	Dava Türü	Unvan
1863 Numaralı Sicil-71b/6	Esnafın Adı Belirtilmemiştir	Gayrimüslim Kuyumcu Dükkanı	-	GM	Vasi Tayini	-
1864 Numaralı Sicil-11a/1	İbrahimAğa bin Mustafa Çavuş	Berberzâde	E	M	Mukataa	Ağa
1864 Numaralı Sicil-12a/1	Elhac Mustafa bin Elhac Süleyman	Debbâğ	E	M	Anlaşmazlık	Elhac
1864 Numaralı Sicil-12b/1	Veli	Abacı	E	M	Mülk Satışı	-
1864 Numaralı Sicil-17b/1	Mehmed	Hallaczâde	E	M	Mülk Satışı	Çelebi
1864 Numaralı Sicil-20a/1	Abdulbaki Çelebi ibni Murad	Debbâğ	E	M	Mülk Satışı	Çelebi
1864 Numaralı Sicil-20a/1	Ali	Nalcı	E	M	Mülk Satışı	-
1864 Numaralı Sicil-23b/1	Süleyman	Kalaycı	E	M	Mülk Satışı	-
1864 Numaralı Sicil-26a/2	Mustafa Çelebi	Kasapoğlu	E	M	Hibe	Çelebi
1864 Numaralı Sicil-31b/1	Ahmed Çavuş Ağa	(Dükkan adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	E	M	Mülk Satışı	Çavuş-Ağa
1864 Numaralı Sicil-31b/1	Elhac Yahya Ağa Dükkanı	(Dükkan adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	E	M	Mülk Satışı	Ağa
1864 Numaralı Sicil-31b/1	(Esnaf Adı belirtilmemiştir)	Berber ve Manav Dükkanları	-	-	Mülk Satışı	-
1864 Numaralı Sicil-32a/2	Kalos veled-i Arvatin	Kürkçü	E	GM	Mülk Satışı	-
1864 Numaralı Sicil-32a/2	Ali	Kürkçü (Davada vekil olarak bulunmuştur)	E	M	Mülk Satışı	-
1864 Numaralı Sicil-36a/1	Şahin	Dellâl	E	M	Veraset	-
1864 Numaralı Sicil-36b/3	Mehmed Beşe	Kasab	E	M	Mülk Satışı	Beşe
1864 Numaralı Sicil-37b/1	Abdulbaki Ağa	Berber Dükkanı	E	M	Mülk Satışı	Ağa

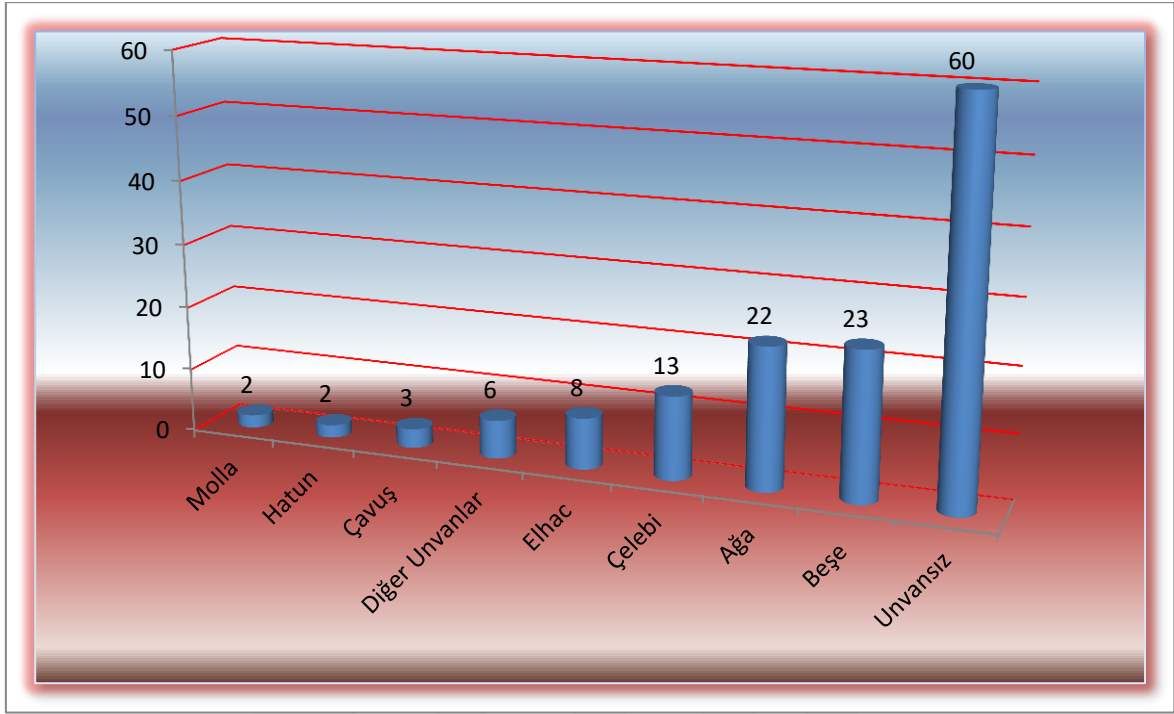
Tablo 6: (Devamı)

Sicil No/Varak	Esnaf Adı	Meslek Dalı	Kadın/ Erkek	Müslüman/Gayrimüslim	Dava Türü	Unvan
1864 Numaralı Sicil-37b/1	Ahmed Çelebi	(Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	E	M	Mülk Satışı	Çelebi
1864 Numaralı Sicil-37b/1	Keresteci Dükkânı Olan Esmâ binti İbrahim Ağa	Keresteci Dükkânı	K	M	Mülk Satışı	-
1864 Numaralı Sicil-40b/1	Süleyman	Debbâğ	E	M	Mülk Satışı	-
1864 Numaralı Sicil-51b/2	Ahmed	Nalband	E	M	Sulh	-
1864 Numaralı Sicil-51b/2	Osman Beşe	(Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	E	M	Sulh	Beşe
1864 Numaralı Sicil-51b/2	Esseyid Hüseyin Çelebi	(Dükkân adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	E	M	Sulh	Esseyid-Çelebi
1864 Numaralı Sicil-52a/1	Mustafa	Kürkçüoğlu	E	M	Mülk Satışı	-
1864 Numaralı Sicil-52b/2	Halil Çelebi bin Mehmed	Debbâğ	E	M	Sulh	Çelebi
1864 Numaralı Sicil-53b/1	Mehmed Beşe bin Ahmed	Kalaycı	E	M	Mülk Satışı	Beşe
1864 Numaralı Sicil-53b/1	Osman	Berber	E	M	Mülk Satışı	-
1864 Numaralı Sicil-53b/1	Hasan	Kazzaz	E	M	Mülk Satışı	-
1864 Numaralı Sicil-53b/2	Hasan	Çubukçu	E	M	Mülk Satışı	-
1864 Numaralı Sicil-53b/2	Şahin	Çörekçi	E	M	Mülk Satışı	-
1864 Numaralı Sicil-53b/2	Murtaza Beşe	Semerci	E	M	Mülk Satışı	Beşe
1864 Numaralı Sicil-55b/1	Hasan	Eskici	E	M	Mülk Satışı	-
1864 Numaralı Sicil-57b/1	Kabasakalzâde Hasan Ağa bin Elhac Mehmed	Çömlekçi	E	M	Veraset	Ağa

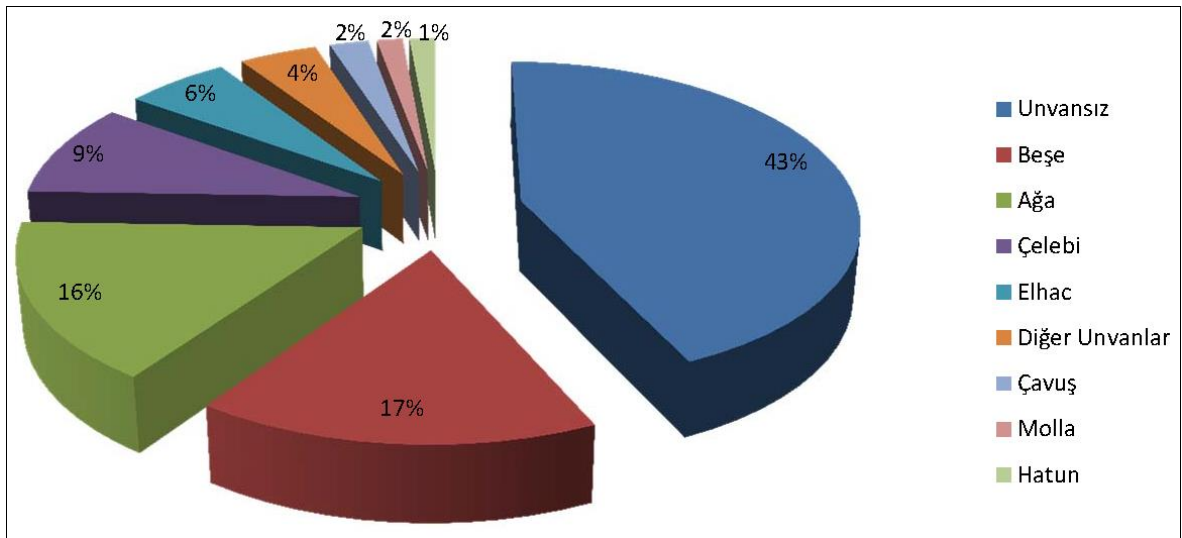
Tablo 6: (Devamı)

Sicil No/Varak	Esnaf Adı	Meslek Dalı	Kadın/ Erkek	Müslüman/Gayrimüslim	Dava Türü	Unvan
1864 Numaralı Sicil-58a/1	Çilingiroğlu Mustafa Beşe bin Ahmed	Semerci Dükkan	E	M	Mülk Satışı	Beşe
1864 Numaralı Sicil-58a/1	Penayot	Dükkan (Dükkan adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	E	GM	Mülk Satışı	-
1864 Numaralı Sicil-58a/1	Elhac Ali	(Dükkan adı belirtilmediğinden dolayı esnafın adı yazılmamıştır)	E	M	Mülk Satışı	Elhac
1864 Numaralı Sicil-59a/1	Kabasakalzâde Hasan Ağa bin Elhac Mehmed	Çömlekçi	E	M	Veraset	Ağa
1864 Numaralı Sicil-72a/2	Kabasakalzâde Hasan Ağa bin Elhac Mehmed	Çömlekçi	E	M	Veraset	Ağa
1864 Numaralı Sicil-73a/2	Arac	Eskici	E	M	Mülk Satışı	-
1864 Numaralı Sicil-73a/2	Ahmed Beşe	Mumcu	E	M	Mülk Satışı	Beşe

Grafik 3: 1694-1700 Tarihleri Arasında Trabzon Esnaflarının Unvanlarının Sayısal Dağılımı

Grafik 4: 1694-1700 Tarihleri Arasında Trabzon Esnaflarının Unvanlarının Yüzdelik Oranları

Değerlendirilen sicillere bakıldığında esnafra dair tespit edilen 98 kayıt içerisinde, esnafın çeşitli unvan ve lakaplar ile anıldıkları görülmüştür. İncelenen kayıtlara bakıldığında, Trabzon esnafının Beşe, Ağa, Çelebi, Elhac, Çavuş, Molla, Hatun, Reis, Şeyh, Mevlana, Efendi gibi 11 farklı unvan ile anıldıkları görülmektedir. Bunun yanında bazı esnaf isimlerinin ise kayıtlarda hiçbir unvan veya niteleme kullanılmaksızın yer aldığını da belirtmek gerekir. Kullanılan bu unvanların oranlarına bakıldığında çoğunluğunu askerî sınıf içerisinde yer alan ve ehl-i örf

olarak anılan Beşe, Ağa ve Çavuş gibi lafızlarla anılan kişilerin kapsadığı görülmektedir. Bunun yanında yine askeri sınıf içerisinde yer alan ve ehl-i ilim olarak anılan Molla, Şeyh, Çelebi, Efendi gibi unvanlar ile anılan esnaflar da dikkate değer oradadır. 3 ve 4 numaralı grafikler doğrultusunda, 79 esnaf isminin çeşitli unvanlar ile anılırken, 60 esnafın ise herhangi bir unvan veya lafız kullanılmaksızın kayıtlara geçtiği görülmektedir. Grafiklere bakıldığında Trabzon esnaflarının en çok Beşe unvanı ile nitelendikleri görülmektedir. Beşe unvanına sahip esnaf sayısı 23'tür ve bu tasnif içerisinde %17'lik bir dilimi kapsamaktadır. Ardından 22 esnaf isminin Ağa unvanı ile anıldığı görülmektedir ve bu unvana sahip esnaflar da %16'lık bir oranla Beşeleri takip etmektedir. Dikkate değer bir orana sahip olan diğer bir unvan ise ilmiye sınıfına mensup Çelebilerdir. 13 esnafın Çelebi olarak anıldığı görülmüştür ve yüzdeler olarak %9 oranındadır. Diğer unvanlar sırasıyla; 8 Elhac (%6), 3 Çavuş (%2), 2 Hatun(%1), 1'er tane Reis, Şeyh, Mevlana, Efendi, Esseyid (Bunlar grafiklerde "diğer" başlığı altında verilmiştir) şeklindedir. Bunların yanında, 60 esnaf isminin ise unvansız bir şekilde kayıtlarda yer aldığı görülmüştür ve bu unvansız esnafların yüzdeler oranı %43 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 6'da belirtilen bu unvanlar, Trabzon esnaflarının sosyal statülerine ışık tutar niteliktedir. Bu tablo doğrultusunda sosyal statüsü verilen esnafın hangi meslek koluna mensup olduğu, dini inancı ve cinsiyetini tespit etmek mümkündür. Bunun yanında, çeşitli unvanlar ile anılan bu esnafların, değerlendirilen siciller içerisinde hangi tür kayıtlarda yer aldığı da bu tablo doğrultusunda açıkça belirtilmiştir. Buna dair örnekler aşağıda verilecektir.

"Beşe" unvanının genellikle yeniçeriler için kullanıldığı ifade edilmektedir. XVI. yüzyılda kayıtlarda bu unvana pek rastlanılmazken, XVII. yüzyılda en sık kullanılan unvanlar arasında yer aldığı görülmüştür. Açık, XVII. yüzyılın ilk yarısına ait Trabzon şer'iyye sicillerindeki davaların hemen hepsinde beşelere rastlanıldığını, dolayısıyla beşelerin Trabzon'un en çok nüfus yoğunluğu bulunan unvan grubu olduğunu belirtir. Kayıtlarda, "*Dergâh-ı âli / Dersaadet yeniçerilerinden*" gibi ifadeler ile belirtilen kişilerin çoğunluğunun unvanının beşe olması, bu unvanın yeniçeriler için kullanıldığını göstermektedir ancak bu gibi sıfatlarla nitelenmeyen pek çok beşe isminin de var olduğu görülmektedir. Beşe unvanının yeniçerilerden başka cebeciler için de kullanıldığını belirten Açık, beşelerin Trabzon'da tüccar, sarraç, berber, bakkal, hallaç vb. birçok iş alanında yer aldıklarını ifade etmiştir. Bunun yanında, vakıf mütevellisi olan beşelerin de var olduğundan söz ederek, kırsalda ikamet eden beşelere de rastlanıldığını belirtmiştir. Sonuç olarak sicillerde en çok karşılaşılan beşe unvanı, genellikle yeniçeriler, cebeciler ve topçular tarafından kullanılan bir unvan olduğu halde Trabzon kayıtlarında çeşitli sınıfları ifade ettiği görülmektedir.³³³ Değerlendirilen siciller içerisinde beşe unvanına sahip esnaflara dair çeşitli davaların yer aldığı görülmüştür. Mülk satışı, sulh, vakıf arazisi ile ilgili, vasi tayini, anlaşmazlık, hisse kabzına dair pek çok kayıta Beşe unvanına sahip esnaflar yer almaktadır. Bu kayıtlara örnek vermek gerekirse;

³³³ Turan Açık, "Beşe Unvanı Hakkında", *Tarih Dergisi*, İlbey Matbaa Yayınları, (62), İstanbul, 2016, s.47-54.

H.23 Şevval 1105/M.17 Haziran 1694 tarihinde mahkemeye yansıyan bir vasi tayininde bu unvana sahip bir esnaf adının geçtiği görülür. Bu davada ticaret için İstanbul'a giden Abdullah oğlu Murtaza oğlu Kazgancı Hüseyin Beşe'nin vefatı üzerine, ardında kalan iki kızı ve iki oğlu için bir vasinin tayin olması gerektiği yer alır.³³⁴ Yine H.24 Cemaziyelahir 1107/M.30 Ocak 1696 tarihinde mahkemeye yansıyan bir mülk satışında Beşe unvanına sahip esnaf isminin geçtiği görülmektedir. Bu davaya bakıldığında, Pazarkapı Mahallesinde yaşayan ve Sasizâde adıyla anılan Mehmed Ağa oğlu Fazlı Ağa'ya ait olan, İskender Paşa Mahallesi'nde yer alan ve etrafında Ekmeçi İvaz Beşe, umumi bir yol ve kendi ekmeçi fırınının yer aldığı bir mülkün 200 esedi kuruşa İbrahim oğlu Mustafa Beşe'ye satıldığı görülmektedir.³³⁵ Tabloya bakıldığında Beşe unvanına sahip esnafların daha çok mülk satışı davalarında yer aldıkları görülmektedir. Yine bu tablo doğrultusunda askerî kesim olarak anılan ve Müslüman esnaflar arasında yer alan beşelerin mülk satışlarında ön planda oldukları görülmektedir.

Çeşitli kuruluşların amirlerine, saygın emirlere, yörelerin idaresini ellerine almış kimselere verilen "Ağa" lafzının Moğolca "*büyük erkek kardeş*" manasındaki aka kelimesinden geldiği söylenmektedir. Ağa kelimesi unvan olarak Anadolu'da ilk olarak Moğollar tarafından kullanılmıştır ve Türkmen beylerinin de bu unvanı Moğollardan alarak kullandıkları bilinmektedir. Osmanlı Devlet teşkilatının genişleme ve gelişme göstermesi üzerine Ağa lafzı askeri teşkilatta sıkça kullanılan bir unvan haline gelmiştir. Paşa ve beylerden sonra devletin askeri teşkilatındaki tüm amirlerin ve saray teşkilatındaki kuruluşların başında bulunan görevlilerin bu unvanı taşıdıkları bilinmektedir.³³⁶ Bahsi geçen sicillere baktığımızda, kayıtlarda toplamda 22 Ağa unvanına sahip esnaf kaydına rastlanmıştır. Bu davalara baktığımızda, Ağa olarak anılan esnafların, veraset, anlaşmazlık, mülk satışı, vefat kaydı, vakıf arsası, boşanma, mukataa ile ilgili çeşitli kayıtlarda yer aldıkları görülmektedir. Yine Ağa unvanına sahip esnafların, celeb, bakkalıcı, fırıncı, çörekçi, kabancı, berber gibi çeşitli iş kollarına mensup oldukları görülür. H.3 Recep 1108/M.1698 tarihinde mahkemeye yansıyan bir davaya baktığımızda, Hacı Kasım Mahallesinde yaşayan Abdülbaki Çelebi oğlu Süleyman Ağa'ya ait olan ve Kemerkaya Mahallesinde bulunan tek katlı, avlu, tuvalet ve bahçesinde meyveli/meyvesiz ağaçların bulunduğu bir mülk 350 esedi kuruşa Hacı Veli oğlu Mehmed Beşe'ye satıldığı görülmektedir. Bahsi geçen mülkün satışında sınırda yer alan mülkler arasında Celeb Mehmed Ağa mülkü yer alması, Ağa unvanına sahip celeblerin varlığına işaret olmuştur.³³⁷

Osmanlı toplum hayatında sıklıkla kullanılan diğer bir unvan ise "*Çelebi*"dir. Kelimenin kökenine dair yapılmış olan çalışmalara bakıldığında, çelebinin Türkmen dilinde Allah'ın

³³⁴ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1861 (1105-1106/1694-1695), ss.28b/1.

³³⁵ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.14b/1.

³³⁶ Faruk Sümer, "Ağa", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s.452.

³³⁷ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.55a/1.

isimlerinden biri olan Çalap'tan geldiği görüşüne rastlanmaktadır. İbn Batuta, çelevi lafzının Anadolu'da "Efendi" anlamında kullanıldığını belirtmiştir. Bunun yanında bazı Bizans kayıtlarında bu kelimenin Türkçe olduğu ve beyzade anlamına geldiği görülmüştür. Çelebi unvanı Osmanlıların ilk dönemlerinde şehzadeler için kullanılmıştır. XV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar ilmiye sınıfı, divan şairleri, Divan-ı Hümayun katipleri gibi genel olarak yüksek tabakaya mensup kişilerin, hatta zaman zaman gayrimüslimlerin de bu unvana sahip oldukları görülmektedir. Şer'iyeye sicillerindeki kayıtlara bakıldığında, çelevi unvanının Osmanlı toplumunda, şehirli halk arasında yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.³³⁸ Değerlendirilen siciller ışığında, veraset, mülk satışı, vakıf arazisi, hibe kaydı ve sulha dair kayıtlarda Çelebi unvanına sahip esnafların yer aldığı görülmektedir. Bu unvana sahip esnafların da Beşeler gibi en çok mülk satışı kayıtlarında yer aldığı görülmüştür. Bunun nedeni sicillerde en çok mülk satışına dair kayıt bulunması şeklinde açıklanabilir. Çelebi esnafların yer aldığı davalara birkaç örnek verecek olursak; H.28 Şevval 1111/M.18 Nisan 1700 tarihinde mahkemeye yansıyan bir sulh akdinde, Boztepe Mahallesinde yaşamış olan Hacı Hüseyin oğlu Mustafa Beşe'nin ölümü üzerine veraseti validesi ve erkek kardeşine intikal etmiştir. Mustafa Beşe'nin erkek kardeşi olan Mehmed oğlu Halil Çelebi'ye intikal eden mallardan biri Debbaghane Mahallesinde bulunan debbağ kârhanesidir. Lâkin mülkün tasarrufunu Aişe hatunun elinde bulundurması sebebi ile aralarında sorun olur. Dava için bir muslihun, arabulucu tayin edilir ve bunun üzerine sulh yapılır.³³⁹ H.17 Zilhicce 1110/M.16 Haziran 1699 yılında mahkemeye yansıyan bir başka mülk satışında Çelebi unvanına sahip esnafın mülkün sınırları tarif edilirken anıldığı görülmektedir. Bu davada, Mehmed kızı Rabia'ya ait olan bir arsanın hududu anlatılırken, etrafında yer alan mülkler arasında debbağ Abdülbaki Çelebi ibni Murad mülkü de geçmektedir.³⁴⁰ Tabloda yer alan kayıtlara bakıldığında Çelebi unvanına sahip esnafların debbağ, kavukçu sirac gibi çeşitli iş kollarında yer aldıkları görülmektedir.

Günümüzde İran'da sıklıkla karşılaşılan "Molla" kelimesi tarih boyunca çeşitli İslam toplumlarınca kullanılmıştır. Osmanlı Devleti kurulmadan önce molla lafzı ilmî bir unvan olarak kullanılmıştır. Hatta Mevlana Celaleddin Rûmi'nin sûfiliğinden ziyade ilmî kimliği ön plana çıkarılmıştır ve "Molla-i Rum" şeklinde anılmıştır. Osmanlılarda bu unvan genellikle büyük âlimler ile birinci sınıf kadınlara verilmiştir. Her ne kadar İstanbul kadısı için "İstanbul Efendisi" tabiri kullanılsa da, diğer vilayetlerin kadıları için molla kelimesi kullanılmıştır (Edirne Mollası, Mısır Mollası). XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ilmiye sınıfında "beşik uleması" denilen bir grup ortaya çıkınca, bunlara molla bey unvanı verilmek suretiyle diğerlerinden farklı bir sosyal gruba ait oldukları belirtilmek istenmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerine bakıldığında molla kelimesinin sosyal manada değer kaybettiği, medrese öğrencilerinin isimleriyle değil de molla olarak çağrılmaya başlandığı görülmektedir. Ayrıca bu dönemde kadınlar arasında Kur'an-ı Kerim

³³⁸ Mehmet İpşirli, "Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s.259.

³³⁹ Trabzon Şer'iyeye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.52b/2.

³⁴⁰ Trabzon Şer'iyeye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.20a/1.

ve mevlid okuma gibi dini hizmetleri yerine getiren kişilerin isimlerinin sonuna da molla lafzının eklendiği bilinmektedir.³⁴¹ Değerlendirilen siciller içerisinde Molla unvanına sahip 2 farklı esnaf ismine rastlanmıştır. Bunlar mülk satışına dair kayıtlarda yer almaktadır. Kayıtlarda Molla olarak anılan esnafın kantarcı Molla Süleyman bin Mehmed olduğu görülmektedir.³⁴²

Bunların yanında hac vazifesini yerine getiren kişiler için kullanılan Elhac unvanına sahip olan ve kayıtlarda “*Elhac Yahya dükkânı*”³⁴³, “*Debbâğ Elhac Mustafa bin Elhac Süleyman*”³⁴⁴ vb. şekilde yer alan esnaflar da bulunmaktadır. Hz. Peygamber’in soyundan gelenleri ifade eden bir ifade olan esseyid unvanına sahip esnaf ismine de rastlanılmıştır. H.23 Şevval 1111/M.13 Nisan 1700 tarihinde mahkemeye yansıyan bir sulh davasında Esseyid Hüseyin Çelebi’ye türü belirtilmeyen dükkânların varlığından söz edilmiştir.³⁴⁵ Kadın esnaflar için kullanılan unvanlara baktığımızda, karşımıza “*Hatun*” ifadesi çıkmaktadır. H.27 Recep 1107/M.2 Mart 1696 tarihinde mahkemeye yansıyan bir vakfa ait kiralanmış bir dükkân hususunda kaydedilen bir davada, ne tür olduğu belirtilmeyen ancak Havva Hatun’a ait olan dükkânın varlığından söz edilmiştir.³⁴⁶ Ayrıca, H.17 Şevval 1107/M.20 Mayıs 1696 tarihinde mahkemeye yansıyan bir mülk satışında, bahsi geçen mülk bir kadına ait olmakla birlikte burada kadın için yer alan hitapta hatun lafzının yanında “*kadınların iffetlisi*” anlamında “*fahrü’l-muhadderât*” tabirinin yer aldığı görülmektedir.³⁴⁷ Grafiklerde diğer unvanlar başlığı altına dahil ettiğimiz esnaflar ise, Reis³⁴⁸, Şeyh³⁴⁹, Mevlana³⁵⁰, Efendi³⁵¹ şeklinde anılmaktadır. Bazı kayıtlarda ise esnafların iki farklı unvan ile anıldıkları görülmüştür. Örnek vermek gerekirse çörekçi ve kebabçı dükkânları olan Hüseyin Çavuş Ağa bin Osman Ağa, hem çavuş hem de ağa lafzı ile anılmaktadır.³⁵²

3.13. Ticari Mekânlara Dair Kayıtlar

Tarihsel süreç içerisinde Osmanlı şehirlerinde, seyyar ve yerleşik tüccarların ticari faaliyetlerini kolaylaştıracak çeşitli yapılar oluşturulmuştur. Bedesten, han, çarşı, pazar gibi bu oluşumlar, ticaretin sağlam temellere dayanması açısından gerekli olan alt yapı vasıtalarıdır. Bir

³⁴¹ Hamid Algar, “Molla”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s.238-239.

³⁴² Trabzon Şer’iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.7a/1.

³⁴³ Trabzon Şer’iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.31b/1.

³⁴⁴ Trabzon Şer’iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.12a/1.

³⁴⁵ Trabzon Şer’iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.51b/2.

³⁴⁶ Trabzon Şer’iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.18a/2.

³⁴⁷ Trabzon Şer’iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.23b/1.

³⁴⁸ Trabzon Şer’iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.10a/3.

³⁴⁹ Trabzon Şer’iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.13b/2.

³⁵⁰ Trabzon Şer’iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.136b/3.

³⁵¹ Trabzon Şer’iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.136b/3.

³⁵² Trabzon Şer’iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1863 (1109-1110/1698-1699), ss.3a/2.

şehirde bulunan bedesten ve han gibi ticari yapıların fazlalığı, o şehrin diğer şehirlere kıyasla, ticari olarak daha aktif olduğunun göstergesi olarak kabul edilir.³⁵³

Osmanlı Devleti'nde, sosyo-ekonomik gelişime büyük ölçüde katkıda bulunan bu tür yapıların Trabzon şehrinde de var olduğu görülmektedir. Değerlendirilen sicillere ait kayıtlarda; bedesten, han, çarşı, pazar gibi çeşitli ticari yapı isimlerine rastlanmıştır. Bu kayıtlar arasında Trabzon Bedesteni'ne dair sadece bir kayıt bulunmaktadır. H.5 Şevval 1109/M.16 Nisan 1698 tarihinde mahkemeye yansıyan bu anlaşmazlık davasına bakıldığında; Kürtün'den gelen Manik veled-i Torosol ve Kırkor veled-i Maratur ve Arvin veled-i Malton isimli tüccarların, Trabzon Bedesteni'ne getirdikleri ve burada sattıkları keten bezleri ile ilgili bir kayıttır. Bu kayıt incelendiğinde keten bezinin satışı sırasında, keten bezini sen al/sen alma, sonra gelenler yarısını alsın/önce gelenler alsın gibi tartışmaların davaya yansıdığı görülmektedir. Bu anlaşmazlık kayıta şu şekilde yer almaktadır:

“...keten bezini iki ucundan ölçmeleri bayine zarar ve müşteri olan bezirgânlardan bu bezi sen al ben almam veyahut ağayı mezbur vesairleri filan bezirgan alsın sen alma ve ibtida filan bezirgan müşteri olsun sen semeninden ziyade yarısından fazla alma denildiğinden hem bayî hem müşteri olanlara zarar olmağın ba'del yevm zikr olunan keten bezlerin ma'ru' zikr bedestene geldiğinde hîn-i müşteri olunan bezirganlar beyninde müzayede olunup semen misli ile her kimin üzerine karar edüp ziyade ile talep-i - olmadıkta üzerine karar tutan işтира ve dellal olanlar bir ucundan ölçüp iki tarafından ölçmeyeler ve ibtida müşteri olanlar ziyade alsun amr ve işтира eylemesun veyahut sen işтира eyle amr işтира eylemesun...”³⁵⁴

Değerlendirilen kayıtlara bakıldığında, Trabzon hanları ile ilgili dört farklı kayıt bulunduğu görülmüştür. Bu dört kayıt incelendiğinde üçünde günümüzde de var olan Taşhan'dan, birinde ise İnce Karaoğlu Hanı'ndan bahsedildiği görülmektedir. Taşhan'a ait kayıtlara bakıldığında; H.22 Zilhicce 1106/M.3 Ağustos 1695 tarihinde mahkemeye yansıyan bir davada, aslında Kürtün kazası, Camcam Mahallesi'nde yaşayan Andon adlı Ermeni'nin, ticaret sebebiyle Trabzon'a geldiği ve Taşhanı'nda bir odada kaldığı görülmektedir. Bu kayıta Andon adlı Ermeni'nin Trabzon'da ölmesi ihtimaline karşı vasiyetini yazdırmak istediği, bunun üzerine tüccarın vasiyetinin yazıldığı anlaşılmaktadır. Tüccar, vasiyetinde mirasını karısı Mariya ve çocuklarına bırakmıştır. Ayrıca Hüseyin Ağa adlı kişiyi de bu mesele için tayin ettiğini belirtmiştir.³⁵⁵ Taşhanı ile ilgili H.8 Safer 1107/M.18 Eylül 1695 tarihinde mahkemeye yansıyan bir başka davaya bakıldığında; Trabzon'a ticaret sebebiyle gelen ve bu sırada Taşhanı'nda kalan bir başka gayrimüslim tüccarın varlığı ile rastlanılmıştır. Bu kayda göre; aslında Kürtün Kasabası Tercan Mahallesi ahalisinden olan Orak veled-i Safir adlı Ermeni, Taşhan'da bir odada kalırken vefat etmiştir. Bu davada, gayrimüslim tüccarın ölümü üzerine eşyalarının sicile kaydettirilmiş olduğu görülmektedir.³⁵⁶ Taşhanı'ndan bahseden bir başka kayda bakıldığında, bunun vefat kaydı olduğu görülmüştür. H.3

³⁵³ Aygün, XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Ticari Yapıları, s.250.

³⁵⁴ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1861 (1105-1106/1694-1695), ss.53a/2.

³⁵⁵ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1861 (1105-1106/1694-1695), ss.60b/1.

³⁵⁶ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.4a/2.

Cemaziyelevvel 1107/M.10 Aralık 1695 tarihinde mahkemeye yansıyan bu dava incelendiğinde, aslında Kürdün Kasabası Tercan Mahallesi ahalisinden olan Martoros veled-i Kestek'in misafir olarak Taşhanı'nda kaldığı ve bu süreçte vefat ettiği görülmektedir.³⁵⁷ İnce Karaoğlu Hanı'ndan bahseden davaya bakıldığında; bu davanın H.19 Zilkade 1107/M.20 Haziran 1696 tarihinde mahkemeye yansıdığı görülmektedir. Bu kayda göre; Hacı Kasım Mahallesinde yaşayan Hacı Ebubekir kızı Raziye'nin vekâleti ile kocası Ömer oğlu Fazlı Beşe'nin, karısına ait olan mülkü Berber Ahmed Beşe'ye sattığı görülmektedir. Bahsi geçen bu mülk; Trabzon'da yer alan çarşıda İnce Karaoğlu Hanı'nın yakınında, etrafında kendi mülk ve dükkânı, odası, iki taraftan umumi yol ve iki taraftan taş duvar bulunan bir mülk olarak tarif edilmiştir.³⁵⁸

XVII. yüzyılın sonlarına ve XVIII. yüzyılın ilk yıllarına ait kayıtlarda Trabzon Bedesteni ve Trabzon hanlarının yanında çeşitli çarşı isimlerine rastlanmıştır. Değerlendirilen sicillerde Trabzon çarşılarının zikredildiği 14 kayıt bulunmaktadır. Bahsi geçen kayıtlar incelendiğinde, bu çarşılarda çeşitli dükkân, fırın ve han isimlerine rastlanmaktadır. Çarşıların bir çoğu kayıtlarda; "*Medine-i mezbûre çarşusunda...*"³⁵⁹ şeklinde yer alırken, bazılarının ise "*Kale Kapısı Çarşısı*"³⁶⁰, "*Semerciler Çarşısı*"³⁶¹, "*Arasta Çarşısı*"³⁶², "*Kapıcılar Çarşısı*"³⁶³ gibi farklı isimlerle kaydedildiği görülmüştür. Bu kayıtlara birkaç örnek vermek gerekirse; H.19 Zilkaade 1111/M.8 Mayıs 1700 tarihinde mahkemeye yansıyan bir mülk satışında, Hacı Ahmed oğlu Çilingiroğlu lâkabıyla bilinen Mustafa Beşe'ye ait olan semerci dükkânının kız kardeşi Fatıma'ya satıldığı görülmektedir. Bahsi geçen bu kayıтта, semerci dükkânının Kapıcılar Çarşısı Eski Çeşme Semtinde bulunduğu görülmektedir.³⁶⁴ H.27 Recep 1107/M.2 Mart 1696 tarihinde mahkemeye yansıyan davada ise; bir vakfa ait olan ve kiralanmış bir dükkânın Kale Kapısı Çarşısı'nda yer aldığı zikredilmektedir.³⁶⁵ H.3 Recep 1108/M.26 Ocak 1698 tarihinde mahkemeye yansıyan bir başka mülk satışına bakıldığında; Ali Beşe bin Elhac İsmail'a ait olan bakkal dükkânının Semerciler Çarşısı'nda, babuççu dükkânının ise Arasta Çarşısı'nda yer aldığı bilgisi ile karşılaşılmaktadır.³⁶⁶

³⁵⁷ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.9b/3.

³⁵⁸ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.27b/3.

³⁵⁹ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.27b/3; Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.134b/2; Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.23b/1; Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.136b/3; Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1863 (1109-1110/1698-1699), ss.3a/2; Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1863 (1109-1110/1698-1699), ss.6b/2; Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1863 (1109-1110/1698-1699), ss.7b/2; Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1863 (1109-1110/1698-1699), ss.71b/6; Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.31b/1; Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.37b/1.

³⁶⁰ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.27b/3.

³⁶¹ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.55b/1.

³⁶² Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.55b/1; Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.51b/2.

³⁶³ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.58a/1.

³⁶⁴ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701), ss.58a/1.

³⁶⁵ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.18a/2.

³⁶⁶ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.55b/1.

Yine bu kayıtlar içerisinde, Orta Hisar Mahallesi'nde bulunan "*Küçük Pazar*"³⁶⁷ ve Akçaabad nahiyesinde bulunan "*Yaylak Pazarı*"³⁶⁸ adlı pazarlara da rastlanmaktadır. H.30 Ramazan 1107/M.3 Mayıs 1696 tarihinde İstanbul'dan gönderilen bir berata göre, Akçaabad nahiyesine bağlı Açıka adlı köyde yer alan Yaylak Bazarı Pazarında pazarbaşının olmaması hasebiyle Ali oğlu Seydi pazarbaşı olarak görevlendirilir ve bu berât adına verilir.³⁶⁹ H.5 Muharrem 1110/M.14 Temmuz 1698 tarihinde mahkemeye yansıyan veraset üzerine bir mülk satışına bakıldığında ise; Emine hatûna intikâl eden çörekçi fırınının Küçük Pazar olarak anılan pazarda bulunduğu görülmektedir.³⁷⁰

Bu kayıtlar ve veriler dikkate alındığında, Trabzon şehrinde bedesten, han, çarşı ve pazar gibi tüccar ve esnafın iş hayatını kolaylaştıran ticari mekânların bulunduğu görülmektedir. Bu mekânların Trabzon'un ekonomik ve ticari hayatında önemli bir yere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Trabzon esnafının ekonomik faaliyetlerini sürdürdükleri ticari mekânların bu dönemde aktif olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

³⁶⁷ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1863 (1109-1110/1698-1699), ss.12b/1.

³⁶⁸ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.121b/1.

³⁶⁹ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698), ss.121b/1.

³⁷⁰ Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1863 (1109-1110/1698-1699), ss.12b/1.

SONUÇ

Refah seviyesi yüksek olan toplumlara bakıldığında, onları diğerlerinden ayıran en önemli özellikler arasında iş ahlakı ve çalışma kültürünün yer aldığı görülür. Tarihsel süreç içerisinde yer alan esnaf birlikleri incelendiğinde, bu birliklerin dayanışma ve yardımlaşmaya dayalı sosyal bağları ve ahlaklı bir birey yetiştirmeye dayalı eğitim sistemleri sayesinde, toplumların meslek ve zanaat sahibi olmalarında önemli rol oynadıkları görülür. Sosyal, siyasi, kültürel ve iktisadî açıdan önem arz eden bu esnaf teşkilatlarının, günümüz meslekî eğitim sisteminin oluşmasında büyük etkisi olmuştur. Fütüvvet anlayışı ile şekillendiği bilinen ahi birliklerinin zamanla meslek örgütü haline gelmeleri sonucu Osmanlı esnaf birlikleri oluşmuştur.

Osmanlı esnaflarına dair yapılan bu çalışmada, H.12 Şevval 1105/M.7 Mayıs 1694- H.27 Rebiülevvel 1102/M.11 Eylül yılları arasına ait 1861-1864 numaralı Trabzon Şer'iyye Sicilleri ele alınmıştır. 6 yıllık sürece ait bu defterlerde esnaflara dair toplam 98 kaydın yer aldığı tespit edilmiştir. 1861 numaralı Trabzon Şer'iyye Sicili'nde esnaflara dair 15, 1862 numaralı sicilde 32, 1863 numaralı sicilde 25, 1864 numaralı sicilde ise 26 kayıt olduğu görülmüştür. XVII. yüzyılın sonlarına ve XVIII. yüzyılın ilk yıllarına ait Trabzon Şer'iyye Sicilleri'nde esnaf isimlerinin ve esnaflara ait dükkânların, şehre ait kârhânelerin, han, çarşı ve pazar isimlerinin geçtiği pek çok kayıt bulunmaktadır. 1695-1701 yılları arasındaki bu kayıtlarda, Trabzon şehrine ait 30 mahalle ismi geçmektedir. Bu mahallelerin çoğunluğunda Müslüman esnaf isimlerinin veya Müslüman esnaf dükkânlarının ismi geçerken, az bir kısmında ise gayrimüslim esnaf isimleri ve gayrimüslimlere ait esnaf dükkânlarının yer aldığı görülür. Ayrıca bahsi geçen kayıtlar incelendiğinde, Trabzon şehrine ait pazar ve çarşı isimlerine rastlanmıştır ve bu çarşılarda çeşitli dükkân, fırın ve hanların olduğu görülmüştür.

Esnaflara dair davalar kayıt türlerine göre; mülk satışları, veraset, anlaşmazlıklar, vasi tayini, hibe, merkezden gelen hükümler, vasiyet, vakıflar, hisse devri ve sulh başlıkları altında tasniflenmiştir. Bu tasnif sonucunda, 98 esnaf kaydı arasından 52 tanesinin mülk satışları içerisinde yer aldığı görülmüştür. Bunun nedeni, şeri'yye sicillerinde en çok mülk satışlarına dair davaların yer alması şeklinde yorumlanmıştır.

Mülk satışlarında ismi geçen esnaflara bakıldığında, bu esnafların bir kısmının kendisine ait dükkânı ya da herhangi bir mülkü sattığı, bir kısmının da başkasına ait bir dükkânı ya da herhangi bir mülkü satın aldığı görülmüştür. Buna dair 25 kaydın yer aldığı tespit edilmiştir. Bu satışlardaki meblağlara bakıldığında, esnaflara ait olan dükkân değerlerinin diğer mülklere kıyasla daha yüksek

olduğu anlaşılmaktadır. Mülk satışlarındaki esnaf arasında çeşitli kadın isimlerine de rastlanmıştır. Bu kadınların bazıları dükkân sahibi iken, bazıları ise dükkân satın alan kişilerdir. Bahsi geçen bu kayıtlara bakıldığında, ekmekçi, çörekçi fırınlarını satan kadınların yanında, semerci dükkânı satın alan kadınların da yer aldığı görülmektedir. Kadınların bu dükkânları işlettiklerine ya da kiraya verdiklerine dair bir bilgiye rastlanmadığı için bu konuda kesin bir değerlendirme yapılamamıştır. Müslüman esnaf haricinde gayrimüslim esnafın da alım satım işlemlerinde aktif oldukları görülmektedir. Gayrimüslimlerin esnaf olarak yer aldıkları bu kayıtlarda, Müslüman ahali ile gayrimüslimler arasında mülk satışları yapıldığı görülmüştür. Daha çok kuyumcu olarak zikredilen gayrimüslim esnafın çeşitli alanlarda çalıştıklarına dair kayıtlara rastlanmıştır.

Bunun yanında, hiçbir alım-satım işleminde yer almadığı halde sadece satışı gerçekleşen malın sınırları belirtilirken ismi zikredilen esnaf da bulunmaktadır. Buna dair kayıtların sayısı ise 35'dir. Davalara genel olarak bakıldığında, esnaf isimlerinin daha çok mülk sınırı belirtilirken zikredildiği görülmektedir. Zikredilen bu esnaf arasında da gayrimüslim esnafın yer aldığı görülmektedir.

Esnaf isimlerinin yer aldığı diğer bir kayıt türü olan verasete dair davalarda toplam 9 kayıt olduğu görülmüştür. Verasete dair kayıtlara bakıldığında, esnafın burada da bir mülkün sınırları belirtilirken anıldığı görülmüştür. Bunun yanında veraset kayıtlarında Trabzon'da bulunan kârhanelere dair bilgilere de rastlanmıştır. Kayıtlardan yola çıkarak, bu dönemde kârhanelerin kiraya verilmek suretiyle de işletildikleri anlaşılmıştır. Vasi tayini gerçekleştirilmiş davalara baktığımızda beş farklı esnaf ismine rastlanmıştır. Ticaret sebebi ile İstanbul'da bulunan ve burada vefat eden bir esnafın çocuklarına vasi tayin edilmesi, Trabzon esnafının ticaret sebebi ile İstanbul'a gittiklerini göstermektedir. Esnafın yer aldıkları dört adet hibe kaydına bakıldığında esnaf adlarının çoğunluğunun mülk satışlarında da olduğu gibi devredilecek mülkün sınırlarında zikredildiği görülmektedir. Bunun yanında esnafa hibe edilen mülklerin bilgisine de rastlanmıştır. Trabzon esnafının yer aldıkları vasiyet davalarına bakıldığında ise üç kayıt bulunduğu görülür. Vasiyete dair kayıtlardan birinde Trabzon hanlarından olan Taşhan zikredilmiştir. Burada ermeni tüccarların ticaret için Trabzon'a geldikleri ve ticari mekânlardan olan hanlarda kaldıkları görülmüştür. Bunların yanında, anlaşmazlıkların yer aldığı davalarda 6, merkezden gelen hükümlere ait davalara bakıldığında 4, vakıflara, hisse devrine ve sulha dair davalara bakıldığında 3, boşanmaya dair davalarda 2, mukataaya, vefat sonrası keşfe, terekeye ve vefat kaydına dair davaların her birinde ise 1'er kayıt olduğu görülmüştür.

1694-1700 yılları arasında Trabzon esnafını dönemin arşiv kaynaklarından olan şeriye sicillerini esas alarak hazırlanan bu çalışmada, şehrin ekonomik, sosyal ve kültürel hayatına dair elde edilen veriler kullanılarak çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bağlamda o dönemdeki Trabzon esnafı, iş kolları, ticari mekânlar ve esnafın ticari faaliyetleri hakkında önemli

bilgilere ulaşılmıştır. Diğer taraftan Trabzon esnaflarının sosyal statüleri ile ilgili çeşitli analizler yapılmıştır. Bu çalışmanın bundan sonra Trabzon'un ekonomik hayatı ve Trabzon esnaflarına dair yapılacak çalışmalara bir nebze de olsa katkı sunması amaçlanmıştır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a) Arşiv Kaynakları

Trabzon Şer'iyeye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1861 (1105-1106/1694-1695).

Trabzon Şer'iyeye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1862 (1106-1109/1695-1698).

Trabzon Şer'iyeye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1863 (1109-1110/1698-1699).

Trabzon Şer'iyeye Sicilleri (TŞS), Defter no: 1864 (1110-1112/1699-1701).

b) Diğer Kaynaklar

Açık, Turan (2007), **Şer'iyeye Sicillerine Göre Trabzon'da Mülk Satışları (1148-1735/1153-1741)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akalın, Şebnem (2002), "Kervansaray", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde**, 25 (299-302), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Akdağ, Mustafa (1979), **Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi 1243-1453**, 1, Tekin Yayınevi, İstanbul.

Akgündüz, Ahmet (1996), "Gedik", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde**, 13 (541-542), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Akgündüz, Murat (2014), "Ticari Hayatta Kardeşliği Esas Alan Ahilik Teşkilatı", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, (31), Şanlıurfa, 9-18.

Aktan, Hamza (2005), "Miras", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde**, 30 (143-145), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Anadol, Cemal (1991), **Türk – İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler**, Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara.

Apaydın, H. Yunus (2001), "Kabz", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde**, 24 (45-49), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Arı, Abdüsselam (2012), "Vasiyet", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde**, 42 (552-555), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Âşık Mehmed (2007), **Menâzirü'l-Avâlim**, II, Mahmut Ak (Haz.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- Atar, Fahrettin (2009), “Sulh”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, içinde, 37 (481-485), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Aygün, Necmettin (2005), **Onsekizinci Yüzyılda Trabzon’da Ticaret**, Serander Yayınları, İstanbul.
- _____ (2016), **Karadeniz’den Osmanlı Ekonomisinde Bakış**, 1, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Ankara.
- _____ (2001), “XVIII. Yüzyılda Trabzon’un Ticari Yapıları”, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri**, 1, Trabzon Valiliği İlk Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 249-272.
- Bardakoğlu, Ali (2013), “Vesâyet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** içinde, 43 (66-70), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (1998), “Hibe”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** içinde, 17 (421-426), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Barkan, Ömer Lütfi (1985), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Esnaf Cemiyetleri”, **Ord. Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 41 (1-4), İstanbul, 39-46.
- Baykara, Tuncer (1990), **Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Bayram, Mikail (2008), **Tasavvufî Düşüncenin Esasları**, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Bayram, Selahattin (2012), “Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, (21), İstanbul, 81-115.
- Bear, Gabriel (1974), “Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi”, (Çev. Sami Erlier), **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, 8-12 (14-23), Ankara, 99-119.
- Bostan, Hanefi (2002), **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- _____ (2013), “Evliya Çelebi Çağında Trabzon”, **Evliya Çelebi’nin Şehirleri**, Zekeriya Kurşun ve Coşkun Yılmaz (Ed), Mahya Yayınları, İstanbul, 413-419.
- _____ (2013), **Evliya Çelebi’nin Şehirleri**, Zekeriya Kurşun ve Coşkun Yılmaz (Ed), Mahya Yayınları, İstanbul.
- Canatar, Mehmet (2002), “Kethüdâ”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** içinde, 25 (332-334), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

- Cora, İhsan (1990), **Ahilik Örgütünün Osmanlı Toplumundaki Yeri ve Ahilik Örgütü İlkelerinin Günümüz Esnaf ve Zanaatkarlarına Uygulanabilirliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çağatay, Neşet (2000), **Ahlâkla Sanatın Bütünleştiği Türk Kurumu Ahilik Nedir?**, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu Yayınları, Ankara.
- _____ (1976), “Fütüvvetnameler Nedir Niçin Düzenlenmişlerdir?”, **VIII. Türk Tarih Kongresi Ankara-11-15 Ekim 1976 Kongreye Sunulan Bildiriler**, 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 565-568.
- _____ (1981), **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.
- _____ (1988), “Anadolu Türklerinin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler (Bu Alanda Ahiliğin Etkileri)”, **Belleten**, 52 (203), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 485-500.
- Çağman, Engin (2011), **18. Yüzyılda İstanbul'da Esnafılık-Gıda Sektörü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çağrı, Mustafa (2006), “Mürüvvet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde**, 32 (61-63), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Çam, Nusret (1993), “Arasta”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde**, 3 (335-336), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Çelik, Bülent (2002), **Osmanlı Sefer Organizasyonlarında Kentli Esnafın Getirdiği Çözümler: Orducu Esnafı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, Mehtap (1996), **Tokat Şehrinde Esnaf Teşkilatına Dair Bir Araştırma (1772-1779)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çolak, Ali (1997), **1868 No'lu Trabzon Şerhiye Siciline Göre Kentin Sosyal ve Ekonomik Hayatı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirel, Ömer (2002), “Osmanlı Esnafı (1750-1850)”, **Türkler içinde**, 14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 253-263.
- Develioğlu, Ferit (2011), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Doğru, Halime (1995), **XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Dursun, Yücel (2009), **Şerhiye Sicillerine Göre Trabzon'da Mülk Satışları (1171-1182/1758-1769)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ekin, Ümit (1996), **Osmanlı Dönemi Ulaşım Teknolojisi ve Örgütlenmesi Üzerine Bir Araştırma: 'Mekkari Esnafının Tarihi'**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi -Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekinci, Yusuf (2011), **Ahilik**, Sistem Ofset Yayınları, Ankara.
- _____ (1990) **Ahilik ve Meslek Eğitimi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, İbrahim (2000), “Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisâb Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, (11), Ankara, 123-145.
- Ergenç, Özer (1984), “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, **Osmanlı Araştırmaları**, (4), İstanbul, 69-78.
- _____ (2012), **Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Evlia Çelebi (1993), **Seyahatnâme**, 1-2, Üçdal Neşriyat Yayınları, İstanbul.
- Eyice, Semavi (1992), “Bedesten”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde**, 5 (302-311), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Fallmerayer, Jakob Phillipp (2011), **Trabzon İmparatorluğu'nun Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Genç, Mehmet (2014), **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- _____ (1986), “Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri”, **Ahilik ve Esnaf**, Yaylacık Matbaası Yayınları, İstanbul, 113-130.
- Goloğlu, Mahmut (2013), **Trabzon Tarihi Fetihden Kurtuluşa Kadar**, Serander Yayınları, 2. Baskı, Trabzon.
- Gölpınarlı, Abdülbâki (2011), **İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı**, İstanbul Ticaret Odası Akademik Yayınları, İstanbul.
- Güllülü, Sebahattin (1977), **Ah'i Birlikleri**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Gümüştaş, Sedat (2017), **Vakıf Muhasebe Defterlerine Göre 1630-1850 Yılları Arasında Bursa'da Haffaf Esnafı Vakfı ve Faaliyetleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Halaçoğlu, Yusuf (1991), **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- İnan, Kenan (2013a), “17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Ahiler ve Faaliyetleri”, **Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 203-213.
- _____ (2013b), “Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni”, **Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 153-172.
- _____ (2013c), “Kadı Sicillerine Göre Trabzon Şehrinin Fiziki Yapısı (1643-1656)”, **Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 161-186.
- _____ (2013d), “Trabzon’un Fethi”, **Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 141-151.
- _____ (2013e), “1831 Nolu Şer’iye Siciline Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Mülk Satışları”, **Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 103-124.
- _____ (2013f), “Kadı Sicillerine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon Esnafları ve Faaliyetleri”, **Mahmiye-i Trabzon Mahallâtından Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 103-124.
- Kal’a, Ahmet (2003), “Osmanlı Esnafı ve Sanayisi Üzerine Yapılan Çalışmalarla İlgili Genel Bir Değerlendirme”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 1 (1), 245-266.
- _____ (1990), “Gediklerin Doğuşu ve Gedikli Esnaf”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, (67), İstanbul, 181-187.
- _____ (1995), “Esnaf”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde**, 11 (423-430), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- _____ (2003), “Lonca”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde**, 27 (211-212), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Kara, Mustafa (1980), **Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Karpuz, Haşim (1990), **Trabzon**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kazıcı, Ziya (1988), “Ahilik”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde**, 1 (540-542), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (1998), “Hisbe”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde**, 18 (143-145), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

- Keçiş, Murat (2013), **Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kırpık, Cevdet (1998) **1830 No'lu Trabzon Şeriyeye Siciline Göre Kentin Sosyal ve Ekonomik Hayat**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korkmaz, Selcan (2005), **Tarihsel Süreç İçerisinde Osmanlı Esnaf Loncaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koyuncu, Miyase (2008), **18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köksal, M. Fatih (2006), **Ahi Evran ve Ahilik**, Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir.
- Köprülü, M. Fuad (1991), **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- _____ (2012), **Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kuşeyrî (1978), **Tasavvufun İlkeleri (Risale-i Kuşeyrî)**, (Çev. Tahsin Yazıcı), 2, Kervan Kitapçılık Yayınları, İstanbul.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (2018), **Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- _____ (1986), "Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi", **Ahilik ve Esnaf**, Yayılcık Matbaası Yayınları, İstanbul, 55-85.
- Lowry, Heath W. ve Emecen, Feridun M. (2012), "Trabzon", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde**, 41 (302-304), İstanbul.
- Mazak, Mehmet (1998), **İstanbul'da Kayıkçı Esnafı ve 1802 Tarihli Kayıkçı Esnafı Sayım Defteri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi-Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Nazır, Bayram (2011), **Dersaadet'te Ticaret**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1988), "Fütüvvetnâme", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde**, 13 (264-265), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (1991), "Babaîlik", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde**, 4 (373-374), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İlber (2001), "Kadı", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde**, 24 (69-73), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Özcan, Tahsin (2003), **Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

- _____ (2005), “Muhallefât”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde**, 30 (406-407), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Öksüz, Melek (2004), **1746-1789 Tarihleri Arasında Trabzon’da Sosyal ve Ekonomik Hayat**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, Temel (2011), **Osmanlıların Kuzey ve Doğu Seferlerinde Savaş ve Trabzon**, Serander Yayınları, 1. Baskı, Trabzon.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Pamuk, Şevket (2007), **Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Solak, Ahmet (1995), **Esnaf Birliklerinin Tarihsel Gelişimi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Soykut, Refik H. (1971), **Orta Yol Ahilik**, Eğitim Yayınları, Ankara.
- Şahin, İlhan (1988), “Ahi Evran”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde**, 1 (529-530), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (2013), “Yiğitbaşı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde**, 43 (549-550), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Şeker, Mehmet (1993), **İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Şemsettin Sami (1995), **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Şen, Murat (2002), “Osmanlı Devletinde Sosyal Güvenlik: Ahi Birlikleri, Loncalar ve Vakıflar” **Çimento İşveren Dergisi**, Çimento İşveren Sendikası Yayınları, 16 (6), Ankara, 18-40.
- Tabakoğlu, Ahmet (1997), **Türk İktisat Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- _____ (2007) “Ahiliğin Türk Esnaf Ahlâkına Tesirleri”, **II. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler**, Ankara, 411-443.
- Taeschner, Franz (2015), “İslâm Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilâtı)”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 15 (1-4), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 3-32.
- Tiryaki, Esmâ Özlem (2006), **Tanzimat Döneminde Antep Esnaf Teşkilâtı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi -Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tosun, Miraç (2018), **Trabzon’da Cemaatler Arası İlişkiler (1700-1770)**, Serander Yayınları, Trabzon.
- _____ (2005), **Şer’iyye Sicillerine Göre Trabzon’da Mülk Satışları (1148-1735/1153-1741)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Uludağ, Süleyman (1998), “Fütüvvet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde**, 13 (259-261), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Usta, Sebahittin (2015), **Trabzon’da Vakıflar (1550-1650)**, Yayınlanmamış Yüksek Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (2011), **Osmanlı Tarihi**, 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ülgener, Sabri F. (1981), **Zihniyet ve Din, İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı**, Der Yayınları, İstanbul.
- Yediyıldız, Bahaeddin (1994), “Osmanlı Toplumunu”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, Ekmeleddin İhsanoğlu (Ed), 1, İstanbul, 441-512.
- _____ (2012), “Vakıf”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde**, 42 (479-486), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, Recep (2010), **İstanbul Saraçhanesi ve Saraç Esnafı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EKLER

Ek 1: (TŞS), Defter no: 1861 (1105-1106/1694-1695), 19a/1 (Esnafa dair mülk satışı kaydı)

مدینه طربزون محلوتدن کندنا طربزون ساکنندره حسن بن محمد نامة کمنه طربزون شرع منصف اولم
اکتشافیه صاحب هذا الکتاب. حلاله محمد بن درویش نامة کمنه خضر بن اقرت قام و توتور کولم ابرو
عقداتی صدورین دیکر سکمه مکده عیاجندن منسک اولوب نماز بورد. واقعه بر طرفه بنیم نیک
بیر مائی ایلمننلم قیر طرفه، مشتری مزبور حلاله طربزون ملککی و بر طرفه منارستان و طرفه
طریق عام ایله محدود او، دیب نریتون اشجاری سائر اشجار معوه و عینه مناسبت
بر قطع ملک باعنی بحیال التوابع و اللواحق و کافه الحقوق و المرافق طرفینده ایجاب
وقتی احاطه بیع بات صحیح قطع ایله بیکر براسک غرض اولمز مزبور حلاله طربزون
و تملیک اولدا اقرت بورد طربزون اولم و تمکد و قبول ایله کمنه صکره منرا اولان مبلغ مرقوم
یکری براسک غرض مزبور حلاله طربزون با تمام و کمال اخذ و قبضه ایلم بعد ایوم
باعنی محدود، مذکور مزبور حلاله طربزون کمنه سید کمنه ایست و یختار تصدیق
ایسون دیدکن عبد اکتصدیق اکثر و صاحب اولوقع باطل کمنه اولم و کمنه ایوم کمنه
عشر من سوال المکرر لکنه حلاله طربزون

Medine-i Trabzon mahallatından Kindinâr mahallesi sâkinlerinden Hasan bin Mehmed nâm kimesne meclis-i şer-i şerif-i lâzîmü't-teşrifde sahib-i hâzel-kitâb Hallac Mehmed bin Dervîş nâm kimesne mahzârında ikrâr-ı tâm ve takrir-i kelâm idüb 'akd-i atî suduruna değîn silk-i mülk-i sahihimde münselik olub mahalle-i mezbûreda vaki' bir tarafdan benim mülk-i bur'mayı ile menzîlim ve bir tarafdan müşteri-i mezbûr Hallac Mehmed mülkü ve bir tarafdan mezaristân ve taraf-ı râbî'i tarik-i âmm ile mahdûd üç dib zeytûn eşcârını vesa'ir eşcâr-ı müşîre ve gayr-ı müşîreyi müştemil bir kıt'a mülk-i bağçemi bicümlütü't-tevâbî' ve'l-levâhık ve kâfetü'l-hukûk ve'l-mürâfik tarafından icâb ve kabulî havî bey'-i bât-ı sahih-i kat'i ile yirmi bir esedî guruş mezbûr Hallac Mehmed'e bey' ve teslim ve temlik oldâhi ber vech-i muharrer iştirâ ve tesellüm ve temellük ve kabûl eyledikden sonra semeni olan meblâğ-ı merkûm yirmi bir esedî guruşu mezbûr Hallac Mehmed yedinden bi't-tamâm ahz ve kabz eyledim ba'de'l-yevm bağçe-i mahdûd-ı mezkûr mezbûr Hallac Mehmed'in mülk-i müşterâsıdır keyfemâ yeşâ ve yehtâr mutasarraf olsun dedikde gibbe't-tasdikü's-şer'î mahüve'l-vaki' bi't-taleb ketb olundu, huriren fi'l-yevmü's-sâni 'aşer min Şevvâlü'l-Mükerrem lisene hâmis ve mi'e ve elf.

Ek 2: (TSS), Defter no: 1861 (1105-1106/1694-1695), 36b/3 (Esnafa dair vefat sonrası keşif kaydı)

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a death record or a legal document. The text is written in a cursive script and is arranged in several columns. The document is tilted and appears to be a scan of a page from a book. The text is dense and contains many names and titles, including 'Medine-i Trabzon mahallâtından Ayasofya mahallesi imamı mefâhirü'l-imme Hasan Efendi bin Abdülfethi?' and 'Kayıkçı Mustafa bin Mehmed nâm kimesnenin sulbiye-i sagire kızı Havva'ya tarih-i kitâbdan bir gün mukaddem mahalle-i mezbûrede vaki' sâkin olduğu menzilin ocağından ikündüden sonra bi emrillâhi tealâ ateş isâbet idüb ihrâk ... olub vefât itmişdi kîbel-i şer'iden üzerine varılub keşf ve tahrir olunması matlubumdur dedikde kîbel-i şer'-i mutahhiriden Mevlâna Ahmed Efendi bin Bünyamin Efendi irsâl olunub oldâhi bi'l-fi'il medine-i mezbûr eyaletine mutasarrıf olan vezir-i mükerrem sa'adettü devletlü Hüsam Mehmed Paşa hazretlerinin kethüdâlığı hizmetlisi şerifyâb olan fâhrü'l-emâsil ve'l-akrân Esseyid Mehmed Ağa hazretlerinin taraf-ı 'alilerinden ta'yin buyrulan zâhirü'l-eşbâh diğeri Mehmed Ağa bin Süleyman zeyl-i sahifede masturü'l-esâmi olan Müslimin ile menzil-i mezkûrda beyt-i merkûme üzerine varub sagire-i merkûme Havva'nın 'azasına nazar eylediklerinde fi'l-vaki' cem'-i 'azası ihrâkdan salim olub lâkin iki ayaklarını ... boğazına varıncaya değin cem'-i cesedi mahruk-ı ... olub ol harakden bi emrillâhi te'alâ vefât itdığını mu'ayene-i müşâhede itdıklarını mahallinde ketb ve tahrir ve ba'ade ma'aba'is olunan Çukadar Osman Beşe bin Mustafa ile meclis-i şer'e gelüb 'alâ vukuha inhâ ve takrir itmegin mahüve'l-vaki' bi't-taleb ketb olundu, huriren fi'l-yevmü's-sâlis ve'l-işrin min şehr-i Rebiü'l-ahir lisene sitte ve mi'e ve elf.

Keşf ve ihrâk ...

Medine-i Trabzon mahallâtından Ayasofya mahallesi imamı mefâhirü'l-imme Hasan Efendi bin Abdülfethi? nâm kimesne meclis-i şer'-i şerif-i lâzîmü't-teşrifde takrir-i kelâm idüb mahalle-i mezbûre sâkinlerinden Kayıkçı Mustafa bin Mehmed nâm kimesnenin sulbiye-i sagire kızı Havva'ya tarih-i kitâbdan bir gün mukaddem mahalle-i mezbûrede vaki' sâkin olduğu menzilin ocağından ikündüden sonra bi emrillâhi tealâ ateş isâbet idüb ihrâk ... olub vefât itmişdi kîbel-i şer'iden üzerine varılub keşf ve tahrir olunması matlubumdur dedikde kîbel-i şer'-i mutahhiriden Mevlâna Ahmed Efendi bin Bünyamin Efendi irsâl olunub oldâhi bi'l-fi'il medine-i mezbûr eyaletine mutasarrıf olan vezir-i mükerrem sa'adettü devletlü Hüsam Mehmed Paşa hazretlerinin kethüdâlığı hizmetlisi şerifyâb olan fâhrü'l-emâsil ve'l-akrân Esseyid Mehmed Ağa hazretlerinin taraf-ı 'alilerinden ta'yin buyrulan zâhirü'l-eşbâh diğeri Mehmed Ağa bin Süleyman zeyl-i sahifede masturü'l-esâmi olan Müslimin ile menzil-i mezkûrda beyt-i merkûme üzerine varub sagire-i merkûme Havva'nın 'azasına nazar eylediklerinde fi'l-vaki' cem'-i 'azası ihrâkdan salim olub lâkin iki ayaklarını ... boğazına varıncaya değin cem'-i cesedi mahruk-ı ... olub ol harakden bi emrillâhi te'alâ vefât itdığını mu'ayene-i müşâhede itdıklarını mahallinde ketb ve tahrir ve ba'ade ma'aba'is olunan Çukadar Osman Beşe bin Mustafa ile meclis-i şer'e gelüb 'alâ vukuha inhâ ve takrir itmegin mahüve'l-vaki' bi't-taleb ketb olundu, huriren fi'l-yevmü's-sâlis ve'l-işrin min şehr-i Rebiü'l-ahir lisene sitte ve mi'e ve elf.

Medine-i Trabzonda vaki' Orta Hisar mahallâtından Kıssahan Mahallesi sâkinelerinden Emine binti 'Ali tarafından hul'-ı âti'z-zikr ikrâra vekil olub zât-ı mezbûreyi ma'rifet-i şer'iyeye ile 'ârifân olan İbrahim Çelebi bin Mehmed Çavuş ve Tatar İbrahim bin Süleyman nâm kimesneler şehâdetleri ile şer'an vekâleti sabit olan fahrü'l-akrân Şehsuvarzâde Süleyman Ağa bin El-hac 'Ali bi'l-vekâle meclis-i şer'-i şerif-i lâzümü't-teşrifde müvekkile-i merkûmenin zevc-i muhâla'ai olan işbu ra'fiû'l-kitâb Na'lbandoğlu dimekle meşhur 'Ali Ağa bin Ahmed mahzarında ikrâr-ı tam ve takrir-i kelâm idüb müvekkile-i mezbûre Emineye zevc-i muhâla'ai mersûm 'Ali Ağa zimmetinde mütekarir ve ma'kûd-ı aleyh olan yirmi beş bin akçe mehr-i mü'eccelinden ve nafaka-i 'iddet-i ma'lûmesinden fâriğa olub ve meûnet-i sükânâsı dâhi kendi üzerine olmak üzere zevci mersûm 'Ali ile muhâla'a-i sahihâ-i şer'iyeye ile hul' olub oldâhi ber-vech-i muharrir hul'-ı mezbûru kabul eyledi ve mersûm 'Ali Ağanın müvekkile-i mezbûre ile 'ale'l-iştirâk mutasarrif olduğu medine-i mezbûr mahallâtından Kabak Meydani Mahallesinde vaki' lede'l-ahâli ve'l-cirân malûmu'l-hudud dâhiliye ve hâriciye mülk-ü menzil ve bahçede ve medine-i mezbûre muzafâtından Akçaabad nâhiyesine tabi' Kalanima nâm karyede vaki' inde'l-ahali ve'l-cirân ma'lûmu'l-hudud mülk-ü menzil ve bahçede olan hisse-i şer'iyyesinden gayri ibtidâ-i zevciyetde tarih-i kitâba gelinceye değin hukuk-u zevciyete müte'allik cemî'-i de'âvî ve muhasematdan her biri ahârın zimmetini ibrâ ve iskât itdiler dedikte mersûm 'Ali Ağa dâhi vekil-i merkûm Süleyman Ağayı cemî'-i kelimât-ı meşruhâsında tasdik ve tahkik itmeğin mahûve'l-vaki' bi't-taleb ketb olundu huriren fi yevmi's-sâlis min Zi'l-ka'adeü's-şerif lisene seb'a ve mi'e ve elf.

ÖZGEÇMİŞ

Emine AK, 13.02.1993 tarihinde Rize İli Güneysu İlçesi'nde doğdu. 2007'de Vakıflar İlköğretim Okulu'nu; 2011 yılında Rize Anadolu Lisesi'ni; 2015 yılında Artvin Çoruh Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nü bitirdi. Aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalında yüksek lisans yapmaya başladı.

AK, bekâr olup, orta derecede İngilizce bilmektedir.

